

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Π.Μ.Σ. «ΑΡΧΑΙΟΣ ΚΑΙ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

**«ὁ ναὸς ἄκοντος ἐνεπρήσθη Καίσαρος (Φλ. Ι., Πόλεμοι, Ι.28):
η Μεγάλη Ιουδαϊκή Εξέγερση του 66-70 μ.Χ. και ο Φλάβιος
Ιώσηπος»**

ΠΑΓΩΝΗΣ ΝΙΚΟΣ (895)

ΕΠΟΠΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Κ.

ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ Κ.

ΚΥΡΤΑΤΑΣ Δ.

ΡΕΘΥΜΝΟ 2016

Στους γονείς μου

Πρόλογος και ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο: «*ὁ ναὸς ἄκοντος ἐνεπρήσθη Καίσαρος* (Φλ. Ι., *Πόλεμοι*, Ι.28): η Μεγάλη Ιουδαϊκή Εξέγερση του 66-70 μ.Χ. και ο Φλάβιος Ιώσηπος» εκπονήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Ρεθύμνου το 2016. Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε πέντε επιμέρους ενότητες. Στην πρώτη ενότητα καθίσταται σαφές στον αναγνώστη ο τόπος και η ιστορία μέσα στον χρόνο της περιοχής που μελετάμε, όπως οι πηγές που σώζονται για το υπό έρευνα πεδίο και τα ζητήματά τους. Στη δεύτερη ενότητα γίνεται αναφορά στην ζωή, την δράση, το έργο και τους σκοπούς του έργου του Φλάβιου Ιώσηπου, όπου, αφού πρώτα παρατεθεί η συνολική δράση του συγγραφέα, θα αναδειχθούν τα ζητήματα της συγγραφής και της επιμέρους δράσης του στα υπό μελέτη γεγονότα. Στην τρίτη ενότητα θα παρουσιαστούν τα αίτια του κινήματος του 66-70 μ.Χ. και στην τέταρτη ενότητα θα γίνει η παράθεση των γεγονότων. Στην πέμπτη ενότητα θα συζητηθούν τα αποτελέσματα του κινήματος. Επίσης, θα γίνει χρήση των φιλολογικών εκδόσεων της Loeb. Οι συντομογραφίες των αρχαίων πηγών θα ακολουθούν τον τρόπο που προτείνεται από το λεξικό των Liddell-Scott και Jones. Τέλος, θα υιοθετηθεί το σύστημα παραπομπών, που προτείνεται από τον Α. Πολίτη, *Υποσημειώσεις και Παραπομπές* (Ηράκλειο, 1998).

Η παρούσα μελέτη δε θα ήταν δυνατόν να υλοποιηθεί χωρίς τη συνδρομή ορισμένων ατόμων που μου πρόσφεραν σημαντική βοήθεια σε όλη την ακαδημαϊκή πορεία μου. Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερω την δασκάλα μου όλα αυτά τα χρόνια, την κ. Κ. Παναγοπούλου, για τη δυνατότητα που μου έδωσε να ανέβω το πρώτο σκαλί στον τομέα της επιστήμης. Θερμές ευχαριστίες από καρδιάς εκφράζονται σε όλα τα μέλη της επιτροπής για την βοήθειά τους στην υποστήριξη της εργασίας μου. Επίσης, δεν θα μπορούσα να παραλείψω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στους εργαζόμενους της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης και ιδιαίτερα στην υπεύθυνη του διαδανεισμού κ. Εύη Καραϊσκού, της οποίας η βοήθεια ήταν πολύτιμη. Ακόμα, ιδιαίτερες ευχαριστίες εκφράζονται στην κ. Ρ. Gulineli από το DAI Ρώμης για τη βοήθειά της στην αποστολή της μελέτης για τα νεκροταφεία της Ιερουσαλήμ. Τέλος, ευχαριστώ τους γονείς μου, πυλώνες της ζωής μου, για την απέραντη στήριξή τους στους οποίους και αφιερώνεται η παρούσα εργασία.

Περιεχόμενα

Πρόλογος και ευχαριστίες.....	3
Εισαγωγή.....	5
Η ιστορία της Ιουδαίας.....	9
Ο τόπος και ο χρόνος	9
Ιστοριογραφική εξέλιξη και επιμέρους ζητήματα	10
Οι πηγές για την Πρώτη Ιουδαϊκή Εξέγερση	13
Οι νομισματικές κοπές	15
Οι επιγραφικές μαρτυρίες.....	17
Παπυρολογικά κείμενα	18
Φλάβιος Ιώσηπος: ο βίος και τα έργα του	20
Τα αίτια και η αφορμή του <i>κινήματος</i>	58
Τα γεγονότα.....	71
Μασάδα και αρχαιολογία του <i>κινήματος</i>	95
Τα αποτελέσματα του <i>κινήματος</i>	101
Τα οικοδομικά προγράμματα των Φλαβίων στη Ρώμη	106
Συμπεράσματα	112
Παράρτημα.....	118
Κατάλογος Εικόνων	118
Εικόνες.....	120
Επιγραφές.....	128
Παράρτημα: Χρονολόγιο	129
Συνοτομογραφίες	135
Αρχαίες πηγές.....	136
Βιβλιογραφία	136
Ιστότοποι	143

Απεικόνιση της αναπαράστασης από την αψίδα του θριάμβου του Τίτου- Πηγή εικόνας εξωφύλλου:

<http://www.bible-history.com/archaeology/rome/arch-titus-menorah-1.html>

Εισαγωγή

Μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου στη Βαβυλώνα το 323 π.Χ., στην επικράτεια του νεοσύστατου, σημαντικά διευρυμένου πλέον, βασιλείου παρατηρούνται του δύο γενικές τάσεις. Από τη μια πλευρά, οι περιοχές που υπάγονταν στα επιμέρους βασίλεια προσπαθούσαν να ακολουθήσουν την εκάστοτε τάση και τα χαρακτηριστικά των κατακτητών τους και, από την άλλη πλευρά, διατηρούσαν τα εθνικά τους χαρακτηριστικά. Αυτό το φαινόμενο των δύο τάσεων παρατηρείται έντονα σε κάποια βασίλεια της Ανατολής, τα οποία από τη μια είτε εκρωμαΐζονταν είτε εξελληνίζονταν (ανάλογα τον κατακτητή τους) με σκοπό να μπορούν να διακυβερνηθούν με τον καλύτερο τρόπο και από την άλλη, διατηρούσαν την τοπική τους οργάνωση και λειτουργία ως αυτόνομες πολιτικές και κοινοτικές οντότητες¹. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ορισμένων *κινημάτων* που στόχευαν στη συναισθηματική εγρήγορση των υπαρχουσών συλλογικών κοινωνικών και πολιτικών τάξεων κυρίως του εγχώριου δυναμικού της εκάστοτε περιοχής, που λειτουργούσαν συνήθως σε μια μακροπολιτική κλίμακα με μακροπρόθεσμο σκοπό την ανατροπή της εξουσίας του εκάστοτε κατακτητή ή βραχυπρόθεσμο σκοπό την προσωπική τους ελευθερία. Το φαινόμενο του «πρωτοεθνικισμού» κατά τον Hobsbawm, δημιουργεί δύο ειδών δεσμούς. Το πρώτο είδος δεσμού αναφέρεται στην αίσθηση της *τοπικότητας* (ή τοπικισμού) που συνδέεται με τον χώρο που οι άνθρωποι έχουν περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους. Το δεύτερο είδος συνδέει τις οντότητες αυτές με το κεντρικό κράτος και τους θεσμούς είτε τοπικούς ή παραδοσιακούς είτε κεντρικούς. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα κινήματα αυτά να γενικεύονται, να εκλαϊκεύονται και να διευρύνονται².

Τα κινήματα του «πρωτοεθνικισμού» συνήθως έχουν θρησκευτικό και κοινωνικό, αλλά όχι καθαρά εθνικό χαρακτήρα³. Αποτέλεσαν προδρόμους των εθνικών κινήματων του 19^{ου} αιώνα και παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με τα τελευταία. Όμως, στην περίπτωση της Ιουδαίας και του Ισραήλ, ο Hobsbawm θεωρεί ότι ο σιωνισμός δε συνδέεται με τον «πρωτοεθνικισμό» και άρα δεν μπορούμε να κάνουμε ιστορικές αναγωγές στο παρόν ή στο παρελθόν. Παρόλα αυτά, στην υπό

¹ S.L., Dyson, "Native Revolts in the Roman Empire", *Historia* 20 (1971), 239.

² E., Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα 1994, 70-71.

³ E., Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα 1994, 109.

μελέτη περιοχή εμφανίζονται τον 1^ο μ.Χ. αι. χαρακτηριστικά του «πρωτοεθνικισμού» και του ευρύτερου ζητήματος της εθνικής ταυτότητας.

Στην Ιουδαία είχαν σημειωθεί κατά το παρελθόν οι εξεγέρσεις των αδελφών Μακκαβαίων (ή Ασμοναίων), το 167-142 π.Χ., η εξέγερση του Ιούδα από τη Γαλιλαία, το 6 μ.Χ., και η Μεγάλη Ιουδαϊκή Εξέγερση του 66-70 μ.Χ. Οι δύο πρώτες διαφέρουν από την τρίτη εξέγερση, ως προς το ότι η τελευταία συνδέεται με την ανάρρηση ενός Ρωμαίου στρατηγού, του Βεσπασιανού, στον αυτοκρατορικό θρόνο μέσω της στρατιωτικής και τοπικής υποστήριξής του από την ευρύτερη περιοχή της Ιουδαίας, εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου στη Ρώμη. Το γεγονός αυτό επέφερε τη δεύτερη καταστροφή του Ναού της Ιερουσαλήμ, το 70 μ.Χ. και τη μετέπειτα διαμάχη των Ιουδαίων πολιτών εναντίον του ρωμαϊκού στρατού. Παρόλα αυτά, και σε αυτή την εξέγερση παρατηρούμε τον συνασπισμό των Ιουδαίων εναντίον ενός κοινού εχθρού, των Ρωμαίων⁴.

Οι εξεγέρσεις αυτές σχετίστηκαν με τη γενικότερη αντίσταση των κατακτημένων περιοχών από τους Ρωμαίους ενάντια στην αυτοκρατορική διοίκηση και διακρίνονται συγκρούσεις μεταξύ της Ρώμης και κάποιας άλλης δύναμης, όπως, για παράδειγμα, των Γαλατών, των Κελτών κ.ά.⁵. Τα διακριτά χαρακτηριστικά των *κινημάτων* αυτών ήταν η ληστεία, ο νομαδισμός και οι εμφύλιες διαμάχες. Οι αρχαίοι συγγραφείς συνήθιζαν να τα ερμηνεύουν ως ενιαίο φαινόμενο αντί να διακρίνουν τις επί μέρους παραμέτρους. Για τα κινήματα αυτά, όπως της Ιουδαίας, η αρχαία γραμματεία κατηγορεί τους Ρωμαίους για ακυβερνησία και βία είτε εθνική είτε πολιτική ή ακόμα για πρακτικές απαγόρευσης των θρησκευτικών παραδόσεων των λαών των επαρχιών. Στην περίπτωση της Ιουδαίας, οι Ρωμαίοι επέβαλαν μια νέα κοινωνική τάξη κάτω από την διακυβέρνηση της δυναστείας του Ηρώδη και αύξησαν τη φορολογία για να διοικήσουν την επαρχία πιο αποτελεσματικά. Με αυτή τους την ενέργεια δυσαρέστησαν τους Ιουδαίους⁶.

Ήδη από την εμφάνιση του Ιησού, τον πρώτο αιώνα μ.Χ., στην Ιουδαία, το καθεστώς της επαρχίας ήταν ένα ημιαυτόνομο βασίλειο με πελατειακές σχέσεις με τη Ρώμη. Διατηρούσε την ιδεολογική ταυτότητα του έθνους με μικρούς οικισμούς, τις

⁴ D. M. Rhoads, *Israel in Revolution 6-74 C.E.: A Political History Based on the Writings of Josephus*, Φιλαδέλφεια 1976, 94.

⁵ S.L., Dyson, "Native Revolt Patterns in the Roman Empire", *ANRW* II.3, 1975, 138-142.

⁶ N., Andrade, "Rebellions, Roman Empire", *OCD*, 5742 στήλη 1 και 5744 στήλη 1.

κώμες, και μια πόλη, την πρωτεύουσα Ιερουσαλήμ. Στο γεωπολιτικό αυτό χώρο συναντάμε κοινωνικές ανισότητες και την ανάγκη για δημιουργία ενός νέου καθεστώτος που θα διακρινόταν από ισότητα προς όλα τα μέλη του⁷. Το αίσθημα αυτό εκφράστηκε από την ομάδα των Ζηλωτών (ή ληστών) για πρώτη φορά κατά την περίοδο της δυναστείας των Ασμοναίων (167 π.Χ.- 164 π.Χ.), όταν η Ιουδαία βρισκόταν κάτω από Ελληνική κυριαρχία. Η ανάγκη αυτή ενισχυόταν από τη στάση του Ιουδαϊσμού απέναντι στις άλλες θρησκείες και δημιουργούσε το υπόστρωμα σύγκρουσης τοπικής και ηγεμονικής λατρείας⁸.

Στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία και στο λεξικό του Φλάβιου Ιώσηπου⁹, το *κίνημα* στην Ιουδαία χαρακτηρίζεται ως “*revolt*” ή “*rebellion*”. Οι λέξεις αυτές αποδίδονται στη νεοελληνική γλώσσα ως «εξέγερση», αλλά δεν μπορεί να κατανοηθεί με ακρίβεια το περιεχόμενό τους. Ο Woolf υποστηρίζει ότι στις εξεγέρσεις δοκιμάζεται η ίδια η ύπαρξη και η λειτουργία των κοινωνικών τάξεων από το λαό που προσθέτει ένα φαινομενικά φυσιολογικό αίτημα στη κοινωνία και δευτερευόντως, παραπέμπει ο όρος «εξέγερση» σε πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ των οντοτήτων. Οι ρωμαϊκές πηγές χρησιμοποιούν τον ευρύ όρο *bellum* για να υποδηλώσουν τις συγκρουσιακές καταστάσεις, υποκρύπτοντας με αυτόν τον τρόπο τα πραγματικά αίτια των εξεγέρσεων. Στην υπό μελέτη περίπτωση, οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες λειτούργησαν διαφορετικά για να πετύχουν τους σκοπούς τους¹⁰. Πώς, όμως, ο Φλάβιος Ιώσηπος ορίζει και χαρακτηρίζει το *κίνημα* και πώς ήταν στην πραγματικότητα;

Στην παρούσα εργασία λοιπόν θα μελετηθούν το ιουδαϊκό *κίνημα*, την περίοδο του 66-70 μ.Χ. και ο ρόλος του Φλάβιου Ιώσηπου σε αυτό. Η περίοδος αυτή έχει χαρακτηριστεί συμβατικά ως *Δεύτερη περίοδος του Ναού* (του Σολομώντα). Στην ιουδαϊκή ιστορία χαρακτηρίζεται με αυτόν τον τρόπο η περίοδος μεταξύ του 332 π.Χ. - κατάκτηση της Ιουδαίας από τον Μέγα Αλέξανδρο - μέχρι την ολοσχερή

⁷ G.E.M. de Saint Croix, *Ο Ταξικός Αγώνας στον Αρχαίο Κόσμο*, Αθήνα 1997, 528-536.

⁸ D., Danzig, D., Fine, “Revolts, Jewish”, *the Encyclopedia of Ancient History*, X, Μάιλντεν 2013, 5816-17.

⁹ K. H., Rengstorf, *A Complete Concordance to Flavius Josephus*, II, Λάιντεν 1975, 134 και 502-503.

¹⁰ G., Woolf, “Provincial Revolts in the Early Roman Empire”, στο: M. Popović, *The Jewish Revolt against Rome: Interdisciplinary Perspectives*, Λάιντεν 2011, 27.

καταστροφή του Ναού από τον γιο του αυτοκράτορα Βεσπασιανού, τον μετέπειτα αυτοκράτορα Τίτο, το 70 μ.Χ.¹¹.

Θα μελετηθεί μέσα από το έργο του, *Πόλεμοι*, καταρχάς πόσο σημαντικό και μεγάλο υπήρξε το κίνημα των Ιουδαίων για τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και για ποιο λόγο θα πρέπει να γνωρίζουν οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι τα γεγονότα αυτά. Μήπως δεν είχε το κίνημα τελικά τόσο μεγάλη εμβέλεια και υπήρξε ένα συνηθισμένο φαινόμενο στην ρωμαϊκή ιστορία; Μήπως τελικά κρίθηκε από το αποτέλεσμα του, δηλαδή την καταστροφή του Ναού και όχι από τα ίδια τα γεγονότα;

Τα γεγονότα του κινήματος της Ιουδαίας (66-70 μ.Χ.) σώζονται λεπτομερειακά από τα έργα του Φλάβιου Ιώσηπου. Τα έργα αυτά αποτελούν τη μοναδική πηγή πληροφόρησης. Ο ίδιος ο συγγραφέας παρουσιάζεται στην αρχή να συμμετέχει ενεργά στο κίνημα ενώ αργότερα, μετά την αιχμαλωτίσή του από τους Ρωμαίους, το 69 μ.Χ., στρέφεται προς την πλευρά τους. Αρχικά, θα παρουσιαστεί ο ρόλος του Φλάβιου Ιώσηπου και τα γεγονότα που τον οδήγησαν να ταχθεί με τους Ρωμαίους. Έπειτα, θα παρουσιαστούν τα γεγονότα του κινήματος μέσα από την ιουδαϊκή σκοπιά και θα επιχειρηθεί η προσέγγισή της κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά. Βασική στόχευση αποτελεί το να κατανοήσουμε πώς λειτούργησαν κατά τη διάρκεια του κινήματος η ιουδαϊκή κοινωνία, η οικονομία και οι τοπικοί άρχοντες. Δηλαδή θα αναδειχθούν οι συγκρουσιακές πολιτικές σχέσεις των εξεγερμένων με τους δυνατούς. Τέλος, θα επισημανθούν οι θρησκευτικές και στρατιωτικές πρακτικές που συνέβαλαν στην έκβαση του κινήματος.

Στα επόμενα κεφάλαια θα παρουσιαστεί η ιστοριογραφική επισκόπηση του θέματος με σκοπό να αναδειχθούν τα επιμέρους ζητήματα της σύγχρονης ιστοριογραφίας. Ακόμα, θα παρουσιαστεί ο τόπος και ο χρόνος, τα γεγονότα της ιουδαϊκής ιστορίας, ώστε να γίνουν κατανοητά από τον αναγνώστη η διαχρονική ιστορία και τα ζητήματα της περιοχής. Επίσης, θα ιδωθεί μέσα από την ζωή του Φλάβιου Ιώσηπου η σχέση του με τα γεγονότα του κινήματος. Τέλος, θα παρατεθούν τα γεγονότα της Μεγάλης Εξέγερσης και τα αποτελέσματά της με σκοπό να εξεταστεί η αιτία συγγραφής του Φλάβιου Ιώσηπου και να συμπληρωθεί ή να αναιρεθεί η

¹¹ M., Goodman, "Jews and Judaism in the Second Temple Period", στο M. Goodman, *The Oxford Handbook of Jewish Studies*, Οξφόρδη 2004, 36-52.

μαρτυρία του μέσα από τις υπόλοιπες σωζόμενες πηγές (πάπυροι, αρχαιολογικά ευρήματα, νομίσματα κ.ά.).

Η ιστορία της Ιουδαίας

Ο τόπος και ο χρόνος

Η Ιουδαία (*Yehuda*) βρίσκεται στο βόρειο κομμάτι του Ισραήλ, που συναντιέται με τη σημερινή ονομασία Χώρα του Ισραήλ (*Eretz Israel*). Η περιοχή αυτή συνορεύει στα βόρεια με τη Συρία, στα νότια με την Αίγυπτο και στα ανατολικά με την Ιορδανία. Στην περιοχή της Ιουδαίας βρίσκεται η Νεκρά Θάλασσα και ο Ιορδάνης ποταμός, ενώ πρωτεύουσα της περιοχής ήδη από αρχαιοτάτων χρόνων είναι η πόλη της Ιερουσαλήμ¹² (εικ.1).

Η ιστορία της Ιουδαίας ξεκινάει ήδη από αρχαιοτάτων χρόνων, με βάση την Παλαιά Διαθήκη και τους εξόριστους που δημιούργησαν το βασίλειο του Ιούδα, ενώ τον 11^ο αιώνα δημιουργήθηκε ένα ανεξάρτητο βασίλειο από τον βασιλιά Δαβίδ. Στην περιοχή συναντάμε πολλούς κατακτητές, όπως τους Ασύριους, το 722 π.Χ., τους Βαβυλωνίους, οι οποίοι σχετίζονται με την πρώτη καταστροφή του Ναού του Σολομώντα, το 596 π.Χ., τους Πέρσες, το 539 π.Χ. και τους Μακεδόνες με την κατάκτηση της περιοχής από τον Μέγα Αλέξανδρο, το 332 και αργότερα τους Σελευκίδες. Την εποχή της κυριαρχίας των Σελευκιδών, οι Ιουδαίοι εξελληνίζονται¹³.

Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, η επαρχία της Ιουδαίας έχει μια πιο ευρεία επικράτεια που συμπεριλαμβάνει το αρχαίο βασίλειο της Ιουδαίας. Την περίοδο της δυναστείας των Ασμοναίων περιελάμβανε σημαντικές πόλεις, όπως την Ιδουμαία, τη Σαμάρεια και τη Γαλιλαία αλλά και πόλεις που ιδρύθηκαν από Έλληνες, όπως την Καισάρεια. Ο όρος *Ιουδαία* προσλαμβάνει κυρίως γεωγραφική χροιά για να δηλώσει

¹² Ed. , "Judea", *Encyclopaedia Judaica*, vol.10 ,Ιερουσαλήμ 1971, 403.

¹³ T. Rajak, "Jews", *OCD*, 774.

την περιοχή γύρω από την Ιερουσαλήμ αλλά και για θρησκευτικούς όρους, για τις ιουδαϊκές περιοχές της Συροπαλαιστίνης¹⁴.

Η περιοχή της Ιουδαίας χωριζόταν σε τοπαρχίες, όπως μας επισημαίνει ο Φλάβιος Ιώσηπος, ενώ οι πιο σημαντικές περιοχές ήταν οι παραθαλάσσιες και αυτές που βρίσκονταν κοντά στη Νεκρά Θάλασσα. Η Ιουδαία χωριζόταν σε 3 αγροτικές περιοχές¹⁵. Οι κατοικοί της, οι Ιουδαίοι, ήταν μια εθνοτική ομάδα με διακριτές θρησκευτικές πρακτικές¹⁶. Η θρησκεία τους ήταν ο Ιουδαϊσμός, μια μονοθεϊστική θρησκεία, με βασικό ιερό κείμενο την Τορά και αργότερα το Ταλμούδ και το Μιντράς. Οι ιερείς τους είναι οι ραβίνοι που συναθροίζονται στις συναγωγές για την τέλεση των θρησκευτικών τους καθηκόντων. Όπως μνημονεύεται και από τον ίδιο τον Φλάβιο Ιώσηπο, υπάρχουν διάφορα ρεύματα ερμηνειών στον Ιουδαϊσμό, όπως οι Φαρισαίοι, οι Σαδδουκαίοι και οι Εσσαίοι, που θα δούμε παρακάτω. Το ιερό κείμενο της Τορά καθορίζει τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του πιστού αλλά και τον τρόπο ζωής. Για παράδειγμα, η Τορά απαγορεύει να υποδουλώνεται κάποιος Ιουδαίος. Τέλος, στα θρησκευτικά κείμενα των Ιουδαίων, κυρίως τα Βιβλικά, εμφανίζεται η ιδέα του Μεσσιανισμού, δηλαδή η εμφάνιση του Μεσσία που θα ελευθερώσει το έθνος του Ισραήλ από τους κατακτητές. Ο χαρακτηρισμός των κατοίκων της Ιουδαίας ως έθνους εμφανίζεται ήδη από τα Βιβλικά κείμενα (Παλαιά Διαθήκη)¹⁷.

Ιστοριογραφική εξέλιξη και επιμέρους ζητήματα

Για να κατανοηθούν τα ερωτήματα και οι διάφορες προσεγγίσεις του θέματος, θα πρέπει να παρατεθούν τα γενικότερα ιστοριογραφικά ζητήματα. Η ιουδαϊκή ιστοριογραφία χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, τη σιωνιστική ή εγχώρια ισραηλινή και τη μη ισραηλινή ιστοριογραφία. Τη δεκαετία του 1920, ο Υ. Kaufmann εισήγαγε το ζήτημα του ιουδαϊκού έθνους υιοθετώντας τη γερμανική κοινωνιολογική θεωρητική

¹⁴ T. Rajak, "Judaea", *OCD*, 777.

¹⁵ Ed., "Judea", *Encyclopaedia Judaica*, vol.10, Ιερουσαλήμ 1971, 403.

¹⁶ T. Rajak, "Jews", *OCD*, 776.

¹⁷ M. S. Jaffee, "Judaism, Rabbinic", στο: M. Gagarin, E. Fanthsm, *The Oxford Encyclopedia of Greece and Rome*, 4, Οξφόρδη 2004, 138-140.

προσέγγιση. Επίσης, τόνισε το εθνικό στοιχείο της ιουδαϊκής θρησκείας. Το 1952 τη συζήτηση αυτή εξέλιξε ο G. Alon προτείνοντας ότι οι Ιουδαίοι αποτελούν ένα μοναδικό έθνος. Συμφωνούσε με τον Kaufmann¹⁸, ότι παρουσιάζουν διακριτά θρησκευτικά χαρακτηριστικά και ότι υιοθετούσαν τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά, που εισήγαγαν οι διάφοροι κατακτητές τους. Ο Alon προχώρησε στη σύνθεση μιας πολιτικής οπτικής της ιουδαϊκής ιστορίας με αποστάσεις από τη θρησκευτική ιδεολογία των ραβίνων. Αντίθετες απόψεις, στο Εβραϊκό Πανεπιστήμιο, στο τμήμα μελετών του Ταλμούδ, εξέφρασε ο συνάδελφός του E.E. Urbach, ο οποίος προσπάθησε να εξιδανικεύσει και να ριζοσπαστικοποιήσει την ιουδαϊκή θρησκεία, θεωρώντας τη μοχλό πίεσης των εξελίξεων¹⁹.

Από το 1950 και μετά, υπό τη σκιά της σχολής του Alon, σε συνδυασμό με τα ανασκαφικά δεδομένα, κυριαρχεί περισσότερο ότι το Ιουδαϊκό έθνος αποτέλεσε ένα συνδυασμό των παραπάνω θεωριών· μέσω του Avi Yonah. Το 1946 ο Avi Yonah εισήγαγε την οπτική της πλευράς του κατακτητή και της αλληλεπίδρασης των κοινωνιών. Το 1990 ο ειδικός στη βοτανολογία Feliks εισάγει την έννοια της αγροτικής παραγωγής στην περίοδο που μελετάμε, χωρίς όμως να τη συσχετίσει με την ιστορία. Δηλαδή, εισάγεται το αγροτικό ζήτημα στην ιστορία των Ιουδαίων. Το 1994 ο Sperber προσπαθεί να συγκρίνει τα κείμενα των ραβίνων και των μελετών του Feliks συγκριτικά με τον τρόπο λειτουργίας της ρωμαϊκής οικονομίας. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα ραβινικά κείμενα εμφανίζουν μια μαξιμαλιστική οπτική στην οικονομία της Παλαιστίνης. Εμφανίζεται για πρώτη φορά το ζήτημα της οπτικής και της ερμηνείας των ραβινικών κειμένων, που θεωρούνταν θέσφατα για την ιστορία των Ιουδαίων. Παράλληλα, ο Safrai εξελίσσει την ιδέα της οικονομίας της Παλαιστίνης, ακολουθώντας τον Feliks και εκφράζει μια πιο μοντέρνα οπτική²⁰.

Από τις μη ισραηλινές ιστοριογραφικές προσεγγίσεις, το 1953, ο Goodenough μελέτησε όλα τα σύμβολα στα κείμενα των ραβίνων και εξήγαγε το συμπέρασμα ότι ο Ιουδαϊσμός ακολούθησε τον ελληνικό τρόπο λατρείας. Στον αντίποδά του εμφανίζεται ο παπυρολόγος Liebermann που υποστήριξε την άποψη ότι οι ραβίνοι

¹⁸ G. Alon, *Jews and Judaism in the Classical World*, Ιερουσαλήμ 1977, 382-386 και Y. Kaufmann, *Taledot Ha-Emunah Ha-Yisre'elit* (Ιερουσαλήμ, 1937-1956).

¹⁹ S. Schwartz, "Historiography on the Jews in the Talmudic period (70-640)", στο M. Goodman, *The Oxford Handbook of Jewish Studies*, Οξφόρδη 2004, 81-89.

²⁰ S. Schwartz, "Historiography on the Jews in the Talmudic period (70-640)", στο M. Goodman, *The Oxford Handbook of Jewish Studies*, Οξφόρδη 2004, 91-96.

μετά την καταστροφή του Ναού άλλαξαν τον τρόπο λατρείας και όχι ο Ιουδαϊσμός. Το 1954, ο M. Smith συγκρίνει τα κείμενα των ραβίνων με τον τρόπο γραφής της Καινής Διαθήκης. Το 1965 ο Neusner, μαθητής του Liebermann, εκπονώντας μια πιο συνθετική μελέτη, τοποθετεί τα κείμενα των ραβίνων μέσα στο κοινωνικοπολιτικό τους πλαίσιο, προσθέτοντας μια νέα διευρυμένη οπτική²¹.

Η σύγχρονη ιουδαϊκή προσέγγιση και μεθοδολογία, όπως ακολουθείται μέχρι σήμερα, ξεκινά το 1970. Τη χρονιά αυτή, ο P. Schäfer εισάγει μια καινούρια μεθοδολογία στη μελέτη της ιστορίας των Ιουδαίων. Στην αρχή τοποθετεί το ιστορικό ερώτημα, έπειτα χρονολογεί και επεξεργάζεται τις πληροφορίες για το υπό μελέτη θέμα. Εκπονώντας μια συνθετική μελέτη, προσπαθεί να κατανοήσει το πλαίσιο και τη λειτουργία της Ιουδαίας, ακολουθώντας την γραμμή του Neusner. Η S. Cohen, το 1980, εισήγαγε τις υποχρεώσεις και άλλα στοιχεία που ορίζονται από το Ταλμούδ στην καθημερινή ζωή για να συνθέσει την ιστορία της. Ο M. Goodman, έχοντας την ιδιότητα του ιστορικού, επιχείρησε να κατανοήσει τον ρόλο των Ιουδαίων μέσα στο ρωμαϊκό περιβάλλον. Η μελέτη του έχει αναγνωριστεί διεθνώς ως μια καλή εισαγωγή επί του θέματος²².

Από το 1990 και μετά, η C. Hazser²³ προσθέτει την κοινωνική πλευρά του κινήματος των ραβίνων και η Lapin²⁴ που προσπαθεί να αναδείξει τις οικονομικές σχέσεις των ραβίνων στη ρωμαϊκή ιστορία και τις μετααποικιακές θεωρίες. Τέλος, σημαντική είναι η συμβολή της H. Cotton με την εύρεση των χειρογράφων της Νεκρής Θάλασσας²⁵.

Το ίδιο το έργο του Φλαβίου Ιώσηπου, που μελετείται στην παρούσα εργασία, σώθηκε χάρη στους Πατέρες της Εκκλησίας, εξαιτίας της αναφοράς του στα Θεία πρόσωπα, στην *Αρχαιολογία*, και θεωρούνταν ότι ήταν η σύνδεση μεταξύ των δύο *Διαθηκών*, Παλαιάς και Καινής²⁶. Το 17^ο αιώνα, οι προτεστάντες ξεκίνησαν να

²¹ S. Schwartz, "Historiography on the Jews in the Talmudic period (70-640)", στο M. Goodman, *The Oxford Handbook of Jewish Studies*, Οξφόρδη 2004, 97-102.

²² S. Schwartz, "Historiography on the Jews in the Talmudic Period (70-640)", στο M. Goodman, *The Oxford Handbook of Jewish Studies*, Οξφόρδη 2004, 104-106.

²³ C. Hezser, *The Social Structure of the Rabbinic Movement in Roman Palestine*, (Τίμπινγκεν, 1997).

²⁴ H. Lapin, *Early Rabbinic Civil Law and the Social History of Roman Galilee: A Study of Mishnah Tractate Bava Mesia*, (Ατλάντα, 1995).

²⁵ S. Schwartz, "Historiography on the Jews in the Talmudic Period (70-640)", στο M. Goodman, *The Oxford Handbook of Jewish Studies*, Οξφόρδη 2004, 106-108.

²⁶ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus: Eyewitness to Rome's First-Century Conquest of Judea*, Λονδίνο 1993, 223.

ασκούν κριτική στο έργο του Φλάβιου Ιώσηπου, ενώ τον 18^ο αιώνα συναντάμε τον Βολταίρο να υπερασπίζεται το έργο του. Αργότερα, τον 19^ο αιώνα, συζητιέται στους επιστημονικούς κύκλους το ζήτημα του *Testimonium Flavium*, δηλαδή της μετέπειτα προσθήκης χριστιανικών στοιχείων από τους μοναχούς στα κείμενα του ίδιου συγγραφέα. Την ίδια περίοδο άρχισε το έργο να μεταφράζεται από τα πανεπιστήμια και να θεωρείται ο Φλάβιος Ιώσηπος ως ο πέμπτος Ευαγγελιστής²⁷.

Στο Ισραήλ, τον 16^ο αιώνα εισήχθη μέσω των Σταυροφοριών μια μετάφραση του 10^{ου} αιώνα στα Αραμαϊκά από την νότια Ιταλία με τον τίτλο *Joseppon*, η οποία περιέγραφε τα κατορθώματα του ιουδαϊκού έθνους. Από το 1794 με αφορμή το έργο του A. dei Rossi, δημιουργείται στην Ευρώπη το Κέντρο των Ιουδαϊκών επιστημών, όπου το αγνώστου συγγραφέα κείμενο με τίτλο *Jossipon* αποδίδεται πλέον στον Φλάβιο Ιώσηπο. Το 1880 στην Γαλλία, δημιουργείται το κέντρο των κοινωνικών μελετών των Ιουδαίων με το επιφανές μέλος του, τον Th. Reinach, το 1912 να δημιουργεί μια σπουδαία έκδοση του κειμένου. Η έκδοση αυτή τον 19^ο αιώνα εκμοντερνίστηκε από τον Buchon. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, το έργο του Φλάβιου Ιώσηπου εισάγεται στη σύγχρονη εβραϊκή λογοτεχνία με την βοήθεια ενός ποιήματος του I. Lamdan, στα 1927, που βρήκε μεγάλη αποδοχή από τους σιωνιστικούς κύκλους²⁸. Έκτοτε, το έργο του Φλάβιου Ιώσηπου βρήκε μεγάλη αποδοχή από το κοινό του Ισραήλ. Στις μέρες μας, ο Φλάβιος Ιώσηπος συνεχίζει να εμπνέει λογοτεχνικούς συγγραφείς, σκηνοθέτες αλλά και δημοσιογράφους²⁹.

Οι πηγές για την Πρώτη Ιουδαϊκή Εξέγερση

Για την Πρώτη Ιουδαϊκή Εξέγερση επί των Ρωμαίων, το 66-70 μ.Χ., μια ολοκληρωμένη και καλή παρουσίαση των γεγονότων αποτελεί η μαρτυρία του Φλάβιου Ιώσηπου, με το έργο του *Ιουδαϊκοί Πόλεμοι*, που θα παρουσιαστεί πιο κάτω. Οι μαρτυρίες που αναφέρονται στα γεγονότα της περιόδου είναι ελάχιστες και σε αυτό το κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια να παρουσιαστούν και να κατηγοριοποιηθούν.

²⁷ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus: Eyewitness to Rome's First-Century Conquest of Judea*, Λονδίνο 1993, 226-227. Για το *Testimonium Flavium*: M. Hillar, "Flavius Josephus and His Testimony Concerning the Historical Jesus", στο: Finch, R. D., Hillar, M., *Essays in the Philosophy of humanism*, Ουάσινγκτον 2005, 73).

²⁸ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 229-233.

²⁹ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 236-238.

Μπορούν να διαχωριστούν οι μαρτυρίες σε φιλολογικές και έπειτα σε εθνικές και εγχώριες. Επίσης, σώζονται πολλές επιγραφικές μαρτυρίες και παπύρους, νομίσματα αλλά και αρχαιολογικά δεδομένα που αποτελούν σημαντικές πηγές μελέτης αυτής της περιόδου.

Από τις εθνικές φιλολογικές μαρτυρίες μνεία στο γεγονός αυτό κάνουν ο λατίνος ιστορικός Τάκιτος, ο Δίων Κάσσιος και ο βιογράφος Σουητώνιος. Οι τρεις αυτές μαρτυρίες συγκριτικά με αυτή του Φλάβιου Ιώσηπου είναι μικρές στον αριθμό και καμιά φορά η αναφορά τους στο γεγονός περιλαμβάνει ελάχιστα εδάφια. Για παράδειγμα, στους *Βίους των Νέρωνα, Βεσπασιανού, Τίτου και Δομιτιανού*, ο Σουητώνιος αφιερώνει 2-3 σειρές για τους Ιουδαίους ενώ στον *Βίο του Βεσπασιανού* μια παράγραφο. Μια πιο λεπτομερή αναφορά αποτελεί η μαρτυρία του Δίωνα Κάσσιου, ο οποίος αφιερώνει ένα μεγάλο τμήμα στην καταστροφή της Ιερουσαλήμ. Παρόλα αυτά, η μαρτυρία κρίνεται από τους μελετητές ως προβληματική, επειδή μας σώζεται σε μορφή επιτομής. Από την άλλη πλευρά, ο Τάκιτος αφιερώνει ολόκληρο το πέμπτο βιβλίο των *Ιστοριών* στην περιοχή της Ιουδαίας σε ολόκληρο το πέμπτο του βιβλίο. Ο Τάκιτος ξεκινά με την ιστορία και την γεωγραφία, τους μύθους και τις παραδόσεις της Ιουδαίας. Καταλήγει στα γεγονότα της περιόδου και στην καταστροφή του Ναού. Βασική πηγή, όπως έχει προταθεί από τους μελετητές, του Τάκιτου για τα γεγονότα της Ιουδαίας αποτελεί ο ίδιος ο Φλάβιος Ιώσηπος. Φαίνεται ότι ο Τάκιτος είτε είχε διαβάσει το έργο του Φλάβιου Ιώσηπου είτε είχε πληροφορηθεί από τον ίδιο τις πληροφορίες. Στο έργο του λατίνου ιστορικού υποκρύπτεται ένα αντι-ιουδαϊκό πνεύμα, όπως και στον Σουητώνιο³⁰.

Σχετικά με τις αρχαιολογικές μαρτυρίες, σύμφωνα με τον Price (1992) υπήρχε ένα μεγάλο χρονολογικό ζήτημα. Πολλά οστά που είχαν βρεθεί στην περιοχή θεωρήθηκαν ότι εσφαλμένα ανήκαν στην εποχή της Μεγάλης Εξέγερσης, παρόλο που ήταν προϊστορικά³¹. Στη σύγχρονη εποχή, μετά το 1994, με τις ανασκαφές που διεξάγονται στην περιοχή, μετά τις ανασκαφές του Yigael Yadin στην Μασάδα και των διαφόρων αρχαιολογικών σχολών, έχουν βρεθεί υλικά κατάλοιπα στις περιοχές που αναφέρονται με χρονολογική ακρίβεια στις μαρτυρίες. Ιδιαίτερα στις περιοχές, οι οποίες αναφέρονται στην μαρτυρία του Φλάβιου Ιώσηπου και έχουν ανασκαφεί,

³⁰ J.J. Price, *Jerusalem under siege: the Collapse of the Jewish state 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 194.

³¹ J.J. Price, *Jerusalem under siege: the Collapse of the Jewish state 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 194-197.

έχουν εντοπιστεί σημεία, που δείχνουν την πολιορκία και τα πολεμικά έργα των Ρωμαίων κατά την διάρκεια των επιχειρήσεών τους³².

Οι νομισματικές κοπές

Τα νομίσματα που κόπηκαν κατά τη διάρκεια της εξέγερσης χρησιμοποιούνταν για να καλύψουν τις ανάγκες της επανάστασης, υποδηλώνοντας ταυτόχρονα τις ιδέες της. Πρωτίστως, οι κοπές εξέφραζαν μια επαναστατική ρητορική και προπαγάνδα που είχε ως στόχο να δηλώσει την ελευθερία της περιοχής και να εκφράσει την ταυτότητά της. Δεύτερον, έδιναν την εντύπωση ότι ιδρύθηκε ένα νέο «κράτος», δηλαδή η αυτόνομη Ιουδαία. Τρίτον, τα νομίσματα που βρέθηκαν εκτός της Ιερουσαλήμ συνιστούν ενδείξεις για την ύπαρξη εμπορικών σχέσεων μεταξύ των πόλεων της Ιουδαίας. Τέλος, τα νομίσματα του τέταρτου χρόνου (69 μ.Χ.) μας δείχνουν μια οικονομική κρίση στις σχέσεις των Ιουδαίων, που ίσως να οφειλόταν στην πολιορκία της πόλης³³.

Οι κοπές των νομισμάτων που συναντάμε για την περίοδο του 66-70 μ.Χ. στην περιοχή της Ιουδαίας είναι στην πλειονότητά τους ασημένιες και χάλκινες. Έχουν βρεθεί αρκετοί νομισματικοί θησαυροί. Τα χρυσά νομίσματα μετά την πτώση των Πτολεμαίων δεν χρησιμοποιούνταν στην περιοχή. Οι μόνες χρυσές νομισματικές κοπές που κυκλοφορούσαν ήταν οι Ρωμαϊκές, όπως τα χρυσά νομίσματα του Νέρωνα. Ο Φλάβιος Ιώσηπος επισημαίνει ότι κατά την προσπάθεια της εξόδου των Ιουδαίων από τον Ναό, οι Ιουδαίοι προσπάθησαν να δώσουν χρυσά νομίσματα στους Ρωμαίους για να τους βοηθήσουν. Τα περισσότερα ιουδαϊκά νομίσματα της περιόδου είναι τα ασημένια *shekel* από την Τύρο ή τα μισά *shekel* και τα χάλκινα *prutoh*. Τα χάλκινα εκδίδονταν στην Σκυθόπολη και στην Καισάρεια (εικ.2)³⁴.

Τα νομίσματα κατηγοριοποιούνται με βάση τη χρονολόγηση κοπής, όπως αυτή καταγράφεται στην επιγραφή που φέρει και διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες ανάλογα με το υλικό τους. Τα *shekel* στον εμπροσθότυπο φέρουν

³² N. Silberman, "Introduction", στο: E.Stern, κ.ά., *The new encyclopedia of Archaeological excavations in the Holy Land*, 5: supplementary volume, Ιερουσαλήμ 2008, x.

³³ J.J. Price, *Jerusalem under Siege: the Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 197-198.

³⁴ Y. Meshorer, *Ancient Jewish Coinage: Volume II: Herod the Great through Bar Cochba*, Νέα Υόρκη 1982, 96-99.

σύμβολα της ιουδαϊκής θρησκείας και παράδοσης (π.χ. ένα κλαδί με τρία ρόδια ή ένα στέλεχος, *stem*), ενώ στον οπισθότυπο φέρουν τις επιγραφές «shekel του Ισραήλ» (SQL YSRL), «Άγια Ιερουσαλήμ» (YRWSLM QDSH) και τον αριθμό 1 για να υποδηλωθεί η χρονιά της κοπής, δηλαδή ο πρώτος χρόνος της κοπής του νομίσματος, δεύτερος κτλ. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ολόκληρα shekels μαζί με τα μισά, κατά τον πρώτο χρόνο, κυκλοφορούσαν ίσα στον αριθμό ενώ τα ¼ shekels, που ισοδυναμούσαν με τα δηνάρια, κυκλοφορούσαν ελάχιστα στον αριθμό για μια συγκεκριμένη περίοδο (εικ.3) ³⁵.

Τα νομίσματα της δεύτερης χρονιάς χρονολογούνται με ακρίβεια το 67 μ.Χ. Τα shekels φέρουν στον εμπροσθότυπο τους την εικονογραφία ενός δοχείου ενώ υποδηλώνουν την δεύτερη χρονία κοπής τους. Στα μισά shekel έχουμε μια πιο απλή εικονογραφία του δοχείου με ελάχιστα σφαιρίδια να διακοσμούν τριγύρω το δοχείο. Οι χάλκινες κοπές *prutoh* άρχισαν να εκδίδονται κυρίως κατά το δεύτερο έτος μετά την απελευθέρωση της Ιερουσαλήμ. Οι αυτόνομες αυτές κοπές χρησιμοποιούνταν κυρίως για τις εμπορικές δραστηριότητες, εν αντιθέσει με τις ασημένιες, που λειτουργούσαν ως μέσο προπαγάνδας. Στον εμπροσθότυπό τους εμφανίζουν έναν ανθεμωτό αμφορέα, ιερό σύμβολο του Ναού, που γύρω του φέρει την επιγραφή «δεύτερος χρόνος», ενώ στον οπισθότυπο τους ξεχωρίζει μια κληματίδα με πέντε μεγάλα λοβοειδή φύλλα, έναν βλαστό σε μορφή από στάχυα με συνοδεία της επιγραφής «Ελευθερία του Ζίων (ή Σιών)», ενός όρου που δηλώνει την ιστορία, τη θρησκεία, την επιθυμία και τον πολιτισμό της απελευθέρωσης (εικ.4) ³⁶.

Τα νομίσματα που κόπηκαν κατά την τρίτη χρονιά χρονολογούνται στο 68 μ.Χ. και δε διαφέρουν σε τίποτα στην εικονογραφία τους από τις προηγούμενες χρονιές. Παρουσιάζονται ελάχιστες διαφορές στον τρόπο κοπής τους. Τα νομίσματα της τέταρτης χρονιάς (69 μ.Χ.) δείχνουν την συνέχεια της κυκλοφορίας των shekel και την εισαγωγή ενός νέου τύπου, τετάρτου shekel, που φέρει στον εμπροσθότυπο ένα κλαδί φοίνικα (*lulavim*) και στον οπισθότυπο τον αριθμό 4. Ο αριθμός των μισών shekel είναι περιορισμένος. Τα αργυρά νομίσματα της τέταρτης χρονιάς κόβονταν σε διαφορετικά σχήματα και μεγέθη, για να καλύψουν τις επείγουσες πολιτικές και οικονομικές ανάγκες των Ιουδαίων. Οι κοπές της τέταρτης χρονιάς (εικ.4) βρέθηκαν

³⁵ Y. Meshorer, *Ancient Jewish Coinage: Volume II: Herod the Great through Bar Cochba*, Νέα Υόρκη 1982, 99-109.

³⁶ Y. Meshorer, *Ancient Jewish Coinage: Volume II: Herod the Great through Bar Cochba*, Νέα Υόρκη 1982, 109- 113.

στους θησαυρούς της περιοχής της Μασάδα και δεν εμφανίζονται σε άλλες περιοχές³⁷.

Οι κοπές της πέμπτης χρονιάς (70 μ.Χ.) κράτησαν μόνο 4 μήνες, όσο διαρκούσε δηλαδή η πολιορκία του Ναού από τον Τίτο και ο ιουδαϊκός πληθυσμός της Ιερουσαλήμ υπέφερε από τις πολιτικές και οικονομικές πιέσεις που προκλήθηκαν από τους αρχηγούς των στασιαστών. Τα shekel που συναντούμε είναι σπάνια και έχουν τον αριθμό 5 και πιθανολογείται ότι εκδόθηκαν, για να καλύψουν θρησκευτικές ανάγκες και να ενθαρρύνουν τον τοπικό πληθυσμό. Οι τελευταίες κοπές της χρονιάς αυτής δεν ήταν λεπτές, όπως οι προηγούμενες (εικ.6)³⁸.

Όταν καταλήφθηκε εκ νέου η Ιερουσαλήμ από τους Ρωμαίους, οι στασιαστές κατευθύνθηκαν προς την Μασάδα και συνέχισαν τις κοπές. Έχουν εντοπιστεί τύποι νομισμάτων που αναγράφουν την έκτη χρονιά. Τα νομίσματα αυτά ακολουθούσαν τις εικονογραφίες της τέταρτης χρονιάς και συνεχίστηκαν μέχρι την καταστροφή της Μασάδα από τους Ρωμαίους, το 73 μ.Χ. Όλες οι παραπάνω κοπές έχουν χαρακτηριστεί από το Ταλμούδ της Ιερουσαλήμ ως «χρήμα του κινδύνου»³⁹.

Οι επιγραφικές μαρτυρίες

Δεν μας σώζονται αυτούσιες επιγραφικές μαρτυρίες που να παραπέμπουν στα γεγονότα της εξέγερσης. Η πλειοψηφία των επιγραφών της περιόδου προέρχεται από τα ταφικά έθιμα που τελούνταν στην Ιερουσαλήμ. Οι επιτύμβιες επιγραφές αποτελούν μια αξιόπιστη πηγή πληροφοριών για τη σύνθεση της κοινωνίας και της δομής της πριν από την εξέγερση και μετά. Χρονολογούνται στον 1^ο αιώνα μ.Χ. και εντοπίστηκαν κοντά στα τείχη της Ιερουσαλήμ. Κατά την καταστροφή του 70 μ.Χ., οι Ρωμαίοι τις κατέστρεψαν και τις μετακίνησαν σε αυτό το σημείο. Οι επιγραφές αυτές συνδέονται με τις γραμματειακές πηγές και μας παρέχουν στοιχεία από τις θρησκευτικές πρακτικές των Ιουδαίων, τα έσοδα του Ναού και τις επισκέψεις ξένων

³⁷ Y. Meshorer, *Ancient Jewish Coinage: Volume II: Herod the Great through Bar Cochba*, Νέα Υόρκη 1982, -123.

³⁸ Y. Meshorer, *Ancient Jewish Coinage: Volume II: Herod the Great through Bar Cochba*, Νέα Υόρκη 1982, 123-125

³⁹ Y. Meshorer, *Ancient Jewish Coinage: Volume II: Herod the Great through Bar Cochba*, Νέα Υόρκη 1982, 126

Ιουδαίων στον Ναό (προσκυνήματα). Μέσα από τη μελέτη των επιγραφών, μπορεί κανείς να παρακολουθήσει με καθαρό τρόπο την καταστροφή της Ιουδαϊκής κοινωνίας και την εξέλιξη των ταφικών πρακτικών εν αντιθέσει με τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, όπως τα οστά και τα ευρήματα από τις σπηλιές⁴⁰.

Πριν από την καταστροφή του 70 μ.Χ., οι Ιουδαίοι έθαβαν τους νεκρούς τους σε ένα τύμβο και πάνω τοποθετούσαν μια επιγραφή με το όνομα του νεκρού, το όνομα της οικογένειάς του και καμιά φορά την ιδιότητά του. Κάποιοι τύμβοι είχαν ιερό χαρακτήρα. Μετά την καταστροφή του 70 μ.Χ. η πρακτική του ενταφιασμού μειώθηκε σε μεγάλο βαθμό μέχρι την εξέγερση του Σίμωνα, το 132 μ.Χ. Από τότε και στο εξής εξαλείφεται. Εκτός από την Ιερουσαλήμ, επιτύμβιες επιγραφές συναντάμε και στην Γαλιλαία, την Σαμάρεια και στα περίχωρα της Ιερουσαλήμ⁴¹. Εκτός από την ιουδαϊκή πλευρά, μπορούμε να διαπιστώσουμε μέσα από τις επιγραφές της Ιουδαίας και την τακτική των Ρωμαίων σε διάφορα θέματα, όπως αυτά που αφορούν στην τοποθέτηση των λεγεώνων και, τη λειτουργία του οδικού δικτύου μέσα από την παρουσία οδοδεικτών στην περιοχή⁴².

Τον Μάρτιο του 1973 κοντά στην πόλη Afula βρέθηκε ένα μιλιάριο, που χρονολογείται στις αρχές του Ιουλίου του 69 μ.Χ. Η επιγραφή αυτή εντοπίστηκε στο δρόμο από την Σκυθόπολη στην Καισάρεια και μπορεί κανείς να διακρίνει τα ονόματα του Βεσπασιανού και του Μ. Ούλπιου Τραϊανού, πατέρα του μετέπειτα αυτοκράτορα Τραϊανού, που υπηρέτησε ως *legatus* στη λεγεώνα X-Fretensis το 70 μ.Χ., τη λεγεώνα X- Fretensis που οικοδόμησε τον δρόμο και τέλος, το έτος κατασκευής. Από το έτος χρονολόγησης του μιλιαρίου παρατηρείται η δημιουργία έργων υποδομής στην Ιουδαία από τους Ρωμαίους μετά τα γεγονότα του 69 μ.Χ.⁴³.

Παπυρολογικά κείμενα

⁴⁰ M. Popović, "The Jewish Revolt against Rome: History, Sources and Perspectives", στο: M. Popović, *The Jewish Revolt against Rome: Interdisciplinary Perspectives*, Λάιντεν 2011, 23-24.

⁴¹ Οι οδοδείκτες φανέρωναν την ύπαρξη επικουρικών στρατιωτικών δυνάμεων. Βλ. B. Isaac, "Jerusalem: an Introduction", στο: H. Cotton κ.ά., *Corpus Inscriptionum Iudaeae/ Palaestinae*, vol.1: Jerusalem, Βερολίνο 2010, 9-10.

⁴² B. Isaac, "Jerusalem: an Introduction", στο: H. Cotton κ.ά., *Corpus Inscriptionum Iudaeae/ Palaestinae*, vol.1: Jerusalem, Βερολίνο 2010, 14.

⁴³ B.H. Isaac, I. Roll, "A Milstone of A.D. 69 from Judea: the Elder Trajan and Vespasian", *JRS* 66 (1976), 15-19.

Από τις παπυρολογικές μαρτυρίες που είναι πλούσιες σε πληροφορίες για τα γεγονότα της περιόδου αυτής, σημαντικές είναι αυτές των χειρογράφων που εντοπίστηκαν στην περιοχή της Νεκρής Θάλασσας, το 1947, κοντά στην περιοχή του Κουμράν. Τα χειρόγραφα ήταν τυλιγμένα σε κυλίνδρους, τα λεγόμενα ειλητάρια, και χωρίζονται σε δύο επιμέρους κατηγορίες, στα βιβλικά και τα εξωβιβλικά. Έδωσαν στον Ιουδαϊσμό μια άλλη τροπή, γιατί, μετά την καταστροφή του Ναού, το 70 μ.Χ., δεν υπήρχε κάποιο ορθόδοξο δόγμα αλλά πολλές παραλλαγές, όπως των Φαρισαίων, των Σαδδουκαίων και άλλων. Τα χειρόγραφα αυτά ανακαλύφθηκαν σε σπηλιές ενώ διασώζεται το υλικό μόνο των τριών από τα τέσσερα. Τα ευρήματα του τέταρτου σπηλαίου συλήθηκαν από τους βεδουίνους και πουλήθηκαν. Εντοπίστηκαν βεβαίως στη συνέχεια και αγοράστηκαν. Βεβαίως η έκδοσή τους ήταν δύσκολη γιατί δεν μας είναι γνωστή η ακριβή χρονική περίοδος εμφάνισής τους στο σπήλαιο. Έχουν γίνει σε κάποια χειρόγραφα προσπάθειες έκδοσης, που απέτυχαν. Ορισμένα χειρόγραφα, τα λεγόμενα «εσσαϊκά» χαρακτηρίστηκαν ως «αιρετικά» και ψευδεπίγραφα, επειδή δεν ακολουθούσαν το ορθό δόγμα. Όσον αφορά το ιστορικό πλαίσιο των χειρογράφων, ορισμένα από αυτά χρονολογούνται στην εποχή της επανάστασης των Μακκαβαίων και φτάνουν χρονικά μέχρι την εξέγερση του Σίμωνα⁴⁴.

Στις εγχώριες, μη εθνικές, πηγές, κατατάσσουμε τις μαρτυρίες που έχουμε από Ιουδαίους και είναι καταγεγραμμένες. Λόγω του ότι, εκτός από τον Ιώσηπο, δεν μας σώζεται καμία άλλη μαρτυρία για τα γεγονότα του 66-70 μ.Χ. στην Ιουδαία, στρεφόμαστε στις πηγές των ραβίνων, που αναφέρονται στα γεγονότα αυτά. Οι ραβινικές μαρτυρίες χρονολογούνται έναν αιώνα μετά τη συγγραφή του έργου του Φλαβίου Ιώσηπου και είναι προβληματικές. Ο Price παρατηρεί ότι από τα γραπτά των ραβίνων δε μπορούν να εξαχθούν ιστορικά συμπεράσματα, γιατί ενυπάρχει ένας ιδιαίτερος τρόπος σκέψης στα κείμενά τους και είναι εντελώς διαφορετική η παρουσίαση των γεγονότων. Οι ραβίνοι καταγράφουν τις παραδόσεις της περιόδου και είναι επικαλυμμένες με μεταγενέστερες προσθήκες και ερμηνείες των γεγονότων⁴⁵.

Οι πληροφορίες για τους ιουδαϊκούς πολέμους περιέχουν συγκεχυμένα τα ονόματα των στασιαστών. Οι χρονολογικές ενδείξεις είναι ασαφείς, ενώ δεν έχει διαλευκανθεί αν έχουν επηρεαστεί από το έργο του Φλάβιου Ιώσηπου ή αν

⁴⁴ H. Shanks (επιμ.), *Η Περιπέτεια των Χειρογράφων της Νεκρής Θάλασσας*, Αθήνα 1997, 15-102.

⁴⁵ J.J. Price, *Jerusalem under Siege: the Collapse of the Jewish state 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 198-200. Τα πιο σημαντικά κείμενα των ραβίνων είναι το *Meg. Taan.*, *Lamentations Rabbaa* και το *b.Gitt.*

αποτελούν μια απλή από μνήμης καταγραφή των γεγονότων. Κάποιες μαρτυρίες των ραβινικών κειμένων συμπληρώνουν το έργο του Φλάβιου Ιώσηπου και επιβεβαιώνουν τις μαρτυρίες των εθνικών πηγών, όπως στην περίπτωση της πείνας κατά την πολιορκία του Ναού και της παροχής νερού στην πόλη⁴⁶.

Φλάβιος Ιώσηπος: ο βίος και τα έργα του

Τα έργα του Φλάβιου Ιώσηπου αποτελούν τη μοναδική μαρτυρία που παραθέτουν λεπτομερειακά τα γεγονότα στην Ιουδαία του 66-70 μ.Χ.. Τα έργα του Φλάβιου Ιώσηπου που σώζονται είναι ο *Ιουδαϊκός Πόλεμος*, η *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία*, ο *Βίος* του και το έργο *Κατά Απίωνος*. Τα έργα αυτά τα έγραψε όσο ζούσε στην Ρώμη, από το 71 μ.Χ. μέχρι το τέλος της ζωής του. Στην αρχή έγραψε τους *Πολέμους*, έπειτα την *Αρχαιολογία* και τον *Βίο* του και αργότερα το ρητορικό του έργο. Στους *Πολέμους*, ο Φλάβιος Ιώσηπος παρουσιάζει τα γεγονότα της περιόδου του 66-70 μ.Χ. στην Ιουδαία. Στην *Αρχαιολογία* βρίσκουμε την ιστορία των Ιουδαίων από γενέσεως κόσμου μέχρι το 66 μ.Χ., όταν ξεκινούν οι *Πόλεμοι*. Στο τέλος του έργου του παρατίθεται ο *Βίος* του. Το ρητορικό του έργο το συνέγραψε προς το τέλος της ζωής του για να αντικρούσει τις εσφαλμένες θεωρίες περί Ιουδαίων, που είχαν εκφράσει οι εθνικοί ιστοριογράφοι της περιόδου του⁴⁷.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος γεννήθηκε στην Ιερουσαλήμ, το 33 μ.Χ. επί Τιβερίου. Υπήρξε ιουδαίος ιερέας που είχε ασπαστεί το δόγμα των Φαρισαίων. Πολλές πληροφορίες για την ζωή του αντλούνται μέσα από την αυτοβιογραφία του, τον *Βίο* του, ο οποίος αποτελεί μέρος της *Ιουδαϊκής Αρχαιολογίας* του, που είναι ενσωματωμένη στο τέλος του έργου. Ο *Βίος* του Φλάβιου Ιώσηπου έχει χαρακτήρα απολογητικό και αποτελεί μια καταγραφή του ρόλου του ιδίου κατά την ιουδαϊκή επανάσταση και της δράσης του στην περιοχή της Γαλιλαίας. Η αυτοβιογραφία του μας σώζεται ημιτελής. Επικεντρώνεται στο να αποκαθάρει το όνομα του από τις κατηγορίες διαφόρων που τον κατηγορούσαν για την πλευρά που πήρε στα γεγονότα, όπως ο Ιούστος. Τις υπόλοιπες πληροφορίες για την ζωή του Φλάβιου Ιώσηπου, τις

⁴⁶ J.J. Price, *Jerusalem under Siege: the Collapse of the Jewish state 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 200-204 και S. J. D. Cohen, "Parallel Historical Tradition in Josephus and Rabbinic Literature", *Proceedings of the Ninth World Congress of Jewish studies* B/1, Ιερουσαλήμ 1986, 7-14.

⁴⁷ T. Rajak, E.M. Smallwood, "Josephus (Flavius Iosephus)", *OCD*, 798-799.

αντλούμε μέσα από τους *Ιουδαϊκούς Πολέμους* που συμπληρώνουν την βιογραφία του⁴⁸.

Όμως, ποιος ήταν ο Ιούστος και γιατί κατηγορήσε τον Ιώσηπο για την στάση του στην εξέγερση των Ιουδαίων; Ο Ιούστος είχε καταγωγή από την Τιβεριάδα. Είχε συγγράψει ένα ή πολλά ιστορικά έργα για την περίοδο της εξέγερσης που δυστυχώς δε μας σώζονται. Αναφορές για το έργο του έχουμε από τον Ιώσηπο. Άλλες αναφορές που διαθέτουμε για τον ιστορικό Ιούστο είναι χρονολογικά ύστερες και ουσιαστικά αναπαράγουν την κρίση του Φλάβιου Ιώσηπου για τον Ιούστο. Ο Ιούστος έζησε στην Τιβεριάδα, την εποχή του Ηρώδη και είχε αποκτήσει καλή ελληνική παιδεία⁴⁹. Η διαφορά του Φλάβιου Ιώσηπου από τον Ιούστο είναι ότι ο Ιούστος γνώριζε πολύ καλά τα Ελληνικά και την ελληνική παιδεία, ενώ ο Φλάβιος Ιώσηπος, όπως παραδέχεται στο έργο του *Κατά Απίωνος* (ΙΧ.50), κατέγραψε τα γεγονότα με τη βοήθεια των συνεργατών τους λόγω της αδυναμίας του ως προς τη χρήση των Ελληνικών. Στο ίδιο εδάφιο ο Φλάβιος Ιώσηπος μας πληροφορεί ότι πούλησε τα έργα του σε συμπατριώτες του, οι οποίοι γνώριζαν καλά Ελληνικά, όπως ο Ιούλιος Αρχέλαος, ο Ηρώδης και ο βασιλιάς Αγρίππας (*Κατά Απίωνος*, ΙΧ.50). Ιδιαίτερα για τον τελευταίο, χαρακτηριστικές είναι οι επιστολές του Φλάβιου Ιώσηπου προς τον βασιλιά, που τις παραθέτει στους *Βίους* (65.360) του ως αποδεικτικά μέσα για την αντικειμενικότητα της Ιστορίας του⁵⁰.

Μια άλλη σημαντική διαφορά των δύο ιστορικών αποτελεί το τέλος της ζωής τους. Ο Φλάβιος Ιώσηπος κατέληξε μετά την εξέγερση αιχμάλωτος στην Ρώμη, όπου ελευθερώθηκε και πήρε την ρωμαϊκή υπηκοότητα, ενώ ο Ιούστος εμφανίζεται ως αυλικός του βασιλιά Αγρίππα του Β'⁵¹. Ο Φλάβιος Ιώσηπος παραδέχεται στον *Βίο* του ότι ο Ιούστος ήταν καλός ρήτορας και γνώστης της ελληνικής παιδείας αλλά τον κατηγορούσε ως δημαγωγό. Το τελευταίο επιβεβαιώνεται από τη θέση που κατείχε δίπλα στον βασιλιά Αγρίππα Β'. Τέλος, με βάση τα ανέκδοτα της ζωής του Ιούστου που μας παραθέτει ο Φλάβιος Ιώσηπος, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι στο έργο του

⁴⁸ T. Rajak, E.M. Smallwood, "Josephus (Flavius Iosephus)", *OCD*, 797-798.

⁴⁹ T. Rajak, "Justus of Tiberias", *Classical Quarterly* 23 (1973), 345.

⁵⁰ T. Rajak, "Justus of Tiberias", *Classical Quarterly* 23 (1973), 345-346.

⁵¹ Ο Αγρίππας Β' (27-100 μ.Χ.) είχε τοποθετηθεί από την Ρώμη το 43 μ.Χ. ως ο διάδοχος του βασιλείου του Ηρώδη του Μεγάλου. Ανήγαγε την καταγωγή του από την δυναστεία του τελευταίου. Από τον Φλάβιο Ιώσηπο πληροφορούμαστε ότι ο Αγρίππας Β' από το 53 μ.Χ. άρχισε να κατακτά σημαντικές πόλεις της Ιουδαίας με αποτέλεσμα να μεγεθύνει την επικράτειά του. Αποτέλεσε έναν σημαντικό σύμμαχο για τον Βεσπασιανό στην καταστολή του κινήματος της Ιουδαίας. (D. R. Schwarz, "Agrippa II", στο: R.S. Bagnall κ.ά., *The Encyclopedia of Ancient History*, I, Λονδίνο 2013, 225-226.

Ιούστου υπήρχαν διαφορετικές πτυχές και οπτικές της ιουδαϊκής ιστορίας της περιόδου αυτής⁵².

Ο Φλάβιος Ιώσηπος ξεκινάει την περιγραφή του *Βίου* του από την οικογένειά του. Όπως δηλώνει ο ίδιος, δεν έχει ταπεινή καταγωγή αλλά κατάγεται από μια οικογένεια που έχει σχέση με την ιερατική παράδοση. Ακόμα, η καταγωγή του ίδιου συνδέεται με την πρώτη από τις εικοσιτέσσερις φατρίες, την πιο εξέχουσα από τις φυλές που την συγκροτούσαν. Η μητέρα του είχε καταγωγή από τους Ασαμωναίους/ Ασμοναίους, ορισμένοι από τους οποίους, όπως περιγράφει και στους *Πολέμους* του, ήταν βασιλείς και ιερείς των Ιουδαίων (*Βίος* 1)⁵³.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος παραθέτει το γενεαλογικό του δέντρο, όπως το βρήκε καταγεγραμμένο στα δημόσια αρχεία. Ο προπάππος του ήταν ο Σίμων Ψελλός ένα από τα παιδιά του οποίου ήταν ο Μαθθίας του Ηφαίου. Ο Μαθθίας παντρεύτηκε την κόρη του αρχιερέα Ιωνάθαν, που ήταν ο πρώτος από το γένος των Ασαμωναίων. Απέκτησε ένα γιό, τον Μαθθία τον Κυρτό, από τον οποίο γεννήθηκε ο Ιώσηπος, ο οποίος με τη σειρά του απέκτησε έναν γιό, τον Μαθθία. Εκείνος παραχωρεί τη γενεαλογική σκυτάλη στο Φλάβιο Ιώσηπο, ο οποίος έκανε τρεις γιούς, τον Υρκανό, τον Ιούστο και τον Αγρίππα, την περίοδο βασιλείας του Βεσπασιανού. Ο πατέρας του Φλάβιου Ιώσηπου, Μαθθίας, που είχε ευγενική καταγωγή και δίκαιο χαρακτήρα, ήταν από τις πιο εξέχουσες προσωπικότητες των Ιεροσολύμων. Από τους δύο γονείς του, ο Φλάβιος Ιώσηπος απέκτησε έναν αδερφό, τον Μαθθία (*Βίος* 1-2)⁵⁴.

Όπως μας τονίζει ο ίδιος ο Φλάβιος Ιώσηπος, ήταν άριστος μαθητής με εξαιρετικές επιδόσεις και είχε διακριθεί για τη μνήμη του και την αντίληψή του. Σε ηλικία δεκατεσσάρων ετών, όντας έφηβος, είχε επαινεθεί για την αγάπη του στα γράμματα και οι αρχιερείς, μαζί με τις εξέχουσες προσωπικότητες της πόλης, πήγαιναν σε αυτόν για να τους εξηγήσει τους νόμους. Σε ηλικία δεκαέξι χρονών, προσπάθησε να γνωρίσει καλύτερα τα τρία θρησκευτικά δόγματα (Φαρισαίων, Σαδδουκαίων και Εσσαίων) και, αφού υποβλήθηκε σε σκληρές δοκιμασίες, πέρασε και από τα τρία δόγματα. Αργότερα, έμαθε για τον τρόπο ζωής του ερημίτη Βάννου και έγινε οπαδός του, ζώντας μαζί του για τρία χρόνια. Έπειτα, γύρισε στην

⁵² T. Rajak, "Justus of Tiberias", *Classical Quarterly* 23 (1973), 346-347.

⁵³ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 7-8 και T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο, 2004, 17-18.

⁵⁴ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 8-10 και T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο, 2004, 16.

Ιερουσαλήμ και σε ηλικία δεκαεννέα ετών υποστήριξε το δόγμα των Φαρισαίων (*Βίος 2-3*)⁵⁵.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος στους *Πολέμους* (Π.Π.119-167) περιγράφει τις τρεις σχολές της ιουδαϊκής φιλοσοφίας. Η πρώτη σχολή, οι Εσσαίοι, διακατέχονται από συντροφικότητα, αποστρέφονται τις ηδονές, περιφρονούν τον γάμο αλλά υιοθετούν τα παιδιά των άλλων, εάν είναι εύπλαστα και υπάκουα. Περιφρονούν τα πλούτη και μοιράζονται τα περιουσιακά τους στοιχεία. Ζουν σε πολλές διαφορετικές πόλεις ασκητικά, με τη φιλοξενία ανθρώπων, και εκδηλώνουν τον σεβασμό στους στα θεία με έναν ιδιαίτερο τρόπο στις ιεροτελεστίες τους. Τα μέλη ακολουθούν τις συμβουλές των ανωτέρων τους και δείχνουν αλληλεγγύη. Για να εισέλθει κάποιος σε αυτούς, θα πρέπει να ακολουθήσει μια ειδική ιεροτελεστία και, όσον αφορά στα δικαστικά ζητήματα, σέβονται τον νομοθέτη και ορίζουν με μεγάλη πλειοψηφία τις ποινές. Διαπιστώνεται η ύπαρξη μιας ιεραρχίας και ένας ιδιαίτερος σεβασμός στα μέλη της κοινότητάς τους. Πιστεύουν στο άφθαρτο του ανθρώπινου σώματος και προσπαθούν να προβλέψουν το μέλλον. Ο Φλάβιος Ιώσηπος αναφέρει μια υποκατηγορία των Εσσαίων που διαφοροποιούνται στο ζήτημα του γάμου⁵⁶.

Οι Φαρισαίοι, κατά τον Φλάβιο Ιώσηπο, είναι το κορυφαίο δόγμα και οι ορθόδοξοι ερμηνευτές των νόμων. Αποδίδουν τα πάντα στο Πεπρωμένο και στον Θεό. Πιστεύουν στο άφθαρτο της ψυχής, με τις καλές ψυχές μετά θάνατον να αλλάζουν σώματα, ενώ τις κακές να τιμωρούνται αιώνια. Επίσης, διακατέχονται από συντροφικότητα και οι σχέσεις μεταξύ των μελών τους ήταν αρμονικές. Στο Α' βιβλίο των *Πολέμων* (V.2) ο Φλάβιος Ιώσηπος επισημαίνει ότι η ιδεολογία των Φαρισαίων αναπτύχθηκε επί της βασίλισσας Αλεξάνδρας κατά την περίοδο των Ασμοναίων- Μακκαβαίων, που αργότερα, αφού εκμεταλλεύτηκαν την αφέλειά της, έγιναν οι διοικητές του κράτους και έκαναν ό,τι ήθελαν. Οι Σαδδουκαίοι πρεσβεύουν την ελευθερία του ατόμου να επιλέξει τον τρόπο ζωής του και ότι η ψυχή δεν παθαίνει τίποτα. Οι Σαδδουκαίοι δεν είναι ευγενείς με τους ξένους και έχουν μια αγενή συμπεριφορά⁵⁷.

⁵⁵ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο, 1993, 11-16 και T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 26-29.

⁵⁶ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο, 1993, 27-33 και T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 29-34.

⁵⁷ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο, 1993, 24-27 και T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 31-32.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος, στην *Αρχαιολογία* του (XVIII.9 και 25), αναφέρει και ένα τέταρτο φιλοσοφικό ρεύμα, το οποίο αναπτύχθηκε το 9 μ.Χ.. Σύμφωνα με αυτό, ο Θεός είναι ο μοναδικός καθοδηγητής και τα μέλη του τετάρτου δόγματος επικαλύπτουν την θρησκεία με πολιτικές επεμβάσεις και ιδέες, όπως αυτή της απελευθέρωσης. Πιθανόν σε αυτό το τέταρτο ρεύμα εντάσσει τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, που επαναστατούσαν εναντίον της καθεστηκυίας τάξης· την τελευταία εκπροσωπούσαν τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα της Ιουδαίας και των Ρωμαίων⁵⁸.

Από την παραπάνω περιγραφή των νεανικών χρόνων του Φλάβιου Ιώσηπου, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο ίδιος επιχειρεί να συνδεθεί με τη δυναστεία του Ηρώδη και με τους αδερφούς Μακκαβαίους. Ως προς την καταγωγή της μητέρας του, ο Φλάβιος Ιώσηπος αναφερόμενος στην προγιαγιά του, θυμίζει την διατύπωση του Μισνά ότι, αν ένας ιερέας θέλει να παντρευτεί την κόρη ενός ιερέα, θα πρέπει να κοιτάξει τέσσερεις γενεές πίσω· αν ένας άντρας μη ιερέας θέλει να παντρευτεί την κόρη ενός ιερέα, θα πρέπει να κοιτάξει την καταγωγή της μητέρας της και των προγιαγιάδων της. Αυτή η διατύπωση του Φλάβιου Ιώσηπου δεν στοχεύει να δείξει ότι η κοινωνία της Ιουδαίας ήταν μητριαρχική, αλλά ότι ως οικογένεια σέβονταν τις παραδόσεις. Με αυτόν τον τρόπο, ο συγγραφέας επιχειρεί να δικαιολογήσει την εύπορη καταγωγή του⁵⁹.

Όσον αφορά στην εκπαίδευση και την παιδεία του, ο Φλάβιος Ιώσηπος τονίζει ιδιαίτερα τη βαθιά μόρφωσή του ακολουθώντας ό,τι ορίζει το Ταλμούδ σχετικά με την εκπαίδευση. Η καλή αποστήθιση, που εκθειάζεται ως μεγάλο του προσόν, παραπέμπει στο παράδειγμα του ραβίνου Ελεάζαρ Υρκανού (πριν το 70 μ.Χ.), που είχε επαινεθεί για την καλή του μνήμη. Αυτό που μας προκαλεί εντύπωση είναι ότι κατέφθαναν σε αυτόν σημαντικές προσωπικότητες για να τους εξηγήσει τους νόμους. Το φαινόμενο ένας νεαρός σε ηλικία να εξηγεί στις συναγωγές τους ιερούς νόμους είχε εγκαταλειφτεί στον Ιουδαϊσμό, από τον 8^ο αιώνα π.Χ. Η Tessa Rajak θεωρεί ότι ίσως αυτό που μας περιγράφει ο Φλάβιος Ιώσηπος είναι ένα στοιχείο μιας νέας εκπαίδευσης που είχε εισαχθεί. Δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να αποτελεί μια εφαρμογή της διατύπωσης του Μισνά που αναφέρει ότι «άφησε να γίνει το σπίτι σου, ένα μέρος συνάντησης για σοφούς ανθρώπους»⁶⁰. Από την άλλη, η M. Hadas- Lebel, συγκρίνοντας το χωρίο αυτό με το *Κατά Λουκά* (2:46-7) συμπεραίνει ότι ίσως μέσα

⁵⁸ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 35-39.

⁵⁹ T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 14-23.

⁶⁰ T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 26-30.

στις συναγωγές να υπήρχε ένας χώρος, όπου δινόταν η δυνατότητα στους νεαρούς που διέθεταν την κατάλληλη ηλικία και ευφυΐα, να ερμηνεύουν τα ιερά κείμενα και να έχουν κάποιο κοινό⁶¹.

Η εκπαίδευση των νεαρών Ιουδαίων τονίζεται ιδιαίτερα στον λόγο που έγραψε ο Φλάβιος Ιώσηπος με τίτλο *Κατ' Απίωνος* (II.204), όπου διατυπώνει την άποψη ότι οι γονείς πρέπει να παρέχουν σωφροσύνη στην τροφή των παιδιών τους από την πρώτη στιγμή και να τα διδάσκουν τα γράμματα, τους ιερούς νόμους και τις πράξεις των προγόνων τους προκειμένου να γίνουν σωστά μέλη στην κοινωνία. Από αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η εκπαίδευση του Φλάβιου Ιώσηπου ξεκίνησε από την τρυφερή του ηλικία και ότι ενισχύθηκε μέσα από το οικογενειακό του περιβάλλον. Τις αντιλήψεις αυτές τις συναντάμε και στην Τορά, που είναι γνωστή ως Πεντάτευχος⁶².

Από τη μαρτυρία του Φλάβιου Ιώσηπου συμπεραίνουμε ότι η εκπαίδευση που έλαβε ήταν ως επί το πλείστον Φαρισαϊκή. Εντύπωση μας προκαλεί η μετακίνησή του, η περιέργεια και η μετακίνηση του στα άλλα θρησκευτικά δόγματα. Την περίοδο αυτή, ο ανώτατος θρησκευτικός άρχοντας ήταν ο Ιωσήφ από τα Γάμαλα, ο οποίος είχε ασπαστεί την φιλοσοφία των Σαδδουκαίων. Είναι πιθανόν, να υπήρξε μια ελαφριά μετακίνηση ιερέων από το δόγμα των Φαρισαίων σε αυτό το δόγμα. Ο Φλάβιος Ιώσηπος προβάλλει έντονα σε όλο του το έργο τη Φαρισαϊκή του πίστη⁶³.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος επισημαίνει ότι κάποια περίοδο πριν γίνει δεκαεννέα ετών, πήγε στην έρημο να επισκεφτεί τον ερημίτη Βάννο και να ακολουθήσει τον τρόπο ζωής του. Για τον Βάννο, δεν διαθέτουμε κάποια πληροφόρηση πέρα από την αναφορά του Φλάβιου Ιώσηπου. Τα χειρόγραφα του Κουμράν δεν κάνουν κάποια αναφορά στο όνομα κάποιου δασκάλου με αυτό το όνομα και υποθέτουμε ότι ίσως να ήταν κάποιος ψευδοπροφήτης που ζούσε στην έρημο. Πιθανόν, η αναφορά αυτή του Φλάβιου Ιώσηπου σχετίζεται με τη στήριξη του επιχειρηματός του ότι είχε προφητικές ιδιότητες, όπως για τους χρησμούς που έδωσε στον Βεσπασιανό κατά την αιχμαλωσία του⁶⁴.

⁶¹ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 17.

⁶² M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 13.

⁶³ T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 31-34.

⁶⁴ T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 38.

Μετά τη μαθητεία του στον Βάννο και μέχρι το ταξίδι του στην Ρώμη σε ηλικία είκοσι έξι ετών, δε γνωρίζουμε πολλά και ούτε αναφέρει ο ίδιος κάποια στοιχεία στον Βίο του. Στον λόγο που έβγαλε στους στασιαστές, όντας με την πλευρά των Ρωμαίων στους *Πολέμους* (V.419), παραθέτει ότι στους αιχμαλώτους των στασιαστών συγκαταλέγονταν η μητέρα του, η γυναίκα του και η οικογένειά του, που δεν ήταν άσημη αλλά σπουδαία και λαμπερή. Τα ραβινικά κείμενα ορίζουν ότι ένας νεαρός άνδρας μετά τα δεκαοχτώ του και το πέρας της εκπαίδευσής του, πρέπει να επιστρέψει στο σπίτι του και να ακολουθήσει τις παραδόσεις, δηλαδή τον γάμο. Πιθανόν, ο Φλάβιος Ιώσηπος να επέστρεψε στο σπίτι του και να παντρεύτηκε μια γυναίκα από την ίδια κοινωνική τάξη με αυτόν και να απέκτησε μαζί της παιδιά. Ο Φλάβιος Ιώσηπος φαίνεται μετά το τέλος του κινήματος να χώρισε τη σύζυγο που γίνεται η μνεία στο έργο του και να παντρεύτηκε ξανά αυτήν που του επέβαλε ο Βεσπασιανός, το 69 μ.Χ.⁶⁵.

Μετά το εικοστό έκτο έτος της ηλικίας του, ο Φλάβιος Ιώσηπος ταξίδεψε στην Ρώμη για να απελευθερώσει κάποιους ιερείς, που τους είχε αιχμαλωτίσει ο επίτροπος της Ιουδαίας επί Νέρωνα, ο Φήλιξ. Ο Φλάβιος Ιώσηπος περιγράφει το πολύπαθο ταξίδι του στην Ρώμη, αφού έτυχε να ναυαγήσει στο μέσο της Αδριατικής. Μαζί με 600 άτομα κολυμπούσε όλη την νύχτα μέχρι να τους περισυλλέξει κάποιο κυρηναικό πλοίο. Σώθηκαν τελικά 80 άτομα μαζί με τον Ιώσηπο. Στη Δικαιάρχεια/ Ποτιόλους, ο Φλάβιος Ιώσηπος έγινε φίλος με έναν ηθοποιό Ιουδαϊκής καταγωγής, τον Αλιτύριο, που ήταν αγαπητός στον Νέρωνα και μέσω αυτού γνώρισε την Ποππαία, την γυναίκα του Νέρωνα, από την οποία της ζήτησε να απελευθερώσει τους ιερείς. Εκείνη, απ' όσα εξιστορεί ο Φλάβιος Ιώσηπος, φαίνεται να του έκανε την χάρη και να τον γέμισε με δώρα. Έπειτα, ο Φλάβιος Ιώσηπος επέστρεψε στην χώρα του και βρήκε να είναι σε εξέλιξη διάφορα επαναστατικά κινήματα (*νεωτερισμοί*) που στόχευαν να εξεγερθούν κατά της Ρώμης (*Βίος* 3-4)⁶⁶.

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το ταξίδι του Φλάβιου Ιώσηπου στην Ρώμη ήταν ένα σημαντικό και κομβικό ταξίδι στην ζωή του λόγω του ότι, μετά την επιστροφή του, τον συναντάμε να συμμετέχει ενεργά στα επαναστατικά κινήματα της Ιουδαίας. Ένα βασικό ζήτημα που ανακύπτει είναι η χρονολογία του ταξιδιού του στη Ρώμη. Με βάση τους υπολογισμούς με τις ασφαλείς χρονολογήσεις των ρωμαίων

⁶⁵ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 43-44.

⁶⁶ T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 42-43.

αυτοκρατόρων, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ίσως να επισκέφτηκε την Ρώμη το χρονικό διάστημα μεταξύ του Σεπτεμβρίου του 63 και του Μαρτίου του 65, γιατί το καλοκαίρι του 65 σημειώθηκε ο θάνατος της Ποππαίας. Οι νεωτερισμοί που συνάντησε, όταν επέστρεψε, το 66 βρίσκονταν σε εξέλιξη. Παραμένει ασαφές το αν βρισκόταν ο Φλάβιος Ιώσηπος τον Ιούλιο του 64 στη μεγάλη πυρκαγιά στην Ρώμη⁶⁷.

Το υπόβαθρο του επεισοδίου επί Φήλικα το πληροφορούμαστε μέσα από τους *Πολέμους* (II. Xiii και Xiv.4) ο Φήλικας είχε τοποθετηθεί έπαρχος της Ιουδαίας επί Κλαύδιου, ύστερα από τις αναταραχές που είχαν προκληθεί από τους ληστές και τους στασιαστές, με επικεφαλής κάποιον Ελεάζαρο. Με την άνοδο του Νέρωνα στην εξουσία, ο Φήλικας συνέχισε τη θητεία του και προσπάθησε να κατευνάσει τα κινήματα που ταλάνιζαν την περιοχή. Συγκεκριμένα, στην Καισάρεια σημειώθηκε μια αναταραχή μεταξύ Ιουδαίων και Σύρων, με αποτέλεσμα να στείλει τους επιφανείς των δύο πλευρών ο Φήλικας στον Νέρωνα. Όπως, μας παραθέτει ο Φλάβιος Ιώσηπος πιο κάτω, η απόφαση του Νέρωνα ήταν να δικαιώσει τους Ιουδαίους της Καισάρειας. Συνδέοντας αυτά τα δύο επεισόδια μπορούμε να καταλάβουμε τον υπερασπιστικό ρόλο του Φλάβιου Ιώσηπου στην Ρώμη, αφού γνώριζε την έκβαση της δίκης⁶⁸.

Πολλοί σύγχρονοι μελετητές θεωρούν ότι η δίκη είναι προγενέστερη χρονικά από το ταξίδι του Φλάβιου Ιώσηπου στη Ρώμη και τείνουν να δίνουν διαφορετικές ερμηνείες για την επίσκεψή τους. Κάποιοι δέχονται ότι ο Φλάβιος Ιώσηπος επισκέφτηκε τον Νέρωνα για να προσφέρει δώρα από τις σοδειές, ενώ κάποιοι άλλοι ότι υπήρξε ένα θερμό επεισόδιο μεταξύ του Φλάβιου Ιώσηπου και του Αλβίνου, που λόγω λάθους έριξε το φταίξιμο στον Φήλικα, είτε για να υπερασπιστεί την θέση για την ανοικοδόμηση κάποιου τειχίσματος στην κληρονομιά του βασιλιά Αγρίππα Β΄. Η επικρατούσα ερμηνεία που έχει κάποια βάση είναι αυτή της Bohrmann, που αναφέρει ότι υπήρξε κάποιο διπλωματικό επεισόδιο μεταξύ των ιερέων που κατέκριναν τον Φήλικα για τη δράση του στην περιοχή και αυτός τους έστειλε στον Νέρωνα. Ο ρόλος του Φλάβιου Ιώσηπου ως απεσταλμένου ήταν πιθανόν ενημερωτικός, προσπαθούσε δηλαδή να ενημερώσει τον αυτοκράτορα για τη δράση του έπαρχου στην Ιουδαία. Όσον αφορά στη σύνδεση με την Καισάρεια, που επισημάναμε πιο πάνω, πολλοί μελετητές θεωρούν ότι τίθενται χρονολογικά ζητήματα και ότι παραμένει ανοικτή η

⁶⁷ W. de Hollander, *Josephus, the Emperors, and the City of Rome: From Hostage to Historian*, Λάντεν 2014, 31-40.

⁶⁸ S. Sorek, *The Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 45-46.

σχέση του Φλάβιου Ιώσηπου με την Καισάρεια και αν όντως οι κάτοικοι της Καισάρειας έστειλαν πρέσβεις από την πόλη τους ή από κάποια άλλη πόλη⁶⁹.

Η περιγραφή του ναυαγίου του Φλάβιου Ιώσηπου μας θυμίζει έντονα το ναυάγιο του απόστολου Παύλου και άλλα ναυάγια που σώζονται στη λογοτεχνία. Αυτό που δε μας γίνεται σαφές στο χωρίο αυτό είναι η ακριβής διαδρομή που ακολούθησε ο Φλάβιος Ιώσηπος για να πάει στην Ρώμη. Άραγε ξεκίνησε από την Αλεξάνδρεια, την Ιουδαία ή μήπως από την Κυρηναϊκή; Ένα άλλο σημείο που αξίζει σχολιασμό είναι η φιλία του με τον Αλυτήριο και η γνωριμία του με την Ποππαία. Ο Αλυτήριος υπήρξε ένας Ιουδαίος αποστάτης, που ακολούθησε τα ρωμαϊκά ήθη και έθιμα και έκανε καριέρα ως μίμος. Υπάρχει ένα ζήτημα σχετικά με την μνεία του Φλάβιου Ιώσηπου για την σχέση του με την Ποππαία. Κάποιοι μελετητές θεωρούν ότι η Ποππαία ήρθε σε επαφή με τον Φλάβιο Ιώσηπο εξαιτίας της στενής σχέσης της με τους Ιουδαίους ιερείς της Ρώμης⁷⁰.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος πιο κάτω (*Βίος* 13-16) περιγράφει την Ποππαία Σαββίνα ως μια θεοσεβούμενη γυναίκα που φαίνεται να ακολουθεί τα ιουδαϊκά έθιμα. Ίσως, ο Αλυτήριος να ήταν ο συνδετικός κρίκος μεταξύ Φλάβιου Ιώσηπου και Ποππαίας. Μείζον ζήτημα αποτελεί η ανταλλαγή των δώρων μεταξύ της Ποππαίας και του Φλάβιου Ιώσηπου, που για πολλούς μελετητές δεν νοηματοδοτεί κάτι συγκεκριμένο. Θεωρούν ότι η ανταλλαγή δώρων, θα έπρεπε να γίνει μεταξύ του Νέρωνα και του Φλάβιου Ιώσηπου και παραπέμπει στο φαινόμενο της ευεργεσίας. Όπως επισημαίνει ο de Hollander, η σχέση τους ίσως να ήταν μια σχέση συμπάθειας και τα δώρα να ήταν η αρχή μιας προσωπικής φιλικής σχέσης μεταξύ μιας ρωμαίας βασίλισσας με έναν νεαρό ιερέα. Ο Φλάβιος Ιώσηπος επισκέφθηκε το 71 μ.Χ. εκ νέου την Ρώμη, μεγαλύτερος σε ηλικία, γνωστός και μέλος της αυλής του μετέπειτα αυτοκράτορα Βεσπασιανού⁷¹.

Την περίοδο που ο Φλάβιος Ιώσηπος βρισκόταν στην Ρώμη, στην Ιουδαία τον Αλβίνο τον διαδέχθηκε στην θέση του επιτρόπου της Ρώμης, ο Γέσσιος Φλώρος, ο οποίος δε διακατεχόταν από υπεύθυνα και αγνά συναισθήματα, όπως μας επισημαίνει

⁶⁹ W. de Hollander, *Josephus, the Emperors, and the City of Rome: From Hostage to Historian*, Λάιντεν 2014, 46-52.

⁷⁰ W. de Hollander, *Josephus, the Emperors, and the City of Rome: From Hostage to Historian*, Λάιντεν 2014, 52-65.

⁷¹ W. de Hollander, *Josephus, the Emperors, and the City of Rome: From Hostage to Historian*, Λάιντεν 2014, 66-67.

ο Φλάβιος Ιώσηπος στην *Αρχαιολογία* (20.252-258 ή 20.11.1). Χαρακτηριστικά επισημαίνει για τον Φλώρο ότι ήταν πονηρός, βίαιος, ότι είχε ξεπεράσει τον προκάτοχο του, ήταν άπληστος και έκανε πολλές παράνομες πράξεις, όπως ήταν η αρπαγή και η επαφή του με ληστές. Για το μεσοδιάστημα από την επιστροφή του Φλάβιου Ιώσηπου από τη Ρώμη στην Γαλιλαία, το 65 μ.Χ. μέχρι την αναγόρευσή του ως κυβερνήτη της Γαλιλαίας, το 67 μ.Χ. δεν γνωρίζουμε λεπτομέρειες⁷².

Ο Φλάβιος Ιώσηπος παρουσιάζεται να προσπαθεί να κατευνάσει τους ομοεθνείς του και να τους μεταπεισει, αλλά μάταια. Βλέποντας ότι οι στασιαστές είχαν πλεονέκτημα, αφού είχαν καταλάβει το φρούριο Αντωνία και είχαν συγκεντρώσει μεγάλη δύναμη, αποσύρθηκε στο εσωτερικό του Ναού. Ο αρχηγός των στασιαστών Μαναήμος μαζί με τους αρχηγούς των ληστών σκοτώνονται και ο Φλάβιος Ιώσηπος προσπαθεί να επικοινωνήσει με τους ιερείς και με τους πρώτους των Φαρισαίων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, εξαιτίας του φόβου επίθεσης των Ρωμαίων με την αποστολή του Κέστιου Γάλλου για να καταστείλει την εξέγερση και λόγω της κατάστασης, αποφάσισαν να αφήσουν τους Ρωμαίους να επιτεθούν και ύστερα να πάρουν τα όπλα αμυνόμενοι, όπως και έγινε (*Βίος 5*)⁷³.

Η κατάσταση ωστόσο πήρε διαφορετική τροπή, με τους Ιουδαίους να φανατίζονται εναντίον των Ρωμαίων και να τους πολεμούν με μανία. Κατά την διάρκεια των γεγονότων αυτών, οι Ρωμαίοι με αρχηγό τον Κέστιο ηττούνται, οι Σύριοι εξεγείρονται ταυτόχρονα μαζί με τους κατοίκους της Σκυθόπολης και της Δαμασκού. Αυτό είχε ως συνέπεια να σκοτώνουν τους Ιουδαίους. Τα παραπάνω γεγονότα επέφεραν ανησυχία στους ηγέτες των κατοίκων της Ιερουσαλήμ μήπως γίνουν υποχείρια των στασιαστών και των ληστών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να στείλουν μια επιτροπή από ιερείς μαζί με τον Φλάβιο Ιώσηπο, προκειμένου να μεταπεισουν τους εξεγερμένους να καταθέσουν τα όπλα. Παράλληλα, προνόησαν να είναι οπλισμένοι οι ηγέτες για τυχόν πολεμική αμυντική σύγκρουση με τους Ρωμαίους (*Βίος 6-7*)⁷⁴.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος φτάνει στη Γαλιλαία και επικοινωνεί με τους κατοίκους της Σεπφόρης, οι οποίοι είχαν λεηλατήσει την περιουσία του διοικητή της Συρίας λόγω της φιλικής τους σχέσης με τον Κέστιο. Ο Φλάβιος Ιώσηπος τους δίνει τη

⁷² M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 61-62.

⁷³ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 67-68.

⁷⁴ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 68-69.

δυνατότητα να επικοινωνήσουν με τους αιχμαλώτους στα Δώρα της Φοινίκης με την προϋπόθεση να συνομιλήσουν όλοι οι πολίτες μεταξύ τους. Όμως, στην Τιβεριάδα η κατάσταση υπήρξε διαφορετική. Η υψηλή ελίτ πλην του Πιστού, εξέφραζε την άποψη να συμμαχήσουν και να παραδοθούν στους Ρωμαίους. Η άλλη άποψη, την οποία εξέφραζαν ασήμαντα άτομα της πόλης, τάχθηκε υπέρ του πολέμου. Το τρίτο ρεύμα, έχοντας επικεφαλής τον Ιούστο, τον γιο του Πιστού, ήταν υπέρ της εξέγερσης και της σηματοδότησης πολιτικών αλλαγών, που θα συνέβαλλαν στην ανάρρησή του στην εξουσία. Έχοντας ως σημαία του την αποκατάσταση της αδικίας του Ηρώδη για το ότι η Τιβεριάδα ήταν η πρωτεύουσα της Γαλιλαίας και όχι η Σεπφόρη, έκανε χρήση της πειθούς και της μόρφωσής του για την επίτευξη του στόχου του, με αποτέλεσμα, κατά τον Φλάβιο Ιώσηπο, την καταστροφή (*Βίος* 8-10)⁷⁵.

Στα Γίσχαλα, η επαναστατική ιδέα εκφράστηκε από τον Ιωάννη, τον γιο του Λεβή και είχε ως έμβλημά του τη μεγάλη νίκη και την ταχεία ανοικοδόμηση της πόλης ύστερα από την πυρπόλησή της από τους γειτονικούς λαούς. Η πόλη- φρούριο Γάμαλα παρέμεινε στο πλευρό των Ρωμαίων εξαιτίας του Φιλίππου, γιου του Ιακείμου και έπαρχου του βασιλιά Αγρίππα, ο οποίος είχε σωθεί από τις επιθέσεις του Μαναήμου, είχε δραπετεύσει και, εξαιτίας του υψηλού πυρετού που ανέβασε, δε δολοφονήθηκε στη συνάντηση που είχε ορίσει με τους αντιπάλους του. Έστειλε επιστολές στον Αγρίππα για να τον ενημερώσει, που εξόργισαν τον Ουαρό, διοικητή της Συρίας, ο οποίος έπεισε τους Σύρους από την Καισάρεια ότι θα σκότωναν τον Αγρίππα οι Ρωμαίοι. Ο Ουαρός συγκρούστηκε με τους Ιουδαίους της Βαβυλώνας στα Εκβάτανα, με αποτέλεσμα να σκοτώσει κάποιους και να κατευθυνθεί προς το φρούριο. Ο Φίλιππος πληροφορείται από το πλήθος για τα σχέδια του Ουαρού και προσπαθεί να τους καθησυχάσει, ώστε να μην εξεγερθούν. Το σχέδιο του Ουαρού για την δολοφονία των Ιουδαίων της Καισάρειας διαρρέει στον βασιλιά Αγρίππα, αφού επικοινωνεί με τους Ρωμαίους, καθαίρει τον Ουαρό και τον αντικαθιστά με τον Αίκουο Μονόδιο (*Βίος* 10-11)⁷⁶.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος επιστρέφει στην Ιερουσαλήμ και καταθέτει τα γεγονότα. Τον συμβουλεύουν να παραμείνει στην θέση του και να φροντίσει τη Γαλιλαία. Μαζί με κάποιους πρέσβεις-ιερείς που τον ακολουθούσαν στο ταξίδι του, κατευθύνεται στους Βηθμαούς, κοντά στην Τιβεριάδα. Εκεί καλεί τους αρχηγούς της Τιβεριάδας

⁷⁵ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 69-71.

⁷⁶ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 80.

για να συνομιλήσει μαζί τους. Εμφανίζεται ο Ιούστος. Ο Φλάβιος Ιώσηπος του αναφέρει τα ζητήματα για την καταστροφή των ανακτόρων του Ηρώδη, αλλά τον προλαβαίνει ο Ιησούς του Σαπφία με κάποιους από την Γαλιλαία, με αποτέλεσμα ο τελευταίος να λεηλατήσει τα ανάκτορα του Ηρώδη. Σκοτώνει κάποιους Έλληνες της Τιβεριάδας, όσους ήταν εχθροί τους πριν τον πόλεμο. Ο Φλάβιος Ιώσηπος προσπάθησε να συγκεντρώσει από τους πλιατσικολόγους την περιουσία του Ηρώδη και έπειτα στράφηκε προς τα Γίσχαλα για να πληροφορηθεί τις προθέσεις του Ιωάννη (*Βίος* 11-14)⁷⁷.

Ο Ιωάννης επιζητούσε την έναρξη της εξέγερσης. Μαθαίνοντας τα σχέδιά του, ο Φλάβιος Ιώσηπος συγκεντρώνει σιτάρι είτε για εκείνον είτε για τους Ρωμαίους, αλλά με την απόφαση του συμβουλίου μεταβιβάζουν τα σιτηρά προς τα Γίσχαλα. Έπειτα, προφασίστηκε για τους Ιουδαίους της Καισάρειας ότι χρειαζόταν λάδι και το ζήτησε από τον Φλάβιο Ιώσηπο για λόγους αισχροκέρδειας. Ο Ιωάννης ήξερε ότι η τιμή του λαδιού έφτανε στην Καισάρεια την μια δραχμή το λίτρο ενώ στα Γίσχαλα τα σαράντα λίτρα κόστιζαν τέσσερις δραχμές. Ο Φλάβιος Ιώσηπος φρόντισε να πάρει μέτρα για να βρει όπλα και να οχυρώσει πόλεις. Έπεισε επίσης το λαό να προσλάβει τους ληστές ως μισθοφόρους, με σκοπό την εξασφάλιση της ειρήνης στην περιοχή της Γαλιλαίας. Τέλος, πήρε μαζί του τις αρχές της Γαλιλαίας ως εμπειρογνώμονες των αποφάσεων του για τις δίκες και για να μείνει αντικειμενικός στην κρίση του (*Βίος* 14-15)⁷⁸.

Στα τριάντα του, ο Φλάβιος Ιώσηπος έχοντας καταλάβει ένα ανώτατο αξίωμα, περιγράφει ότι σεβόταν τις γυναίκες, δεν δωροδοκήθηκε και δεν έλαβε τον φόρο της δεκάτης, όπως συνέβαινε στο παρελθόν. Από την άλλη, είχε σημειώσει σημαντικές επιτυχίες, όπως την νίκη του εναντίον των Σύρων, των Σεπφοριτών, των κατοίκων της Τιβεριάδας, των Γαβαρέων και σεβάστηκε τον Ιωάννη από τα Γίσχαλα που του ήταν υποτελής. Λογικό ήταν, όπως τονίζει στην αφήγησή του, να γίνει αντικείμενο ζήλιας και την συκοφαντίας. Οι εκδηλώσεις αγάπης του κόσμου στο πρόσωπο του Φλάβιου Ιώσηπου ήταν εμφανείς, ιδιαίτερα ο φόβος τους μήπως δεν σωθεί. Βλέποντας, ο Ιωάννης αυτές τις εκδηλώσεις αγάπης, ζήτησε και, αφού ζήτησε από τον Φλάβιο Ιώσηπο να του επιτρέψει να επισκεφθεί για θεραπευτικούς λόγους τα δημόσια λουτρά της Τιβεριάδας, ο ίδιος και ο Ιούστος παρότρυναν τον κόσμο να

⁷⁷ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 81-82.

⁷⁸ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 83.

αποστατήσει από τον Φλάβιο Ιώσηπο. Ο Φλάβιος Ιώσηπος πληροφορείται τα γεγονότα και συνομιλεί με το πλήθος. Τότε ο Ιωάννης προσπάθησε να τον δολοφονήσει μέσα στο πλήθος, αλλά ο Φλάβιος Ιώσηπος φυγαδεύτηκε και δια της θαλάσσιας οδού κατευθύνθηκε στην Ταριχέα (*Βίος* 15)⁷⁹.

Οι κάτοικοι της Ταριχέας εξοργίστηκαν με την προδοσία των κατοίκων της Τιβεριάδας, με αποτέλεσμα να προτείνουν στον Φλάβιο Ιώσηπο να συνασπίσει τους κατοίκους της Γαλιλαίας εναντίον τους. Ο Φλάβιος Ιώσηπος, φοβούμενος μήπως επιτεθούν οι Ρωμαίοι, τους καθησύχασε. Ο Ιωάννης από φόβο κατευθύνεται προς τα Γίσχαλα και στέλνει επιστολή στον Φλάβιο Ιώσηπο, εξηγώντας του την κατάσταση. Οι Γαλιλαίοι προσπαθούν μάταια να πείσουν τον Φλάβιο Ιώσηπο να σκοτώσει τον Ιωάννη. Εκείνος, αφού τους επαναφέρει στην τάξη, κατευθύνεται προς την Σεπφωρά. Στη Σεπφωρά, που ήταν φιλορρωμαϊκή πόλη, φοβούμενοι οι κάτοικοι μήπως με την άφιξη του Φλαβίου Ιώσηπου ταραχθούν οι σχέσεις τους, προσπάθησαν να στραφούν εναντίον του Φλαβίου Ιώσηπου και των συντρόφων του. Ο Ιησούς προσπάθησε μάταια να δολοφονήσει τον Φλάβιο Ιώσηπο, τον συνέλαβαν και τον οδήγησαν σε απολογία. Ο Φλάβιος Ιώσηπος τον κάλεσε να πάρει το μέρος του και να μετανοήσει. Προειδοποίησε τους Σεπφωρίτες πως, αν θα φανούν αγνώμονες, θα λάβει μέτρα εναντίον τους. Οι Ιουδαίοι της Τραχωνίας επισκέφθηκαν τον Φλάβιο Ιώσηπο για να τους βοηθήσει στα θρησκευτικά τους καθήκοντα που υπερέβαιναν τον ορθόδοξο θρησκευτικό τρόπο και εκείνος, αφού τους βοήθησε, έπεισε το πλήθος για την ορθότητα της άποψής του (*Βίος* 19-23)⁸⁰.

Ο Αγρίππας έστειλε στρατό υπό τις διαταγές του Αικούου Μοδίου να καταστρέψει το φρούριο στα Γάμαλα. Γνωστοποιήθηκε ότι ο Φλάβιος Ιώσηπος βρισκόταν εκεί κοντά και προσπάθησαν να τον σκοτώσουν. Έγινε μια μικρής κλίμακας σύγκρουση, όχι όμως μάχη, με τον Αιβούτιο, με αποτέλεσμα ο Φλάβιος Ιώσηπος να υπερτερήσει των αντιπάλων του. Παράλληλα, κάποιος Νεοπολιτάνος λεηλατούσε την Τιβεριάδα, με αποτέλεσμα να στραφεί προς αυτόν ο Φλάβιος Ιώσηπος και να ενδιαφερθεί την άμυνα της Γαλιλαίας (*Βίος* 24)⁸¹.

Ο Ιωάννης, βλέποντας αυτά, προσπαθεί να πείσει τις τρεις μεγάλες πόλεις της Γαλιλαίας, τα Γάβαρα, την Τιβεριάδα και την Σεπφώρη να αποστατήσουν εναντίον

⁷⁹ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 84-85.

⁸⁰ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 93-94.

⁸¹ S. Sorek, *The Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 16-17.

του Φλάβιου Ιώσηπου και να αναγνωρίσουν τον ίδιο ως διοικητή. Οι Σεπφορίτες, παρέμειναν πιστοί στο πλευρό των Ρωμαίων, ενώ οι Τιβερείς τήρησαν ουδέτερη στάση. Οι Τιβερείς, ενώ αρχικά καταδίκασαν την εξέγερση, τον στήριξαν. Αλλά οι κάτοικοι των Γαβάρων τάχθηκαν ανοιχτά υπέρ του λόγω του Σίμωνα, που ήταν φίλος του Ιωάννη. Προσπάθησαν να εφαρμόσουν τα σχέδιά τους (*Βίος 25*)⁸².

Η κατάσταση περιπλέχτηκε, όταν κάποιοι νεαροί από τα Δαβάριττα, έστησαν ενέδρα στην γυναίκα του Πτολεμαίου, που η επικράτεια του ήταν Ρωμαϊκή και μετέφεραν την γυναίκα του και τα λάφυρα τους, στον Φλάβιο Ιώσηπο. Εκείνος, επειδή ήθελε να επιστρέψει τα υπάρχοντα στον Πτολεμαίο και τα χρήματα να διατεθούν για την συντήρηση των τειχών της Ιερουσαλήμ, δυσαρέστησε τους νεαρούς ληστές, με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να στραφούν στα γύρω χωριά και να διαδώσουν ότι ο Φλάβιος Ιώσηπος θα τους πρόδιδε στους Ρωμαίους. Τα κλοπιμαία επιστράφηκαν στον Πτολεμαίο (*Βίος 26*)⁸³.

Τα νέα μαθεύτηκαν σε όλη την Γαλιλαία, με αποτέλεσμα να εξεγερθούν οι κάτοικοι της Ταριχέας και να ζητήσουν την τιμωρία του Φλάβιου Ιώσηπου. Υποκινητής ήταν ο Ιησούς του Σαπίθα, που χαρακτηρίζεται από τον Φλάβιο Ιώσηπο ως «ταραχοποιός», «απατεώνας», «τρομοκράτης» και «επαναστάτης». Ο σωματοφύλακάς του ο Σίμων, όντας ακόμα πιστός στον Φλάβιο Ιώσηπο, εκείνη την νύχτα του πρότεινε να τον σκοτώσει, για να μη δολοφονηθεί από το πλήθος. Ο Φλάβιος Ιώσηπος αρνήθηκε. Αφού πήρε το μαχαίρι του, πήγε προς το στάδιο και μίλησε στο πλήθος, προκειμένου να τους εξηγήσει τι θα έκανε με τα κλοπιμαία αλλά το πλήθος προσπάθησε να τον σκοτώσει. Μόλις πληροφορήθηκαν την προοπτική κατασκευής τειχών, οι Ταριχιείς μεταστράφηκαν ενώ οι κάτοικοι της Γαλιλαίας με τους Τιβερείς επέμειναν στην ιδέα να τον σκοτώσουν. Ο Φλάβιος Ιώσηπος υποσχέθηκε τειχίσματα στην Τιβεριάδα και έτσι εγκαταλείφθηκε η ιδέα αυτή. Οι ληστές, φοβούμενοι μήπως τιμωρηθούν, προσπάθησαν να βάλουν φωτιά στην οικία του Φλάβιου Ιώσηπου αλλά εκείνος, προφασιζόμενος ότι είχε μέσα σημαντική στρατιωτική δύναμη, κατάφερε να σωθεί και να τους απομακρύνει (*Βίος 27-30*)⁸⁴.

⁸² S. Mason, *Flavius Josephus: Translation and Commentary- Volume 9: Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 78-80.

⁸³ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 80.

⁸⁴ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 81.

Ορισμένοι συνέχιζαν να εξεγείρουν τον όχλο διαδίδοντας ψέματα για τους ευγενείς, για τον Φλάβιο Ιώσηπο και για τους Ρωμαίους. Ο Φλάβιος Ιώσηπος προσπάθησε να τους κατευνάσει αλλά αργότερα οι κάτοικοι της Ταριχέας εξεγέρθηκαν εναντίον των ευγενών. Ο Φλάβιος Ιώσηπος κατάφερε να τους αποτρέψει εξαγοράζοντάς τους, δίνοντας την αξία των αλόγων τους σε χρυσό και κατάφερε να τους απομακρύνει. Βρήκαν καταφύγιο στον βασιλιά Αγρίππα. Οι κάτοικοι της Τιβεριάδας ζήτησαν στρατό για να φυλάξουν την πόλη τους από τον Αγρίππα, ενώ ζητούσαν παράλληλα από τον Φλάβιο Ιώσηπο να τους κατασκευάσει τείχη, όπως έκανε στην Ταριχέα. Τρεις μέρες αργότερα, κατά την επιστροφή του από την Τιβεριάδα στην Ταριχέα, ο Φλάβιος Ιώσηπος είδε το ρωμαϊκό στρατό και κατάλαβε ότι ο Αγρίππας θα επισκεπτόταν την πόλη. Παράλληλα, άκουγε το πλήθος που επευφημούσε τον βασιλιά και έβριζε τον ίδιο. Κατάλαβε ότι οι Ταριχιείς θα αποστατούσαν. Επειδή ήταν Σάββατο και δε μπορούσε λόγω θρησκευτικών καθηκόντων να πραγματοποιήσει πόλεμο, τοποθέτησε τους έμπιστους του στις πύλες της πόλης, ώστε να μην αφήσουν κανένα να βγει, και κατέφυγε στην Τιβεριάδα (*Βίος* 31-32)⁸⁵.

Φτάνοντας εκεί, επιχείρησε με τέχνασμα να τους κατευνάσει. Οι Τιβεριείς, όταν είδαν από απόσταση τα πλοία, θεώρησαν εσφαλμένα ότι ο Φλάβιος Ιώσηπος ερχόταν με μεγάλη δύναμη. Παραδόθηκαν, λοιπόν, καταθέτοντας τα όπλα και χαιρετίζοντάς τον. Αυτός αγκυροβόλησε τα άδεια πλοία μακριά, συνέλαβε ορισμένους ομήρους και έστειλε τους ανώτατους άρχοντες της πόλης στην Ταριχέα. Έμαθε ότι υπαίτιος ήταν κάποιος Κλείτος, ένας νεαρός θρασύς και προπετής, τον ανάγκασε να κόψει το ένα του χέρι ως τιμωρία. Ο Φλάβιος Ιώσηπος επέστρεψε στην Ταριχέα και δείπνησε με τους ομήρους του, τον Ιούστο και τον πατέρα του, ενημερώνοντάς τους σχετικά με την κατάσταση, την επιλογή που είχαν να τον στηρίξουν και για την τύχη των συγγενών του στις άλλες Ιουδαϊκές πόλεις. Αφού δείπνησαν, τους άφησαν ελεύθερους (*Βίος* 33-34)⁸⁶.

Στα Γάμαλα, αποχώρησε ο Φίλιππος του Ιακείμου εξαιτίας της καθαίρεσης του Ουαρού από τον Αγρίππα και της επιστροφής του φίλου του Μόδιο Αίκου. Με την επιστροφή του φίλου του, μαθεύτηκε η αλήθεια για το πρόσωπο του Φιλίππου και τοποθετήθηκαν οι σύντροφοι του πίσω στις θέσεις του. Οι Ρωμαίοι έδωσαν εντολή να

⁸⁵ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 86-89.

⁸⁶ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 89-94.

απομονώσουν τις πόλεις αυτοί που επρόκειτο να κάνουν εξέγερση. Κάποιος Ιώσηπος της μαμής προσπάθησε να εξεγερθεί και έπεισε κάποιους που τελικά σκοτώθηκαν για τις ιδέες τους. Κάποιες περιοχές του Αγρίππα αποστάτησαν. Ζήτησαν βοήθεια από τον Ιώσηπο αλλά αυτός αρνήθηκε γιατί ήθελε να οχυρώσει και να ενισχύσει τις πόλεις της Γαλιλαίας (*Βίος* 36-37)⁸⁷.

Ο Ιωάννης από τα Γίσχαλα στέλνει τους αδερφούς του, Ιωνάθη και Σίμωνα, στη συνέλευση στην Ιερουσαλήμ με σκοπό να καθαιρέσουν τον Φλάβιο Ιώσηπο. Στα Ιεροσόλυμα, προσπάθησαν να πείσουν τους ανώτατους αρχιερείς Ανάνο και Ιησού του Γαμαλά, να αποκόψουν την ανοδική πορεία του Φλάβιου Ιώσηπου και να φροντίσουν να μην μάθουν τα σχέδια τους λόγω πιθανής ένοπλης αντίδρασης του. Στην αρχή ο Ανάνος διαφώνησε με τα σχέδια αλλά αργότερα αφού δωροδοκήθηκε, αποφάσισε να θέσει το σχέδιο σε εφαρμογή. Οι αρχιερείς κατέβηκαν στο πλήθος να ρωτήσουν τους λόγους που ο λαός ήταν πιστός στον Φλάβιο Ιώσηπο και να τους πείσουν ότι έπρεπε να τους ακολουθήσουν. Παράλληλα, δίνονταν οι οδηγίες από τον Ιωάννη να μεταφέρουν αιχμάλωτο τον Φλάβιο Ιώσηπο στην Ιερουσαλήμ ή, άμα προβάλλει κάποια αντίσταση, να τον σκοτώσουν (*Βίος* 38-40)⁸⁸.

Αφού τα πληροφορήθηκε αυτά από την επιστολή του πατέρα του, που τον είχε ενημερώσει με την σειρά του ο Ιησούς του Γαμαλά, ο Φλάβιος Ιώσηπος αποφάσισε μετά από τρεις μέρες να κατευθυνθεί στην πατρίδα του παρόλο που το πλήθος τον παρακαλούσε να μείνει. Εκείνο το βράδυ καθώς κοιμόταν, είδε ένα όνειρο που τον οδήγησε να πάρει την απόφαση να πολεμήσει εναντίον των Ρωμαίων. Ανακοίνωσε την απόφαση του στο πλήθος και επικεφαλής τμήματος που αριθμούσε πάνω από πέντε χιλιάδες άτομα ξεκίνησε τον πόλεμο στην κωμόπολη Χαβουλώθ της Πτολεμαΐδας ενάντια στον Πλάκιδο, που είχε σταλθεί από τον Κέστιο Γάλλο. Με δύο κοόρτες πεζικού και μια ίλη ιππικού, ο Πλάκιδος είχε σταλθεί για να κάψει όλα τα χωριά της Γαλιλαίας που συνόρευαν με την Πτολεμαΐδα. Εκεί προσπάθησε να τον αντιμετωπίσει ο Φλάβιος Ιώσηπος (*Βίος* 41-43)⁸⁹.

Είχε ανοιχτεί το μέτωπο εναντίον των Ρωμαίων, ενώ η συνομοσία του Ιωάννη λάμβανε χώρα. Ο Σίμοντας και ο Ανάνος έστειλαν τον Ιωνάθη στα Ιεροσόλυμα να παραδώσει μια επιστολή στον Φλάβιο Ιώσηπο, για να μάθουν τις προθέσεις του για

⁸⁷ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 94-97.

⁸⁸ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 97-103.

⁸⁹ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 103-106.

τον Ιωάννη, στήνοντας του ενέδρα. Ο Φλάβιος Ιώσηπος, αφού μέθυσε τον κομιστή της επιστολής, έμαθε τα σχέδια τους και τους κάλεσε να βρεθούν στην Γαβαρώθ. Ο Ιωνάθης με τους συντρόφους του έκανε περιοδεία στις κωμοπόλεις εναντίον του Φλάβιου Ιώσηπου αλλά δεν βρήκε ευήκοα ώτα, μόνο την αποδοκιμασία του πλήθους. Κατέφυγε στην Σεπφόρη, που ήταν ουδέτερη και έφτασαν στην Ασωχίδα. Ο Φλάβιος Ιώσηπος κατάλαβε το σχέδιο τους ότι ήθελαν να τον αντιμετωπίσουν στην Χαβουλώθ και έφυγε από εκεί. Τους έστειλε επιστολή να τον αντιμετωπίσουν, όπου ήθελαν εκτός από τα Γίσχαλα και τα Γάμαλα, πόλεις του Ιωάννη (*Βίος* 44-45)⁹⁰.

Ο Ιωνάθης δεν απάντησε στην επιστολή και έψαχνε τρόπο να τον αντιμετωπίσει. Προχώρησε στέλνοντας σε όλες τις πόλεις επιστολές, με στόχο να εκτοπίσει συνωμότες. Ο Φλάβιος Ιώσηπος κατάλαβε το σχέδιο του και έβαλε έναν έμπιστό του, τον Ιάκωβο, να συλλέγει τις επιστολές και να φυλακίζει τους κομιστές. Ο Φλάβιος Ιώσηπος κανόνισε να βρεθούν στην Γαβαρώθ και αφού χώρισε τον στρατό του σε τέσσερεις λόχους και τοποθέτησε τους έμπιστους του επικεφαλής, τους διέταξε να προσέξουν να μην αναμειχθεί το σώμα με συνωμότες. Μαζί τους στην Γαβαρώθ συμμετείχε πλήθος κόσμου από τους γύρω οικισμούς. Έτυχε παράλληλα να φτάσουν οι απεσταλμένοι με τις επιστολές του Ιωνάθη. Μαθαίνοντας ο Ιωνάθης και ο Ιωάννης τα γεγονότα, κλείστηκαν στην οικία του Ιησού με έναν λόχο οπλιτών και διέταξαν να αφήσουν μόνο τον Φλάβιο Ιώσηπο να εισέλθει, ώστε να τον σκοτώσουν. Ο Φλάβιος Ιώσηπος, όταν έφτασε, στρατοπέδευσε απέναντί τους και προσποιήθηκε ότι κοιμόταν. Ο Ιωνάθης βρήκε ευκαιρία να κακολογήσει τον Φλάβιο Ιώσηπο στους κατοίκους της Γαλιλαίας και εκείνοι τον προπηλάκισαν (*Βίος* 46-48)⁹¹.

Φοβούμενος ο Ιωνάθης, μήπως τον σκοτώσουν, προσπάθησε να ξεφύγει αλλά ο Φλάβιος Ιώσηπος τον έσωσε και προσπάθησε να λύσει τις διαφορές του με τον Ιωάννη, όπως είχε αποφανθεί η συνέλευση της Ιερουσαλήμ. Τότε ο Φλάβιος Ιώσηπος μίλησε στο πλήθος και ξεσκέπασε την συνωμοσία με αποτέλεσμα να χαρακτηριστεί ως ευεργέτης, επειδή απέφυγε τον εμφύλιο. Έπειτα, ο Φλάβιος Ιώσηπος κατευθύνθηκε στην Σωγάνη και έστειλε επιστολές σε άλλες πόλεις της Ιουδαίας να διαμαρτυρηθούν για την κατάσταση αυτή στο συνέδριο της Ιερουσαλήμ. Ο Ιωνάθης και ο Ιησούς επέστρεψαν στην περιοχή τους και προσπάθησαν να κάνουν τις πόλεις να αποστατήσουν ενάντια στον Φλάβιο Ιώσηπο. Ο Ιησούς, όντας διοικητής της

⁹⁰ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 107-112.

⁹¹ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 112-116.

Ταριχέας, έπεισε τον λαό να αποστατήσει. Διέδωσαν το ψέμα ότι ο ρωμαϊκός στρατός είχε βρεθεί στην Ομόνοια και έπρεπε ο Φλάβιος Ιώσηπος να τους αντιμετωπίσει (*Βίος* 49-53)⁹².

Ο Φλάβιος Ιώσηπος έσπευσε να μεταβεί στην Ταριχέα, γνωρίζοντας τα σχέδια για τα προσχήματα και εκεί ο Ιωνάθης, αφού τον κάλεσε σε μάχη ενώπιον του οργισμένου πλήθους, ο Φλάβιος Ιώσηπος δέχτηκε. Όμως, κάποιος Ανανίας πρότεινε να τηρήσουν τα θρησκευτικά έθιμα και την επομένη να κάνουν συνέλευση με ειρηνικό τρόπο. Ο Φλάβιος Ιώσηπος προετοιμάστηκε μήπως τον σκοτώσουν και εισήλθε στην Συναγωγή. Μέσα στην συναγωγή, το κλίμα φορτίστηκε μεταξύ του Ιωνάθη, του Φλάβιου Ιώσηπου και του πλήθους για το πού πήγαν τα είκοσι κομμάτια χρυσού από την πώληση κάποιου ασημιού με αποτέλεσμα να ηρεμήσει το πλήθος ο Ιωνάθης και να του προσάψει την κατηγορία ότι προσπάθησε να γίνει «τύραννος» της Γαλιλαίας. Παράλληλα, είχε φθάσει ο Ιωάννης με τα στρατεύματα του. Ο Φλάβιος Ιώσηπος κατάφερε να γλιτώσει από την αναταραχή μέσα στην συναγωγή και, μόλις είδε τον Ιωάννη, ξέφυγε δια της θαλάσσιας οδού. Τότε συγκάλωσε τους ηγέτες της Γαλιλαίας, που τον συμβούλεψαν να τους αντιμετωπίσει. Εκείνος, όμως, κράτησε ουδέτερη στάση (*Βίος* 54-59)⁹³.

Οι πρέσβεις που είχαν σταλθεί στα Ιεροσόλυμα ενημέρωσαν τον Φλάβιο Ιώσηπο ότι ο κόσμος ήταν δυσαρεστημένος με την στάση των ιερέων και του Ιωνάθη και εξέφραζε την οργή του με ακραίους τρόπους. Ο Φλάβιος Ιώσηπος πρότεινε να γίνει αποδεκτή η επικύρωσή του ως «διοικητή της Γαλιλαίας» και να αποπεμφθεί ο Ιωνάθης. Ο Φλάβιος Ιώσηπος επισκέφθηκε την πόλη Άρβηλα, ώστε να ενημερώσει για τα γεγονότα. Όταν οι πρέσβεις που είχαν σταλθεί από τα Ιεροσόλυμα, ενημέρωσαν τον Ιωάννη, εκείνος συγκάλωσε τους άρχοντες και τον λαό. Εκείνοι αποφάνθηκαν να πάνε ο Ιωνάθης με τον Ανανία στην Ιερουσαλήμ και να επισπευτεί η ένοπλη σύγκρουση με τον Φλάβιο Ιώσηπο. Μαθαίνοντας ο Φλάβιος Ιώσηπος τα νέα, ετοίμασε σημαντικό στρατό και επάνδρωσε σημαντικά στρατηγικά σημεία. Ο Φλάβιος Ιώσηπος θέλοντας να πιάσει τον Σίμωνα και τον Ιώζαρο, τους έστησε ενέδρα καλώντας τους. Κατάφερε να συλλάβει τον Σίμωνα (*Βίος* 60-62)⁹⁴.

⁹² S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 116-122.

⁹³ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 122-128.

⁹⁴ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 129-133.

Στην Τιβεριάδα δόθηκε μάχη. Στην αρχή επικρατούσαν οι Τιβεριείς, όμως ο Φλάβιος Ιώσηπος ενθάρρυνε τον στρατό του και αφού κάλεσε πρόσθετη ενίσχυση δια της θαλάσσιας οδού, διέταξε να κάψουν το πρώτο σπίτι της πόλης. Βλέποντας οι Τιβεριείς αυτά, τρόμαξαν και οπισθοχώρησαν με αποτέλεσμα να παρακαλούν τον Φλάβιο Ιώσηπο για τη σωτηρία τους. Εκείνος, αφού προσκάλεσε και άλλη στρατιωτική δύναμη, ζήτησε από το πλήθος να τους υποδείξει τους πρωταίτιους της εξέγερσης και τους έστειλε μαζί με τον Σίμωνα, τον Ιώζαρο, τον Ιωνάθη και τον Ανανία στην Ιερουσαλήμ, ενώ τιμώρησε τους κατοίκους της Τιβεριάδας με τη θέλησή τους (*Βίος* 63-64)⁹⁵.

Μετά τα γεγονότα στην Τιβεριάδα, ο Φλάβιος Ιώσηπος συγκάλεσε συμβούλιο για να δει πως θα διαχειριστεί το ζήτημα με τον Ιωάννη. Οι κάτοικοι της Γαλιλαίας του πρότειναν να τους εξοπλίσει, ώστε να τα βάλουν μαζί του. Ο Φλάβιος Ιώσηπος δεν ήθελε να προκαλέσει περαιτέρω ταραχές με αποτέλεσμα να τους ζητήσει να του βρουν τους οπαδούς του Ιωάννη για να τους τιμωρήσει. Τους έδωσε μια περίοδο χάριτος τριών ημερών για να σκεφτούν. Αφού τα έμαθαν αυτά οι οπαδοί του Ιωάννη, τον εγκατέλειψαν και τον στήριζαν πλέον οι συμπολίτες του και μια ομάδα 1.500 ξένων με αποτέλεσμα να παραμείνει ο Ιωάννης στην γενέτειρά του (*Βίος* 66)⁹⁶.

Στην Σέπφωρη είχε εφαρμόσει ο Φλάβιος Ιώσηπος τα οικοδομικά προγράμματα. Όμως, οι κάτοικοι, αντί να ταχθούν μαζί του, κάλεσαν τον διοικητή της Συρίας, Κέστιο Γάλλο να τους καταλάβει. Εκείνος δέχθηκε αλλά δεν τους είπε το πότε. Αφού τα έμαθαν οι Γαλιλαίοι αυτά και εξαιτίας του μίσους τους για τους Σεπφωρίτες, έβαλαν φωτιά στην πόλη. Μόλις το αντιλήφθηκε ο Φλάβιος Ιώσηπος, που ήταν απασχολημένος από τις υποχρεώσεις του, ζήτησε να σταματήσουν και οι Ιουδαίοι διέδωσαν την φήμη ότι οι Ρωμαίοι ήταν κοντά με στόχο να σώσει την Σεπφώρη και να αποφύγει άλλες ταραχές (*Βίος* 67)⁹⁷.

Παρόμοιο περιστατικό σημειώθηκε στην Τιβεριάδα, όπου οι κάτοικοι της κάλεσαν τον βασιλιά να έρθει να τους καταλάβει. Ο βασιλιάς έστειλε τον ιουδαίο θαλαμηπόλο του, τον Κρίσπο, να τους παραδώσει μια επιστολή. Οι Γαλιλαίοι, όταν τον είδαν, τον αναγνώρισαν, τον συνέλαβαν και τον μετέφεραν στον Φλάβιο Ιώσηπο. Πολλοί κάτοικοι από την γύρω περιοχή, πήγαν στην Ασώχη, ζήτησαν ακρόαση από

⁹⁵ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 133-135.

⁹⁶ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 151-152.

⁹⁷ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 152-153.

τον Φλάβιο Ιώσηπο και του εξέφρασαν τα παράπονα τους για τους Τιβεριείς. Ο Φλάβιος Ιώσηπος, αφού τους ηρέμισε, άφησε με τέχνασμα ελεύθερο τον Κρίσπο και τον έστειλε στον βασιλιά. Ο Ιούστος αυτομόλησε προς τον βασιλιά Αγρίππα Β'. Με την ίδια περίοδο συμπίπτει η έναρξη του πολέμου μεταξύ Ρωμαίων και Ιουδαίων (*Βίος 68-69*)⁹⁸.

Οι Τιβεριείς υποσχέθηκαν στον βασιλιά ότι δεν θα ταχθούν στο πλευρό των Ρωμαίων και θα του μείνουν πιστοί. Ο Ιούστος προσπαθούσε να τους πείσει να επαναστατήσουν, για να πάρει την εξουσία. Οι κάτοικοι της Γαλιλαίας, επειδή ήταν απογοητευμένοι από την κατάσταση και δεν ήθελαν τον Ιούστο για κυβερνήτη τους, κράτησαν ουδέτερη στάση. Από την άλλη, οι Σεπφορίτες κάλεσαν ξανά τους Ρωμαίους να τους στείλουν στρατό για να αναχαιτίσουν τον εχθρό. Ο Κέστιος Γάλλος τους έστειλε στράτευμα, το οποίο άρχιζε να λεηλατεί τα περίχωρα. Ο Φλάβιος Ιώσηπος, αφού πήρε τους στρατιώτες του, πήγε στην κωμόπολη Γαρείς και οχυρώθηκε. Οργάνωσε νυχτερινές επιδρομές κατά της Σέπφορης αλλά λόγω έλλειψης γνώσεων για την περιοχή αποχώρησαν τα στρατεύματα. Κατάφερε να χάσει μόνο έναν άνδρα, ενώ σκότωσαν δύο Ρωμαίους ιππείς με δέκα πεζούς. Στη μάχη στην ανοιχτή πεδιάδα, νικήθηκαν από τους Ρωμαίους, επειδή οι άντρες του Φλάβιου Ιώσηπου, πανικόβλητοι, τράπηκαν σε φυγή. Την ίδια περίοδο, ο βασιλιάς στέλνει στρατεύματα με αρχηγό τον Σύλλα στην Ιουλιάδα και τοποθέτησε φρουρές σε σημεία για να τους αποκλείσει από την Γαλιλαία (*Βίος 70-71*)⁹⁹.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος στέλνει δύο χιλιάδες οπλίτες με επικεφαλής τον Ιερεμία να οχυρωθούν κοντά στην Ιουλιάδα χωρίς να προβούν σε καμία ενέργεια εκτός από τις αψιμαχίες. Την επόμενη μέρα, εγκατέστησε ένα λόχο στο φαράγγι για να αναμετρηθούν με το στράτευμα του βασιλιά. Απέσυρε το στράτευμα με σκοπό να το δει ο Σύλλας και να τους πολεμήσει. Εκείνη τη στιγμή, μαζί με τον κύριο στρατό του ο Φλάβιος Ιώσηπος κατάφερε να πολεμήσει τον βασιλικό στρατό με τις τάξεις των ιππέων. Αλλά έπεσε από το άλογο με πολλαπλά κατάγματα και μεταφέρθηκε στην κωμόπολη Κεφαρνωκό για να του παρέχουν τις πρώτες βοήθειες. Οι στρατιώτες

⁹⁸ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 153-155.

⁹⁹ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 155-159.

φοβήθηκαν για τη ζωή του Φλάβιου Ιώσηπου και οπισθοχώρησαν. Την μέρα ανέβασε πυρετό και τη νύχτα μεταφέρθηκε στην Ταριχέα (*Βίος 72*)¹⁰⁰.

Ο Σύλλας πληροφορήθηκε την κατάσταση του Φλάβιου Ιώσηπου και τοποθετεί φρουρές στο φρούριο πέρα από τον Ιορδάνη. Προσκάλεσε τον Φλάβιο Ιώσηπο σε μάχη και έστειλε τον στρατό του. Όμως, ο στρατός του Σύλλα οπισθοχώρησε, επειδή έμαθε ότι έρχονταν ενισχύσεις από την Ταριχέα και είχαν φτάσει στην Ιουλιάδα. Λίγο καιρό αργότερα, ο Βεσπασιανός, απεσταλμένος του Νέρωνα, φτάνει στην Τύρο μαζί με την συνοδεία του βασιλιά Αγρίππα και ακούει τα παράπονα των Τύριων. Αποφασίζει να στείλει τον Φίλιππο στην Ρώμη για να λογοδοτήσει στον Νέρωνα αλλά δεν τον βρήκε λόγω των ταραχών και γύρισε πίσω. Στην Πτολεμαΐδα, ο Βεσπασιανός άκουσε τα παράπονα των κατοίκων και αποφάσισε να τιμωρήσει τον Ιούστο. Τον παρέδωσε στον Αγρίππα για να τον τιμωρήσει. Ο Βεσπασιανός καταφθάνει στην Σέπφωρη, όπου τους παρέχει στρατιωτική δύναμη με επικεφαλής τον Πλάκιδο (*Βίος 73-74*)¹⁰¹.

Όπως πληροφορούμαστε από τους *Πολέμους* (III.IV.1), η στρατιωτική δύναμη που έστειλε ο Βεσπασιανός στον Πλάκιδο ανήλθε στον αριθμό των χιλίων ιππέων και 6.000 πεζών. Ο στρατός αυτός παρέμεινε στην Μεγάλη Πεδιάδα και κατέλαβε σημεία της πόλης. Ο στρατός δημιούργησε σοβαρά προβλήματα στον Φλάβιο Ιώσηπο λόγω των συχνών του επιθέσεων. Ο Φλάβιος Ιώσηπος αποφάσισε να καταλάβει την πόλη και να τους αναγκάσει να παραδοθούν. Ο ρωμαϊκός στρατός λεηλατούσε όλη την περιοχή της Γαλιλαίας με αποτέλεσμα να υπάρχει από την μια άκρη στην άλλη φωτιά. Ο Φλάβιος Ιώσηπος ενέτεινε τις ενέργειες αλλά μάταια. Οι κάτοικοι της πόλης προστατεύονταν στα οχυρωμένα σημεία της πόλης¹⁰².

Ο Πλάκιδος συνέχιζε τις επιδρομές του στην Γαλιλαία με αποτέλεσμα να σκοτώσει πολλούς κατοίκους. Παρατηρώντας ότι οι πολεμιστές πήγαιναν στις οχυρωμένες πόλεις, αποφάσισε να επιτεθεί στα Ιωταπάτα. Τα Ιωταπάτα ήταν μια πόλη ισχυρή και σημαντική, που όποιος την καταλάμβανε είχε το ισχυρό πλεονέκτημα για την συνέχιση της εκστρατείας. Οι κάτοικοι της πόλης βγήκαν έξω από τα τείχη αλλά οι Ρωμαίοι εσφαλμένα ερμήνευσαν την κίνηση τους αυτή, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι να τους επιτεθούν και να τους τρέψουν σε άτακτη φυγή. Οι

¹⁰⁰ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 159-160.

¹⁰¹ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 160-164.

¹⁰² S. Sorek, *The Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 75.

Ιωταπαθηνοί, επειδή φοβόντουσαν μην πιαστούν αιχμάλωτοι, έκαναν την επίθεση ελαφρά οπλισμένοι, σκοτώνοντας επτά στρατιώτες ενώ έχασαν τρεις άνδρες και είχαν λίγους τραυματίες (*Πόλεμοι*, III.VI.1)¹⁰³.

Ο Βεσπασιανός φεύγει από την Πτολεμαΐδα για να καταλάβει τη Γαλιλαία με έναν ισχυρό στρατό, ώστε να επιτεθούν στα οχυρά. Στην πόλη Γαρίς, κοντά στην Σέπφωρη, μόλις ο στρατός του Φλάβιου Ιώσηπου είδε τις δυνάμεις του Βεσπασιανού τράπηκε σε φυγή. Ο Φλάβιος Ιώσηπος μαζί με τις λίγες δυνάμεις που του απέμειναν, κατευθύνθηκε στην Τιβεριάδα. Η άφιξη του Φλάβιου Ιώσηπου στην Τιβεριάδα ερμηνεύτηκε από τους κατοίκους ως αδυναμία του Φλάβιου Ιώσηπου να αντιμετωπίσει τους Ρωμαίους με αποτέλεσμα οι κάτοικοι να εκφράζουν το αίτημα να παραδοθούν στους Ρωμαίους. Ο Φλάβιος Ιώσηπος στέλνει επιστολή στο συμβούλιο της Ιερουσαλήμ για να τους πληροφορήσει και να πάρει την γνώμη τους σχετικά με την έκβαση των γεγονότων (*Πόλεμοι*, III.VI.2-VII.2) (εικ.7)¹⁰⁴.

Στα Ιωταπάτα στέλνει ο Βεσπασιανός στρατό να καταλάβει την πόλη, επειδή γνώριζε ότι αποτελούσε το ορμητήριο των Ιουδαίων. Αφού άνοιξε ο ρωμαϊκός στρατός τα περάσματα, σε τέσσερεις μέρες ολοκλήρωσε την επιχείρηση τους και άνοιξε δρόμο για τα στρατεύματα. Την πέμπτη μέρα, ο Φλάβιος Ιώσηπος αποφασίζει να πάει στην πόλη για να αναπτρώσει το ηθικό των Ιουδαίων. Κάποιος λιποτάκτης πληροφορεί τον Βεσπασιανό να επιτεθεί άμεσα, ώστε να συλλάβει και τον Φλάβιο Ιώσηπο. Στέλνει τον Πλάκιδο να περικυκλώσει την πόλη για να μην ξεφύγει κανείς εκ των έσω (*Πόλεμοι*, III.VII.3)¹⁰⁵.

Επτά στάδια μακριά από την πόλη, στη βόρεια πλευρά, ο Βεσπασιανός στρατοπέδευσε για να προκαλέσει πανικό στους κατοίκους. Επίσης, περικύκλωσε με όλες τις στρατιωτικές δυνάμεις την πόλη. Βλέποντάς τα αυτά οι Ιουδαίοι φοβήθηκαν και έκαναν παράτολμες πράξεις. Την επόμενη μέρα, έγινε η επίθεση. Οι Ιουδαίοι, αφού παρατάχθηκαν απέναντι τους, κατάφεραν να αντισταθούν. Ο Βεσπασιανός έφερε τους τοξότες και κατάφερε να σπάσει την άμυνα, δημιουργώντας προβλήματα στα τείχη. Ο Φλάβιος Ιώσηπος αποφασίζει να τους επιτεθεί με το πλήθος των Ιουδαίων, καταφέροντας να τους διώξει από τα τείχη και να τους προκαλέσει σοβαρές απώλειες. Η μάχη κράτησε όλη την ημέρα και τη νύχτα αποχώρησαν τα

¹⁰³ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 98-99.

¹⁰⁴ S. Sorek, *The Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 75-76.

¹⁰⁵ S. Sorek, *The Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 76-77.

στρατεύματα. Οι Ρωμαίοι έχασαν δεκατρεις στρατιώτες ενώ οι Ιουδαίοι δεκαεπτά στον αριθμό και είχαν εξιακόσιους τραυματίες (*Πόλεμοι*, III.VII.4-8)¹⁰⁶.

Την επόμενη ημέρα και για τις πέντε επόμενες, οι Ρωμαίοι συνέχιζαν τις επιθέσεις τους και τους απέκρουαν οι Ιωταπατηνοί λόγω του υψηλού τους ηθικού. Λόγω της φυσικής οχύρωσης της περιοχής, ο Βεσπασιανός αποφάσισε μαζί με το συμβούλιό του να χτίσει οχυρωματικά έργα στο ύψος των τειχών για την πολιορκία. Οι κάτοικοι της πόλης δημιουργούσαν θόρυβο με αποτέλεσμα να μην αφήνουν τους εργάτες να δουλέψουν. Ο Βεσπασιανός διέταξε να χτυπήσουν με τις βαλλίστρες τα τείχη και οι Ιουδαίοι, βγαίνοντας εκτός των τειχών, με την τεχνική του ανταρτοπόλεμου, έβαλαν φωτιά στα οχυρωματικά έργα των Ρωμαίων. Ο Βεσπασιανός συνειδητοποίησε ότι δεν θα έπρεπε να έχουν απόσταση τα έργα μεταξύ τους. Όταν τα έργα είχαν φτάσει στο ύψος των τειχών, ο Φλάβιος Ιώσηπος διέταξε να αυξήσουν το ύψος των τειχών της πόλης, τοποθετώντας δέρματα με πασσάλους, ώστε να αποφύγουν τα βέλη των Ρωμαίων. Οι Ρωμαίοι, βλέποντας το τέχνασμα, αποθαρρύνθηκαν (*Πόλεμοι*, III.VII.9-11)¹⁰⁷.

Ο Βεσπασιανός βλέποντας ότι συνεχιζόταν η πολιορκία, επινόησε την κατάληψη της πόλης μέσω της έλλειψης νερού και τροφίμων, γι αυτό διέταξε να κλειστούν οι έξοδοι. Η πόλη είχε αυτάρκεια ως προς τα τρόφιμα αλλά όχι ως προς το νερό, γιατί οι πηγές του νερού εξαρτιόνταν από την βροχή. Ο Φλάβιος Ιώσηπος άρχισε να μοιράζει με μέτρο το νερό στους ανθρώπους και οι Ρωμαίοι τους σκότωναν με τα βέλη τους στο σημείο συνάντησης τους. Τότε ο Φλάβιος Ιώσηπος τους πρότεινε να βρέξουν τα ρούχα τους και να τα κρεμάσουν στα τείχη. Βλέποντας οι Ρωμαίοι ότι δε μπορούσαν να τους νικήσουν, άρχισαν να τους πολιορκούν. Όμως, είχαν αφήσει μια χαράδρα αφρούρητη, επειδή ήταν δύσβατη, στη δυτική πλευρά και οι Ιουδαίοι ντυμένοι με δέρματα, διέφυγαν την νύχτα για να μαζέψουν προμήθειες, αλλά οι φρουρές τους ανακάλυψαν και τους σκότωσαν (*Πόλεμοι*, III.VII.12-14)¹⁰⁸.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος συγκάλυψε τους *δυνατούς*¹⁰⁹ και τον λαό της πόλης να αποφασίσουν τι θα κάνουν. Ο λαός προσπαθούσε να πείσει τον Φλάβιο Ιώσηπο να

¹⁰⁶ S. Sorek, *The Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 77-79.

¹⁰⁷ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 99-100.

¹⁰⁸ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο, 1993, 101.

¹⁰⁹ Με την λέξη «δυνατοί», ο Φλάβιος Ιώσηπος εννοεί τους αρχηγούς του κινήματος στην Ιουδαία. Τα περισσότερα ονόματα που παραθέτει σε όλο του το έργο (Ανανίας, Ελεάζαρος και Ιωνάθης) ανήκουν στην τάξη των *δυνατών*. (J.J. Price, *Jerusalem under Siege*, Λάιντεν 1992, 38-40)

τον βοηθήσει. Τις επόμενες ημέρες, βγήκε έξω από τα τείχη και πολεμούσε τους Ρωμαίους, βάζοντας φωτιά στα οχυρωματικά έργα. Οι Ρωμαίοι τράπηκαν σε φυγή και ο Βεσπασιανός προσπάθησε να τους αναπτρώσει το ηθικό τοποθετώντας ενισχύσεις στην πολιορκία της πόλης. Οι Ρωμαίοι χτύπησαν με τον πολιορκητικό κριό τα τείχη της πόλης. Για να μην καταρρεύσουν ολοσχερώς τελευταία, ο Φλάβιος Ιώσηπος εφηύρε ένα τέχνασμα να τοποθετούν με σχοινιά σάκους με άχυρα εκεί που θα χτυπούσε ο κριός, ώστε να κερδίσουν χρόνο. Οι Ρωμαίοι το κατάλαβαν και άρχισαν να κόβουν τα σχοινιά, με αποτέλεσμα οι Ιουδαίοι να πυρπολήσουν την πόλη και τα οχυρωματικά έργα των Ρωμαίων (*Πόλεμοι*, III.VII.15)¹¹⁰.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος και οι στρατιώτες του, βγαίνοντας έξω και καλυμμένοι με δέρματα, άρχισαν να χτυπούν τους στρατιώτες και να βάζουν φωτιά. Κάποια στιγμή χτυπήθηκε ο Βεσπασιανός στο πόδι αλλά οι Ρωμαίοι συνέχισαν, με αποτέλεσμα από τα πολλά χτυπήματα μέσω των πολιορκητικών μηχανών να καταρρεύσουν τα τείχη και να σκοτωθεί άμαχος πληθυσμός μέσα στην πόλη. Με τα σώματά τους οι Ιουδαίοι προφύλασσαν την πόλη, ενώ μόλις ξημέρωσε ο Βεσπασιανός διέταξε τους στρατιώτες του να εισβάλουν στην πόλη για αντιπερισπασμό. Βλέποντας αυτά ο Φλάβιος Ιώσηπος, τοποθέτησε τους ασθενείς και τους ηλικιωμένους να φυλάνε τα ερείπια, ενώ τους πιο δυνατούς με μεγάλη δύναμη τους πήρε μαζί του για να πολεμήσει τους Ρωμαίους. Τους έδωσε οδηγίες να χτυπήσουν όταν θα αλλάζουν τα βέλη από τις φαρέτρες οι Ρωμαίοι τοξότες (*Πόλεμοι*, III.VII.16-25)¹¹¹.

Οι γυναίκες, μόλις αντιλήφθηκαν τις δυνάμεις της τριπλής φάλαγγας, έμειναν έντρομες. Ο Φλάβιος Ιώσηπος για να αναπτρώσει το ηθικό των στασιαστών, τις έκλεισε στα σπίτια τους. Μόλις ξεκίνησε η μάχη, οι Ιουδαίοι σε άτακτη θέση αμύνθηκαν κατά των μηχανών αλλά δεν μπορούσαν να πάρουν κεφάλι. Ο Φλάβιος Ιώσηπος, βλέποντας τις ασπίδες των Ρωμαίων, διέταξε να βράσουν λάδι και να το ρίξουν πάνω στις ασπίδες των Ρωμαίων. Οι Ρωμαίοι, υποφέροντας από φρικτούς πόνους, έφεταν από τα τείχη. Οι Ρωμαίοι συνέχιζαν να πολιορκούν αλλά οι Ιουδαίοι,

¹¹⁰ S. Sorek, *The Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 79-80.

¹¹¹ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 101.

παρατηρώντας τις αδυναμίες τους, κατάφεραν να τους αποκρούσουν (*Πόλεμοι*, III.VII.26-30)¹¹².

Τα αναχώματα των Ρωμαίων έφτασαν στο ύψος των Ιουδαίων. Εκείνη τη νύχτα, εμφανίστηκε ένας λιποτάκτης από την πόλη και συμβούλευσε τον Βεσπασιανό πώς να την καταλάβει. Ο Βεσπασιανός τον αντιμετώπισε με δυσπιστία. Οι Ρωμαίοι, με αρχηγό τον Τίτο, εισέβαλαν την νύχτα στην πόλη και άρχιζαν να σκοτώνουν τους Ιουδαίους. Οι επίλεκτοι του Φλάβιου Ιώσηπου για να σωθούν, άρχισαν να αυτοκτονούν ενώ αυτοκτονούσαν και οι πολίτες στην άκρη της πόλης για να μην πιαστούν υπόδουλοι των Ρωμαίων. Οι στρατιώτες της φρουράς του Φλάβιου Ιώσηπου κατάφεραν να ξεφύγουν αλλά αντικαταστάθηκαν από άλλους. Όσοι είχαν καταφύγει στις σπηλιές, παρακαλούσαν τον χιλιάρχο Αντώνιο να τους σώσει. Ο Φλάβιος Ιώσηπος προσφέρθηκε να τους σώσει με αποτέλεσμα να τον χτυπήσουν στην βουβωνική χώρα με το δόρυ. Έψαχναν Ιουδαίους που ήταν κρυμμένοι και τους σκότωναν. Ο Φλάβιος Ιώσηπος επισημαίνει ότι πιάστηκαν αιχμάλωτοι δώδεκα χιλιάδες και οι νεκροί ήταν 4.000. Την πρώτη του Πανήμου κατά το 13^ο έτος της βασιλείας του Νέρωνα, καταστρέφεται η πόλη των Ιωταπάτων και τα οχυρά της με εντολή του Βεσπασιανού (*Πόλεμοι*, III.VII.30-36)¹¹³.

Μετά την καταστροφή των Ιωταπάτων, οι Ρωμαίοι αναζητούσαν τον Φλάβιο Ιώσηπο αλλά εκείνος είχε κρυφτεί σε ένα λάκκο. Την τρίτη μέρα μια γυναίκα που συνελήφθη από τους Ρωμαίους τον πρόδωσε και ο Βεσπασιανός ζήτησε από τον Παυλίνο και τον Γαλλικανό, τους χιλιάρχους τους, να τον συλλάβουν. Τον παρακαλούσαν να βγει αλλά καχύποπτος ο Φλάβιος Ιώσηπος δεν τους πίστευε. Τότε ο Βεσπασιανός στέλνει έναν αγγελιοφόρο, τον Νικάνορα, γνωστό του Φλάβιου Ιώσηπου, για να τον πείσει να βγει έξω. Οι στρατιώτες εκνευρισμένοι προσπάθησαν να βάλουν φωτιά στο σημείο αλλά ο Βεσπασιανός τους εμπόδισε. Ο Φλάβιος Ιώσηπος ύστερα από τα μεταφυσικά σημάδια που έβλεπε, αποφάσισε να παραδοθεί (*Πόλεμοι*, III.VIII.1-6)¹¹⁴.

Οι Ιουδαίοι, που κρύβονταν μαζί του, βλέποντας ότι ήθελε να παραδοθεί, αντιδρούσαν, με αποτέλεσμα να προσπαθούν να τον σκοτώσουν. Ο Φλάβιος Ιώσηπος προσπάθησε να τους πείσει και αφού πέταξαν τα ξίφη τους, πείστηκαν από τις

¹¹² M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 102-103.

¹¹³ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 103-104.

¹¹⁴ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 104.

προτάσεις του. Έβγαλαν κλήρους, με την συμφωνία όποιος τραβούσε κλήρο να αυτοκτονήσει. Στο τέλος έμεινε ο Φλάβιος Ιώσηπος με έναν άλλον και τον άφησε να ζήσει. Ο Φλάβιος Ιώσηπος παραδίνεται στον Νικάνορα και πηγαίνει στον Βεσπασιανό. Ο Βεσπασιανός ζητά να φρουρούν τον Φλάβιο Ιώσηπο και να τον στείλουν στο Νέρωνα (*Πόλεμοι*, III.VIII.7-9)¹¹⁵.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος ζητά ακρόαση από τον Βεσπασιανό και τον πείθει με τις προφητείες του να τον κρατήσει και να μην τον στείλει αιχμάλωτο στην Ρώμη. Ο Βεσπασιανός, όντας δύσπιστος, μεταστρέφεται και τον κρατάει αιχμάλωτο. Στα Ιεροσόλυμα, οι Ιουδαίοι θρηγούν μάταια τον Φλάβιο Ιώσηπο. Μαθαίνοντας όμως ότι είναι εν ζωή, προσπαθούν να τον σκοτώσουν μαζί με τους Ρωμαίους (*Πόλεμοι*, III.VIII.9 και IX.5-6)¹¹⁶.

Ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι η αφήγηση του Φλάβιου Ιώσηπου, όσον αφορά τη γνωριμία του με τον Βεσπασιανό και τις σχέσεις που ανέπτυξε μαζί του, αποτελεί μια κατασκευή του συγγραφέα¹¹⁷. Όπως περιγράφει ο ίδιος στα έργα του, όταν τα ολοκλήρωσε, έδωσε δύο αντίτυπα στον Βεσπασιανό και στον Τίτο και έπειτα έστειλε ένα αντίτυπο στον βασιλιά Αγρίππα για να αποδείξει ότι ήταν αληθή τα όσα έλεγε (*Βίος* 65)¹¹⁸.

Στους *Πολέμους* συναντάμε τον Φλάβιο Ιώσηπο, να κάνει μνηεία στον εαυτό του μετά την ενθρόνιση του Βεσπασιανού στον θρόνο της Ρώμης και τις στρατιωτικές του επιτυχίες (IV.X.7). Στο απόσπασμα αυτό αναφέρει ότι ο Βεσπασιανός, αφού συνειδητοποίησε ότι όλα του πήγαν καλά, σκέφτηκε τα σημάδια και τις προφητείες του Φλάβιου Ιώσηπου και αποφάσισε να τον ελευθερώσει¹¹⁹.

Άλλη μια σημαντική αναφορά στον Φλάβιο Ιώσηπο και τον ρόλο του συναντάμε κατά την πολιορκία της Ιερουσαλήμ (εικ. 8). Ο Τίτος φτάνει στην Ιερουσαλήμ με τις στρατιωτικές δυνάμεις από την Συρία, την Αλεξάνδρεια και την Ρώμη για να αντιμετωπίσει τον Ιωάννη. Αρχίζει να κατακτά τις γύρω περιοχές και στρατοπέδευσε απέναντι από τον Ναό, ώστε να έχει καλύτερη θέα. Οι Ιουδαίοι

¹¹⁵ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 108-109.

¹¹⁶ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 109-110 και 112-114.

¹¹⁷ W. de Hollander, *Josephus, the Emperors, and the City of Rome: From Hostage to Historian*, Λάιντεν 2014, 69-91.

¹¹⁸ S. Mason, *Life of Josephus: Translation and Commentary*, Λάιντεν 2001, 135-151.

¹¹⁹ W. de Hollander, *Josephus, the Emperors, and the City of Rome: From Hostage to Historian*, Λάιντεν 2014, 91-105.

βγήκαν στην αντεπίθεση και άρχισαν να κάνουν ανταρτοπόλεμο. Ο Τίτος καλούσε για ενισχύσεις, αλλά ο στρατός είχε διαφορετική στάση. Στην γιορτή των Αζύμων, ο Ιωάννης βρήκε ευκαιρία να μπει στον Ναό αλλά, εξαιτίας της διαταραγμένης σχέσης του με τους Ιουδαίους, εκείνοι ήθελαν να τον σκοτώσουν με τον τρόπο που έκαναν οι σικάριοι, δηλαδή να τον μαχαιρώσουν μέσα στο πλήθος. Ο Τίτος στρατοπεδεύει στον Σκοπό, όλο και πιο κοντά στην πόλη (*Πόλεμοι*, V. I.6-II.3)¹²⁰.

Βλέποντας αυτά οι Ιουδαίοι, σκέφτηκαν ένα τέχνασμα για να τους πολεμήσουν. Ανέβηκαν ενωμένοι στους Γυναικείους πύργους και φώναξαν στους Ρωμαίους την λέξη «ειρήνη!». Οι Ρωμαίοι νομίζοντας ότι θα συνθηκολογήσουν, θα έμπαιναν μέσα, θα τους χτυπούσαν και θα τους έπαιρναν τα όπλα. Ο Τίτος υποψιάστηκε το τέχνασμα, γιατί την προηγούμενη ημέρα είχε στείλει τον Φλάβιο Ιώσηπο να συνθηκολογήσει μαζί τους, με αποτέλεσμα οι στασιαστές να αρνηθούν να παραδοθούν στους Ρωμαίους. Έτσι ο Τίτος διέταξε τους στρατιώτες τους να παραμείνουν στην θέση τους (*Πόλεμοι*, V. II.4-5)¹²¹.

Κατά την πολιορκία της Ιερουσαλήμ, ο Τίτος προσπαθούσε να εισέλθει στην πόλη με τον πολιορκητικό κριό. Αρχηγός των στασιαστών ήταν ο Σίμωνας. Στον κεντρικό πύργο του βορείου τείχους, βρισκόταν ένας Ιουδαίος «απατεώνας», πιθανόν ληστής, μαζί με άλλους δέκα, που ονομαζόταν Κάστορας. Ο Κάστορας σκαρφίστηκε ένα τέχνασμα για να σκοτώσει τους Ρωμαίους. Έκανε τον ικέτη στον Τίτο και του ζήτησε να τον λυπηθεί. Την στιγμή που οι επιθέσεις συνεχίζονταν κανονικά, ο Κάστορας μαζί με πέντε από τους συντρόφους τους έκαναν τους ικέτες με σκοπό να ξεγελάσουν τους Ρωμαίους. Οι Ρωμαίοι τους χτύπησαν και αυτοί, προσποιούμενοι τα θύματα, προσπαθούσαν να κερδίσουν την εύνοια του Τίτου. Ο Τίτος, βλέποντας το θάρρος του, στέλνει τον Φλάβιο Ιώσηπο να τους βοηθήσει. Ο Φλάβιος Ιώσηπος αρνείται να πάει με τους φίλους του, γιατί πίστευε ότι κάτι δεν πήγαινε καλά με τους ικέτες. Ο Αινείας προθυμοποιείται να πάει και τον σκοτώνουν. Ο Τίτος συνεχίζει τις επιθέσεις πιο δυνατά με αποτέλεσμα να βάλει ο Κάστορας φωτιά στην ελέπολη¹²² με

¹²⁰ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 136.

¹²¹ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 155-156.

¹²² Σύμφωνα με τον Διόδωρο Σικελιώτη (20.48), η *ελέπολη* (ή *ελέπολις*) ήταν μια πολιορκητική μηχανή που επινοήθηκε τον 4^ο αιώνα π.Χ. από τον Πολυείδο τον Θεσσαλό για τις ανάγκες της πολιορκίας του Βυζαντίου από τον Φίλιππο Β'. Επί Δημητρίου Α' Πολιορκητή, η πολιορκητική αυτή μηχανή βελτιώθηκε και χρησιμοποιήθηκε στη μάχη της Σαλαμίνας στην Κύπρο και στην πολιορκία της Ρόδου. Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, ο Βιτρούβιος και ο Πλούταρχος περιγράφουν την ελέπολη ως τον πιο μεγάλο και ισχυρό πύργο πολιορκίας που στάθηκε σε μάχη. Χρησιμοποιήθηκε στα Βυζαντινά

την βοήθεια των συντρόφων του. Ο Κάστορας και οι σύντροφοί του πηδούν μέσα από τις φλόγες στην κάτω κρύπτη και ξεγλιστρούν, με αποτέλεσμα να εκπλήξουν τους Ρωμαίους (*Πόλεμοι*, V.III.3- VII.4)¹²³.

Ο Τίτος, όταν εισήλθε, άρχισε να πολιορκεί την πόλη. Αφού είδε ότι θα πέθαιναν από την πείνα ή από την καταστροφή του δεύτερου τείχους που έσωζε τους Ιουδαίους, αποφάσισε να στείλει τον Ιώσηπο να τους μιλήσει για να μετανοήσουν. Ο Φλάβιος Ιώσηπος καταφέρνει να μπει μέσα και προσπαθεί να τους πείσει για τη σωτηρία τους και για το καλό της πόλης και του Ναού. Ακούγοντας τα λόγια του το πλήθος τον κορόιδευε και ο Φλάβιος Ιώσηπος προσπάθησε μέσα από την ιστορία των Ιουδαίων να τους πείσει. Με δάκρυα ο Φλάβιος Ιώσηπος προσπαθούσε να τους πείσει αλλά οι στασιαστές δεν ήθελαν να τον ακολουθήσουν. Από την άλλη ο δήμος, αφού πούλησε τα κειμήλιά του, αυτομόλησε, γιατί ο Τίτος τους είχε δώσει την δυνατότητα να πάνε σε όποιο μέρος της Γαλιλαίας ήθελαν. Στο τέλος του λόγου, που εκφώνησε ο Φλάβιος Ιώσηπος προς το πλήθος, κάνει μνεία στη γυναίκα του και στη μητέρα του, που βρίσκονταν στην ίδια επικίνδυνη κατάσταση με τους υπόλοιπους. Αλλά δε διευκρινίζεται αν όντως σώθηκαν από αυτή την κατάσταση ή σκοτώθηκαν (*Πόλεμοι*, V.IX.1-X.3).¹²⁴

Μέσα στην πόλη επικρατούσε από την μια ο λιμός και από την άλλη η αλαζονεία των στασιαστών και ιδιαίτερα του Σίμωνα. Ο Σίμωνας βασάνισε τον αρχιερέα Μαθθία, που τον είχε πάρει ως βοηθό του καθώς και κάποιον ιερέα Ανανία μαζί με τον γραμματέα της βουλής και δεκαπέντε εξέχοντες δημότες τους θανάτωσε. Τον πατέρα του Φλάβιου Ιώσηπου τον φυλάκισε και απαγόρευσε τις συναθροίσεις. (*Πόλεμοι*, V.XIII.1) Ο Φλάβιος Ιώσηπος καθώς γυρνούσε στα τείχη για να τους παρακαλέσει, χτυπήθηκε στο κεφάλι και έμεινε αναισθητός. Οι στασιαστές πήγαν να πάρουν το σώμα του, νομίζοντάς τον για νεκρό. Ο Τίτος έστειλε στρατιώτες και οι Ιουδαίοι νομίζοντας ότι είναι νεκρός, κραύγαζαν από χαρά. Ο Φλάβιος Ιώσηπος είχε συνέλθει χωρίς να έχει γνώση τι έγινε. Ξέσπασε θρήνος στην πόλη από τον κόσμο που έτρεφε ελπίδες από τον λόγο της προτροπής του για αυτομόληση και τα νέα μεταφέρθηκαν στην μητέρα του. Η μητέρα του τον είχε ήδη νεκρό από τα Ιωταπάτα και διέδιδε ότι δεν ήταν χαρούμενη που ο γιός της ήταν ζωντανός. Κρυφά έκλαιγε,

χρόνια στην μάχη της Τιφλίδας (602-628 μ.Χ.) (G.T. Dennis, "Byzantine Heavy Artillery: The Helepolis", *GRBS* 39 (1999), 103-104).

¹²³ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 156.

¹²⁴ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 158-160.

ελπίζοντας να βρει το σώμα του να τον θάψει. Όταν εμφανίστηκε και πάλι ζωντανός, λέγοντας ότι θα τιμωρηθούν οι ένοχοι, γέμισε η εμφάνισή του ζωντάνια τον κόσμο (λαό) και έκπληξη στους στασιαστές (*Πόλεμοι*, V.XIII.3)¹²⁵.

Αφού καταστράφηκε το φρούριο της Αντωνίας από τους Ρωμαίους και γκρεμίστηκε το πρώτο τείχος, οι Ιουδαίοι μεταφέρθηκαν μέσα στο Ναό. Ο Τίτος, γνωρίζοντας ότι ήταν η 17^η του Πανήμου (Αυγούστου του 70 μ.Χ.), ημέρα θυσιών προς τον Θεό και ότι δεν θα λάμβανε χώρα η θυσία λόγω έλλειψης ατόμων, έστειλε τον Φλάβιο Ιώσηπο στους στασιαστές και στον Ιωάννη, ώστε να τους διατάξει να εξέλθουν από την πόλη και τον Ναό για να τον αντιμετωπίσουν. Φοβήθηκε μήπως συμβεί κάποια καταστροφή και δεν συνεχιστούν οι θρησκευτικές εορτές των Ιουδαίων. Ο Φλάβιος Ιώσηπος, αφού μετέφρασε στα εβραϊκά τις διαταγές του Τίτου, απεύθυνε λόγο στο πλήθος. Όλοι συγκινήθηκαν από τον λόγο του, εκτός από τον Ιωάννη, που ήθελε να τον αιχμαλωτίσει. Κάποιοι στάλθηκαν στην Γόφνα από τους Ρωμαίους ενώ όσοι έμεναν από τους Ιουδαίους μέσα διέδωσαν ότι τους είχαν σκοτώσει οι Ρωμαίοι (*Πόλεμοι*, VI.Π.1-3)¹²⁶.

Μετά την καταστροφή του Ναού, το έτος 70 μ.Χ., ο Φλάβιος Ιώσηπος αποχωρεί από την Ιουδαία και μεταφέρεται στην Ρώμη, ζώντας εκεί μέχρι το τέλος της ζωής του. Ο Φλάβιος Ιώσηπος στους *Πολέμους* (VII. Π.1-IV.3) περιγράφει το ταξίδι της επιστροφής του Τίτου και τους εορτασμούς, αλλά δεν καθίσταται σαφές αν όντως τον ακολουθούσε ο Φλάβιος Ιώσηπος. Όπως μας αναφέρει ο Φλάβιος Ιώσηπος στον *Βίο* (*Βίος* 75) του, έχαιρε μεγάλης εκτίμησης από τον Βεσπασιανό. Μετά την πολιορκία των Ιωταπάτων, ο Βεσπασιανός του έδωσε για γυναίκα του μια αιχμάλωτη από την Καισάρεια, που την χώρισε μόλις απελευθερώθηκε. Όταν επισκέφτηκαν την Αλεξάνδρεια, παντρεύτηκε μια γυναίκα και έπειτα συνόδευσε τον Τίτο στην πολιορκία της Ιερουσαλήμ. Μετά την πτώση της Ιερουσαλήμ, ο Τίτος ζήτησε από τον Φλάβιο Ιώσηπο να πάρει ό,τι θέλει από την πόλη. Ο Φλάβιος Ιώσηπος, μη έχοντας τι να πάρει, ζήτησε από τον Τίτο να απελευθερώσει τους ομοεθνείς του και πήρε ως δώρο κάποια ιερά βιβλία. Επίσης, έκανε αίτηση που έγινε δεκτή δηλαδή να απελευθερωθεί ο αδερφός του. Ακόμα, απελευθέρωσε από τον Ναό εκατό ενενήντα άτομα από γνωστούς και φίλους του. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν βρισκόταν σ' αυτούς που απελευθερώθηκαν η μητέρα του και η γυναίκα του που ήταν αιχμάλωτες

¹²⁵ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 161 και 163-164.

¹²⁶ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 169-171.

ή είχαν προλάβει να αποχωρήσουν σε μια προγενέστερη από αυτή χρονικά περίοδο. Στην κωμόπολη Θεκώα, συνοδευόμενος από τον Κερεάλιο, είδε σταυρωμένους πολλούς αιχμαλώτους μέσα σε αυτούς τρεις γνωστούς του. Αφού τους κατέβασε από τον σταυρό με εντολή του Τίτου, ο ένας έζησε και οι υπόλοιποι πέθαναν¹²⁷.

Στον *Βίο* του (*Βίος* 76), ο Φλάβιος Ιώσηπος επισημαίνει ότι ο Τίτος, αφού είδε ότι η γη που κατείχε στην Ιερουσαλήμ δεν ήταν χρήσιμη στον Φλάβιο Ιώσηπο για να την χρησιμοποιήσει για στρατιωτικούς λόγους, τον πήρε μαζί του στο ταξίδι προς την Ρώμη μαζί με όλες τις τιμές. Ο Βεσπασιανός τίμησε την άφιξή του στη Ρώμη, δίνοντάς του για σπίτι την οικία που έμενε πριν γίνει αυτοκράτορας ίσως για να μην αναμειχθεί με τον ιουδαϊκό πληθυσμό της Ρώμης, του έδωσε ρωμαϊκή υπηκοότητα και σύνταξη. Ο Φλάβιος Ιώσηπος, όντας μέλος της αυλής του αυτοκράτορα, πήρε το προσωνύμιο Φλάβιος και έκανε το όνομά του πιο ρωμαϊκό συνδέοντάς τον με τους Φλαβίους ως δείγμα τιμής. Εικάζεται ότι πήρε και το όνομα «Τίτος», όπως αυτό του Βεσπασιανού· το όνομα του ήταν πλέον Τίτος Φλάβιος Ιώσηπος¹²⁸.

Οι στάσεις στην Ανατολή συνεχίζονταν ακόμα και τις προκαλούσαν οι σικάριοι, ιδιαιτέρως στην Κυρήνη. Ένας υφαντής, ο Ιωνάθης, εξαπάτησε τους Ιουδαίους και, αφού συνελήφθη από τον Κάτυλλο, κατηγορήσε τους πλούσιους Ιουδαίους. Ο Κάτυλλος, θέλοντας την δόξα, έπεισε τους σικάριους να κατονομάσουν πλούσιους Ιουδαίους και τους σκότωσε. Δήμευσε την περιουσία τους και την απέδωσε στο βασιλικό ταμείο. Για να μην κινήσει υποψίες, ζήτησε από τον Ιωνάθη να κατηγορήσει Ιουδαίους από τη Ρώμη και την Αλεξάνδρεια. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν ο Φλάβιος Ιώσηπος. Έστειλε τον Ιωνάθη αλυσοδεμένο στην Ρώμη και, αφού κατάλαβε ο Βεσπασιανός ότι ψευδότην, τον έκαψε ζωντανό στην πυρά. Ο Βεσπασιανός τιμώρησε τον Κάτυλλο με μια απλή επίπληξη (*Πόλεμοι*, VII.XI.1-4). Ο Φλάβιος Ιώσηπος προσθέτει στον *Βίο* του (*Βίος* 76), ότι και σε άλλες περιπτώσεις τον κατηγορούσαν εξαιτίας της θέσης του στην Ρώμη. Παρόλα αυτά, ο Βεσπασιανός του χάρισε ένα μεγάλο κλήρο γης στην Ιουδαία¹²⁹.

Την ίδια περίοδο, ο Φλάβιος Ιώσηπος χωρίζει την γυναίκα του εξαιτίας της συμπεριφοράς της. Δε διευκρινίζεται εάν η γυναίκα του ήταν Ιουδαία ή Ρωμαία,

¹²⁷ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 181-183.

¹²⁸ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 183-184.

¹²⁹ W. de Hollander, *Josephus, the Emperors, and the City of Rome: From Hostage to Historian*, Λάιντεν 2014, 140-142.

επειδή δεν δηλώνεται ξεκάθαρα μέσω του τόπου καταγωγής της, που είναι η Αλεξάνδρεια. Εικάζεται ότι ο λόγος που χώρισαν σχετίζεται με την έλλειψη παιδείας και τους τρόπους της γιατί υπήρχε ένα μεγάλο πολιτισμικό χάσμα ανάμεσα στους Ιουδαίους και τους Αλεξανδρινούς. Μαζί της απέκτησε τρία παιδιά, ο ένας ήταν ο Υρκανός (προς τιμήν της καταγωγής του από τους Ασμοναίους), κατά το πέμπτο έτος της βασιλείας του Βεσπασιανού, το έτος 73 μ.Χ., που ζούσε ακόμη όταν έγραψε τον *Βίο* του και άλλους δύο που πέθαναν σε νεαρή ηλικία. Ο χωρισμός τους χρονολογείται το 76 μ.Χ. Αργότερα, παντρεύτηκε εκ νέου μια γυναίκα από αριστοκρατική οικογένεια, που έμενε στην Κρήτη και είχε ξεχωριστό χαρακτήρα. Μαζί της απέκτησε δύο γιους, τον μεγαλύτερο τον Ιούστο και τον μικρό Σιμωνίδη που πήρε το όνομα Αγρίππας, προς τιμήν του βασιλιά Αγρίππα. Τα παιδιά γεννήθηκαν στο 7^ο και 9^ο έτος της βασιλείας του Βεσπασιανού, δηλαδή το 77 και το 79 μ.Χ. (*Βίος*, 76)¹³⁰.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος παραθέτει ότι μετά τον θάνατο του, τον Βεσπασιανό διαδέχθηκε ο Τίτος και αργότερα ο Δομιτιανός, οι οποίοι του συμπεριφέρθηκαν το ίδιο με τον πατέρα τους αφού δεν πίστεψαν τις κατηγορίες των άλλων εναντίον του. Του παρείχαν τις ίδιες τιμές και ο Δομιτιανός τιμώρησε όσους Ιουδαίους τον κατηγορούσαν και έναν δούλο, ευνούχο, που ήταν παιδαγωγός του γιού του. Τέλος, εξαίρεσε την περιουσία του στην Ιουδαία από τη φορολογία, ως δείγμα ύψιστης εύνοιας. Η Δομητία, η γυναίκα του Δομιτιανού, του πρόσφερε ευεργεσίες. Σε λίγες γραμμές, ο Φλάβιος Ιώσηπος συνοψίζει τη ζωή του ως αυλικού στη Ρώμη. Παρόλα αυτά, αξίζει να επισημάνουμε ότι ο Τίτος ήταν ερωτευμένος με την αδερφή του βασιλιά Αγρίππα Β, την Βερενίκη, την οποία δεν την ενέκρινε ο πατέρας του. (Σουητ., *Τίτος* VII.1) Ο Τίτος την απέπεμψε από την Ρώμη εξαιτίας του τρυφηλού τρόπου ζωής του ίδιου και της Βερενίκης (Σουητ., *Τίτος* VII.2)¹³¹

Εύλογα το ειδύλλιο Τίτου και Βερενίκης, σε συνδυασμό με τον τρόπο ζωής του πρώτου, αποξένωσε τον κόσμο της Ρώμης που άρχισε να διαχωρίζει την θέση του από τον ανατολικό τρόπο ζωής. Ο Φλάβιος Ιώσηπος δεν κάνει λόγο γι' αυτή την σχέση. Εκείνη την περίοδο, άρχισε να αναπτύσσεται ένα αντι-ιουδαϊκό ρεύμα με κύριους εκφραστές τον Ιουβενάλη και τον Μαρτιάλη, εξαιτίας της σύνδεσης του ανατολικού τρόπου ζωής του Τίτου, που θύμιζε αυτή του Νέρωνα. Εκείνο το

¹³⁰ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 193-194.

¹³¹ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 198-200.

διάστημα εισέρχεται στην αυτοκρατορική αυλή ο ιστορικός Τάκιτος, που αποτυπώνει πλήρως αυτό το ρεύμα. Το 105 μ.Χ. πιθανόν να συνυπήρχαν οι Τάκιτος με τον Φλάβιο Ιώσηπο¹³².

Μια άλλη μορφή που αποτύπωσε έντονα αυτή την προπαγάνδα ήταν ο Απίων. Αλεξανδρινός στην καταγωγή, ο Απίων, συγγραφέας της αυλής του Τιβέριου και του Καλιγούλα, κατηγορούσε τους Ιουδαίους για τον τρόπο ζωής, τα ήθη και τα έθιμα τους. Τα γραπτά του είχαν μεγάλη διάδοση στην Ρώμη και είχε αντιπαραταχθεί με τον Φίλωνα από την Αλεξάνδρεια. Ο Απίων είχε δημιουργήσει ένα δικό του ρεύμα με εκφραστές τον Απολλώνιο Μόλωνα και τον Λυσίμαχο. Εκείνη την περίοδο ο Φλάβιος Ιώσηπος συγγράφει το έργο του *Κατά Απίωνος*¹³³.

Σύμφωνα με τον Σουητώνιο, όταν έγινε αυτοκράτορας ο Δομιτιανός ακολούθησε μια σκληρή πολιτική. Ο Δομιτιανός δε χαρακτηριζόταν από επιείκεια και ακεραιότητα και διεπόταν από φιλαργυρία (Σουητ., *Δομ.*,X.1). Είχε σκοτώσει πάρα πολλούς για ασήμαντους λόγους. Επέβαλε έναν ατιμωτικό φόρο στους Ιουδαίους και σε όσους είχαν ασπαστεί τα ήθη και τα έθιμά τους, χωρίς να έχουν ομολογήσει την πίστη τους, αποκρύπτοντας την καταγωγή τους για να μην καταβάλουν τον φόρο. Μάλιστα, συνέλαβαν έναν ηλικιωμένο 90 ετών για να ελέγξουν αν είχε κάνει περιτομή (Σουητ., *Δομ.*,XII.2). Ο Δομιτιανός, το 95 μ.Χ., σκότωσε τον απελεύθερο Επαφρόδιτο που είχε βοηθήσει τον Νέρωνα να αυτοκτονήσει, σκότωσε τον ξάδερφο του Φλάβιο Κλήμαντα και εξόρισε την γυναίκα του Φλάβια Δομιτίλλα για αθεΐα και για το λόγο ότι είχαν ασπαστεί ανατολικές θρησκείες¹³⁴.

Την περίοδο του Δομιτιανού, είχε ολοκληρωθεί το 85 μ.Χ. η αγίδα του Τίτου και κατασκευάστηκε στην Ρώμη ο ναός της δυναστείας των Φλαβίων. Το 96 μ.Χ. δολοφονείται ο Δομιτιανός. Η σιωπή του Φλάβιου Ιώσηπου την περίοδο του Δομιτιανού μας προκαλεί εντύπωση, από την στιγμή που οι ιδέες του Τάκιτου είχαν πλέον επικρατήσει. Ο Φλάβιος Ιώσηπος αφιερώνει τα έργα του στον απελεύθερο Επαφρόδιτο. Χρονολογούνται τα έργα του με ασφάλεια μετά το 95 μ.Χ.. Από εκεί και πέρα, μέχρι τον θάνατό του, δεν έχουμε πολλές πληροφορίες. Ίσως να έζησε τις καλές

¹³² M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus: Eyewitness to Rome's First-Century Conquest of Judea*, Λονδίνο 1993, 200-203.

¹³³ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus: Eyewitness to Rome's First-Century Conquest of Judea*, Λονδίνο 1993, 203-204.

¹³⁴ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 204-206.

εποχές των ελευθεριών του αυτοκράτορα Νέρβα και να πρόλαβε τον Τραϊανό, αλλά δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι¹³⁵.

Στην Ιουδαϊκή ιστοριογραφία παρατηρούμε την επιρροή από την ελληνική και την ρωμαϊκή. Η προσπάθεια δηλαδή των εθνών να συνδεθούν με το μακρινό παρελθόν τους, όπως συμβαίνει με τον Ιώσηπο, εκφράζει την σύνδεση των Ιουδαίων με την Βίβλο¹³⁶. Η ιουδαϊκή ιστοριογραφία ακολουθεί το μοτίβο των προφητειών του Δανιήλ, δηλαδή η συνεχόμενη αλλαγή βασιλείων και κυριαρχιών μαζί με τους συμβολισμούς, μας παραπέμπει στην κατάληξη της βασιλείας του Υψίστου, του Μεσσία που θα απελευθερώσει το έθνος των Ιουδαίων και θα κερδίσει την ανεξαρτησία του. Παρόλα αυτά, η κατάληξη του μοτίβου του οποίου κάνει χρήση ο Φλάβιος Ιώσηπος ήταν να καταστραφεί ο Ναός και να σκοτωθεί ένας σημαντικός αριθμός Ιουδαίων, που ίσως να υπολογίστηκαν με κάποια υπερβολή από τον Φλάβιο Ιώσηπο¹³⁷.

Ο Momigliano υποστηρίζει ότι πρέπει να υπήρχε κάποια αλληλεπίδραση μεταξύ Ελλήνων και Ιουδαίων ήδη από τον 7^ο αιώνα π.Χ. Μετά την κατάκτηση της Ιουδαίας από τον Μεγάλο Αλέξανδρο, οι Ιουδαίοι εξελληνίστηκαν και μεταφράστηκαν τα ιερά τους κείμενα στα Ελληνικά. Πιθανόν, όπως υποστηρίζει ο Momigliano, να ευνοήθηκε ο προσηλυτισμός, ο οποίος πήρε διαφορετική μορφή, όπως αναφέρει ο Φίλωνας. Ιουδαίοι και μη συγκεντρώνονταν στην νήσο Φάρο και μετέφραζαν ή διάβαζαν το απόσπασμα Ο΄ από την Βίβλο. Αυτή η αναφορά μας δείχνει ότι οι Έλληνες ενδιαφέρονταν για να χτίσουν την εθνογραφία των Ιουδαίων παρά να μεταφράσουν τα ιερά τους κείμενα. Από τον 3^ο αιώνα π.Χ. έχουμε ιστοριογραφικές απόπειρες να παρουσιάσουν την εθνογραφία της Ιουδαίας¹³⁸. Οι Ρωμαίοι από την άλλη, ήδη από τον 1^ο αιώνα π.Χ. αντλούσαν τις γνώσεις τους για τους Ιουδαίους μόνο από την αντι-ιουδαϊκή ιστορία του Ποσειδώνιου και από τις μνείες του ρήτορα Κικέρωνα, που τους θεωρούσε ως «γεννημένους δούλους», άποψη που είχε εκφράσει ο Απολλώνιος Μόλων¹³⁹. Για τους Ιουδαίους, η μνήμη για το παρελθόν αποτελεί ένα θρησκευτικό καθήκον, σε αντίθεση με τους Έλληνες ή τους

¹³⁵ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus: Eyewitness to Rome's First-Century Conquest of Judea*, Λονδίνο 1993, 204-206.

¹³⁶ Δ. Κυρτάτας, *Κατακτώντας την αρχαιότητα: Ιστοριογραφικές διαδρομές*, Αθήνα 2002, 16.

¹³⁷ Δ. Κυρτάτας, *Κατακτώντας την αρχαιότητα: Ιστοριογραφικές διαδρομές*, Αθήνα 2002, 57.

¹³⁸ A. Momigliano, *Ξένη Σοφία: τα Όρια του Εξελληνισμού στην Αρχαιότητα*, Αθήνα 1998, 125-156.

¹³⁹ A. Momigliano, *Ξένη Σοφία: τα Όρια του Εξελληνισμού στην Αρχαιότητα*, Αθήνα 1998, 190-192.

Ρωμαίους¹⁴⁰. Το έργο του Φλάβιου Ιώσηπου, αν και μεταφρασμένο στα Ελληνικά, δεν ξέφυγε από την τάση της ιουδαϊκής ιστοριογραφίας¹⁴¹.

Η *Αρχαιολογία* αφιερώθηκε στον απελεύθερο Επαφρόδιτο. Παρατηρούμε ότι το έργο είναι απολογητικό και συνάμα ιστορικό. Όπως καθιστά σαφές στο προοίμιο του έργου του ο Φλάβιος Ιώσηπος, αφού έγραψε τα γεγονότα του πολέμου εναντίον των Ρωμαίων, επιχειρεί να γράψει μια ιστορία για τις απαρχές των Ιουδαίων και τις τύχες τους, τις οποίες ο μεγάλος νομοθέτης έδωσε για να ζουν ενάρετα και να εκπαιδεύονται με ευσέβεια. (*Πόλεμοι* I.6-7) Γράφει αυτή την ιστορία στα Αραμαϊκά, μια ξένη και μη οικεία γλώσσα για τους Ιουδαίους, με σκοπό να μάθουν όσοι επιθυμούν τα γεγονότα, και ιδιαίτερα οι Έλληνες που πιθανόν να γνώριζαν τα Αραμαϊκά¹⁴². (7-9) Αφορμή για τη συγγραφή του έργου του, υπήρξε η παραγγελία του Πτολεμαίου Β' προς τον αρχιερέα Ελεάζαρο για την καταγραφή των ιερών νόμων, ώστε να γνωρίσει τον πολιτισμό των Ιουδαίων. Παρακινούμενος ο Φλάβιος Ιώσηπος από το γεγονός, σαν ιερέας προσπαθεί να συγγράψει την αλήθεια των γεγονότων. (10-17). Η αφήγησή του ξεκινά από κτίσεως κόσμου και έχει το χαρακτηριστικό της εναλλαγής των βασιλέων, παραφράζοντας τη Βίβλο και προσθέτοντας το θεολογικό στοιχείο¹⁴³.

Στο τέλος της *Αρχαιολογίας* προετοιμάζει τον αναγνώστη για την παράθεση του *Βίου* του. Ο *Βίος* γράφτηκε τελευταίος με σκοπό, όπως είπαμε πιο πάνω, να αποκαθάρει το όνομά του από τις κατηγορίες για το ρόλο του στα γεγονότα της περιόδου του 66-70 μ.Χ., να αποδείξει την γνησιότητα των γεγονότων που κατέγραψε στους Πολέμους και να απαντήσει στις κατηγορίες του Ιούστου. Τέλος, ο Φλάβιος Ιώσηπος έγραψε το ρητορικό έργο *Κατά Απίωνος*, αφιερωμένο και αυτό στον φιλομαθή απελεύθερο Επαφρόδιτο, με σκοπό να απαντήσει στους εθνικούς ιστορικούς της εποχής του και προγενέστερων περιόδων για πτυχές της ζωής των Ιουδαίων, που αφορούσαν τα θρησκευτικά τους έθιμα και στην οργάνωσή τους, στοιχεία που είχαν παρερμηνευθεί. Το έργο αποτελεί μια απολογία προς αυτούς που

¹⁴⁰ A. Momigliano, *Τα κλασικά θεμέλια της σύγχρονης ιστοριογραφίας*, Αθήνα 2006, 43.

¹⁴¹ A. Momigliano, *Τα κλασικά θεμέλια της σύγχρονης ιστοριογραφίας*, Αθήνα 2006, 49-50.

¹⁴² Το σωζόμενο έργο του Φλάβιου Ιώσηπου αποτελεί μια μετάφραση από τα Αραμαϊκά. Εδώ υπάρχει ένα ζήτημα για το αν οι Έλληνες γνώριζαν όντως τα Αραμαϊκά. Το ερώτημα που δημιουργείται είναι εάν αναφέρεται στους Ιουδαίους Έλληνες που γνώριζαν την γλώσσα ή χρησιμοποιεί στερεοτυπικό τρόπο γραφής, όπως συναντούμε στις εισαγωγές του προοιμίου του Θουκυδίδη και άλλων. πβλ. T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 174-184.

¹⁴³ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus: Eyewitness to Rome's First-Century conquest of Judea*, Λονδίνο 1993, 215-217.

κατέκριναν την *Αρχαιολογία* και παράλληλα μια απάντηση στον κύριο εκφραστή του αντι-ιουδαϊσμού, στον Αλεξανδρινό Απίωνα. Ο λόγος είναι χωρισμένος σε δύο μέρη. Το δεύτερο μέρος αποτελεί μια ανασκευή των επιχειρημάτων του Απίωνα και σύγκριση των θρησκειών των Ελλήνων και των Ιουδαίων, ενώ το πρώτο αναφέρεται στο ζήτημα της αρχαιότητας του έθνους των Ιουδαίων¹⁴⁴.

Οι *Πόλεμοι* εκδόθηκαν το 79-81 μ.Χ., κατά τη βασιλεία του Τίτου. Το έργο αυτό, σύμφωνα με τους *Βίους*, περιλαμβάνει αληθινά γεγονότα, επειδή συμφωνεί με τα προσωπικά αρχεία του Βεσπασιανού και έχει εγκριθεί από τον βασιλιά Αγρίππα Β'. Η αρχική έκδοσή του, που δεν μας σώζεται, έγινε στα Αραμαϊκά, και αργότερα μεταφράστηκε στην σωζόμενη μας έκδοση στα Ελληνικά. Υπάρχουν κάποιοι μελετητές που προσπαθούν να καταλάβουν αν τα Αραμαϊκά ήταν η καθομιλούμενη γλώσσα στην Ιουδαία στην εποχή όπου αναφέρεται το έργο, καθώς στο επεισόδιο που μας αναφέρει ο Φλάβιος Ιώσηπος ότι μίλησε στους στασιαστές, συνεννοήθηκε στα εβραϊκά (εβραϊστί).¹⁴⁵

Στο προοίμιο του έργου του, ο Φλάβιος Ιώσηπος δηλώνει τους λόγους συγγραφής της ιστορίας του και παρουσιάζει τον εαυτό του. Έπειτα, εκθέτει τους λόγους για τους οποίους θεωρεί ότι η Ιουδαϊκή εξέγερση αποτέλεσε τη μεγαλύτερη σύγκρουση (*κίνημα*) και ασκεί κριτική στους άλλους συγγραφείς, που ασχολούνται με το ίδιο θέμα, ότι έχουν ξεφύγει από τον σκοπό τους και διακατέχονται από μη αντικειμενική κρίση, αφού αποδέχονται το σχήμα «οι μεγάλοι Ρωμαίοι εναντίον των μικρών Ιουδαίων». Ο Φλάβιος Ιώσηπος παραθέτει τη μεθοδολογία του, που χαρακτηρίζεται από συναισθηματική φόρτιση. Τονίζει ότι διαφέρει από τους υπόλοιπους ξένους συγγραφείς και τους παλαιότερους, γιατί θα παρουσιάσει ένα προϊόν αλήθειας. Ακόμα, παρουσιάζει επιγραμματικά τα γεγονότα από εκεί που τελειώνουν οι άλλοι συγγραφείς και τις αιτίες. Τέλος, επισημαίνει ότι τα έγραψε σε 7 βιβλία προς αποκατάσταση της αλήθειας¹⁴⁶.

Στον επίλογο του έργου του, ο Φλάβιος Ιώσηπος εκφράζει την επιθυμία του να κριθεί από τους αναγνώστες για τον τρόπο της διήγησής του παρά για την αλήθεια (*Πόλεμοι*, VII.XI.5). Το έργο του Φλάβιου Ιώσηπου έχει πολλά κοινά με τις *Ιστορίες*

¹⁴⁴ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 10: Against Apion*, Λάιντεν 2007, xvii-xxii.

¹⁴⁵ T. Rajak, *Josephus: the Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 174-184 και 230-232.

¹⁴⁶ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus: Eyewitness to Rome's First-Century Conquest of Judea*, Λονδίνο 1993, 207-214.

του Θουκυδίδη και του Πολυβίου. Χρησιμοποιεί δημηγορίες για τα επιχειρήματά του και τη σκιαγράφηση των δραματικών του προσώπων, παραθέτει πολλές περιγραφές μέσα στο έργο του για να ξεκουράσει τον αναγνώστη και να τον κάνει να καταλάβει τα επιμέρους ζητήματα. Τέλος, χρησιμοποιούνται κάποια αττικά στοιχεία (αττικισμοί), που μας κάνει να το εντάσσουμε στο κίνημα της Δεύτερης Σοφιστικής¹⁴⁷.

Αν και το έργο του Φλάβιου Ιώσηπου αποτελεί μια μετάφραση από τα αραμαϊκά, παρατηρείται η ποικιλία του λεξιλογίου για να χαρακτηρίσει τα διάφορα επαναστατικά κινήματα στο έργο του. Παρατηρείται μια διαβάθμιση στη χρήση των λέξεων για να αποδώσει τον χαρακτηρισμό. Ο Φλάβιος Ιώσηπος χαρακτηρίζει ως κινήματα τα επαναστατικά ρεύματα της Ιουδαίας (*Πόλεμοι*, II.I.3) και των Γαλατών (*Πόλεμοι*, IV.VIII.1). Ο όρος «επανάστασις» χρησιμοποιείται για να δηλώσει τα ρεύματα της εποχής των Μακκαβαίων (*Πόλεμοι*, I.XI.7) και επί Ηρώδη, με την περιγραφή του πλήθους ως *στασιαστών* (*Πόλεμοι*, I.XXXIII.1). Τα κινήματα πριν τον Αρχέλαο χαρακτηρίζονται ως *νεωτερισμοί* (*Πόλεμοι*, II.I.3) ενώ οι αντιδράσεις που προκάλεσε ο ίδιος ως *στάσις* και τα μέλη τους χαρακτηρίζονται *στασιαστές*. Τα κινήματα μέχρι την εποχή του Νέρωνα χαρακτηρίζονται *νεωτερισμοί*, ενώ αργότερα τους αποδίδεται ο όρος *στάσις* (*Πόλεμοι*, II.XVII.5). Ως *άποστασία* χαρακτηρίζει ο Ιώσηπος (*Πόλεμοι*, II.XIII.4) τα κινήματα ιδωμένα από τους Ρωμαίους της επαρχιακής διοίκησης προς την Ρώμη και τον αυτοκράτορα ή προς τους Ιουδαίους. Με τον ίδιο όρο χρησιμοποιεί την παρότρυνση του Ιωάννη στο πλήθος εναντίον του. Τον όρο *άποστασία* συναντάμε για να χαρακτηριστεί η εξέγερση των Γερμανών (*Πόλεμοι*, VII.IV.3). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι εντάσσει την εξέγερση του 66-70 μ.Χ. στα κινήματα της Ιουδαίας, είναι μια *στάσις*, που δημιουργήθηκε από κάποιους *νεωτεριστές* και θεωρείται μια *άποστασία*.

Στην αρχαιότητα, ο όρος *στάσις* αποδίδεται στον χαρακτηρισμό των εσωτερικών συγκρούσεων με την πολιτική κοινότητα. Αυτή η πολιτική κοινότητα υποδηλώνει μια κοινή πολιτική βούληση με ενιαία δράση. Μέσα σε αυτή την κοινότητα υπάρχουν ομάδες διαφορετικής κοινωνικής προέλευσης και πολιτικής τοποθέτησης. Ο Gehrke επισημαίνει ότι ο όρος έχει τη σημασία του εσωτερικού

¹⁴⁷ T. Rajak, *Josephus: the Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 47-48 και 233-236 και E. Almagor, "Josephus and Greek Imperial Literature", στο: H.H. Chapman, Z. Rodgers, *A companion to Josephus*, H.Π.Α. 2016, 116-117.

πολέμου, παρά της επανάστασης / εξέγερσης. Ο όρος «επανάστασις» χρησιμοποιούνταν για να δηλώσει την ανατροπή των εκάστοτε κρατούντων στο εσωτερικό ή στο εξωτερικό, χωρίς να έχει κάποια ταξική αναφορά. Ο «νεωτερισμός» επιδιώκει την ανατροπή θεσμοθετημένων σχέσεων πολιτικής κυριαρχίας, με κύριο μέσο τη βία. Το «κίνημα» ενέχει το στοιχείο της ταραχής και επιφέρει τη βίαιη ανατροπή νόμων και του πολιτεύματος. Ως προς τη συμμετοχή, το «κίνημα» περιέχει έναν πιο γενικευμένο χαρακτήρα σε σχέση με τον «νεωτερισμό», που αναφέρεται κυρίως στις μεσαίες και χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις. Η χρήση των όρων είναι σχετική και συναρτάται προς το πώς έβλεπε ο γράφων το αντίπαλο δέος, παύοντας να το αντιμετωπίζει ως ισότιμο πολίτη¹⁴⁸.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος χαρακτηρίζει τους στασιαστές ως ληστές, τους αρχηγούς τους ως αρχιληστές και αργότερα κατηγορεί τους σικάριους για τα επεισόδια στην Μασάδα. Ένας από τους αρχιληστές ήταν ο Ιωάννης από τα Γίσχαλα¹⁴⁹. Χρησιμοποιεί κυρίως ελληνικό λεξιλόγιο για να χαρακτηρίσει τα δρώντα πρόσωπα της ιστορίας του, όπως «διακινητές της πολιτικής ζωής», «επαναστάτες» και τον όρο «τύραννοι» για τους αρχηγούς, δίνοντας μια ελληνική οπτική των πραγμάτων. Ο όρος «ζηλωτής» εμφανίζεται σπάνια στο κείμενο¹⁵⁰. Ο Φλάβιος Ιώσηπος χρησιμοποιεί τον όρο «στάσις» για να δείξει τον αιτιατό παράγοντα για την εξέγερση και για να δείξει ότι δεν είναι οι ίδιες πολιτικές παρατάξεις που έπαιζαν ηγετικούς ρόλους. Επίσης, θέλει να τονίσει καθαρά την πολιτική πτυχή ως βασική αιτία και να δείξει την θεολογική κατάληξη. Ο σκοπός της χρήσης αυτής της έννοιας είναι διττός. Αρχικά δηλώνει τις πολεμικές σχέσεις μεταξύ των επαναστατικών ρευμάτων που δημιουργήθηκαν στην Ιερουσαλήμ μετά τον θάνατο του Ανάνου και στην συνέχεια εξηγεί γιατί ο Ιωάννης ξεχώρισε από τους ζηλωτές. Βεβαίως, η χρήση του όρου σχετίζεται και με την εξήγηση της κατάκτησης της Ιερουσαλήμ. Οι «στασιαστές» ήταν εκείνοι που επιζητούσαν τις διαμάχες παρά την ειρήνη. Οι «νεωτερίζοντες» ήταν εκείνοι που επιζητούσαν την αλλαγή των κατεστημένων. Κάνοντας χρήση του μοτίβου από τον Θουκυδίδη, ο Φλάβιος Ιώσηπος επιχειρεί να αναδείξει τον οικονομικό παράγοντα που οδήγησε στη διαμάχη μεταξύ των κοινωνικών

¹⁴⁸ Λ. Μανωλόπουλος, *Στάσις- Επανάστασις- Νεωτερισμός- Κινήσις*, Αθήνα 1991, 31 και 167-172.

¹⁴⁹ T. Rajak, *Josephus*, Λονδίνο 2004, 84.

¹⁵⁰ T. Rajak, *Josephus*, Λονδίνο 2004, 86.

κατηγοριών. Τέλος, επισημαίνει ότι ξεκίνησε ως εμφύλιος πόλεμος που ωστόσο έλαβε γενικευμένες αντιδράσεις, με αποτέλεσμα την επέμβαση των Ρωμαίων¹⁵¹.

Στην παράταξη των ζηλωτών ανήκαν ο Σίμων και ο Ιωάννης από τα Γίσχαλα. Οι ζηλωτές αποτελούσαν ένα φιλοσοφικό ρεύμα, που αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη και εμφανίζεται έντονα επί Μακκαβαίων. Όπως προϋποθέτει το όνομά τους, παρουσιάζονται ως κληρονόμοι της Βίβλου που δείχνουν ιερό ζήλο και έχουν δημιουργήσει, κατά τον Φλάβιο Ιώσηπο, το τέταρτο φιλοσοφικό ρεύμα. Η ομάδα αυτή χαρακτηριζόταν από ιδεολογική αυτοτέλεια χωρίς δηλαδή πολιτικές επιρροές από άλλα κινήματα και διεπόταν κυρίως από βία. Οι ζηλωτές, την περίοδο του 70 μ.Χ. είναι αυτοί που ευθύνονται για τις εχθροπραξίες με την Ρώμη και για την καταστροφή του Ναού. Επίσης, ήταν οι τελευταίοι που είχαν καταλάβει το οχυρό της Μασάδα¹⁵². Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι υπήρχε μια ετερόκλητη σύσταση της ομάδας αυτής, το 70 μ.Χ., όπου συμμετείχαν αγρότες και οι φτωχοί πολίτες, οι οποίοι επιδίδονταν σε ληστείες, και ότι ίσως οι ζηλωτές να μην είχαν τόσο μεγάλη συμμετοχή στα γεγονότα όσο, παρουσιάζει ο Φλάβιος Ιώσηπος¹⁵³.

Στο τέταρτο βιβλίο, ο Φλάβιος Ιώσηπος παρουσιάζει μία *στάσιν* μέσα σε μια άλλη στάση, προκειμένου να αναδείξει τον ρόλο των ζηλωτών, και στο έκτο βιβλίο για να διαχωρίσει τον δήμο από τους στασιαστές, δηλαδή από τη μειοψηφία που δημιουργούσε τις αναταραχές¹⁵⁴. Παραμένει ασαφές το αν ο Φλάβιος Ιώσηπος θεωρούσε τον εαυτό του στασιαστή, αφού, σύμφωνα με τον *Βίο* του, η δική του παράταξη ήταν αυτή που αντιμαχόταν την παράταξη του Σίμονα και επιζητούσε την έγκριση του κοινού της Ιερουσαλήμ για τις αποφάσεις στα Ιωταπάτα¹⁵⁵. Φαίνεται ότι όλα τα κινήματα αυτά δημιουργήθηκαν από κάποιον άγνωστο Ιουδαίο ως προϊόντα κάποιας αίρεσης εναντίον των Ρωμαίων (I. VIII.1) και έβρισκαν αποδοχή από τις χαμηλές κοινωνικές τάξεις, οι οποίες έχαναν τον πλούτο τους σε βάρος των *δυνατών*, που είχαν συνταχθεί με την πλευρά του Φλάβιου Ιώσηπου (III.V.15).

Στα Ευαγγέλια εμφανίζεται η λέξη *πόλις* για τις πόλεις της Γαλιλαίας και ορισμένες θέσεις εμφανίζονται ως *κώμες*. Χαρακτηρίζονται συμβατικά με τον όρο «*πόλις*», ακολουθώντας τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς, που χαρακτηρίζουν έτσι

¹⁵¹ T. Rajak, *Josephus*, Λονδίνο 2004, 91-94.

¹⁵² M. Bohrmann, *Flavius Josephus, the Zealots and Yavne*, Λονδίνο 1994, 192-209.

¹⁵³ P. Spilsbury, "Zealots (Jewish)", *the Encyclopedia of Ancient History*, XIII, Μάλντεν 2013, 7165-66.

¹⁵⁴ P. Spilsbury, "Zealots (Jewish)", *the Encyclopedia of Ancient History*, XIII, Μάλντεν 2013, 137.

¹⁵⁵ P. Spilsbury, "Zealots (Jewish)", *the Encyclopedia of Ancient History*, XIII, Μάλντεν 2013, 150.

τα μεγάλα χωριά ή τα κέντρα του εμπορίου. Στην Παλαιστίνη ήδη από τον 2^ο αιώνα π.Χ. υπήρχαν πόλεις, αλλά ο εγχώριος πληθυσμός ζούσε στην ύπαιθρο και μιλούσε αραμαϊκά, εν αντιθέσει με το άστυ, όπου μιλούσαν κάποια ντόπια ιουδαϊκή διάλεκτο¹⁵⁶.

Τα αίτια και η αφορμή του κινήματος

Αποτελεί κοινή παραδοχή ότι κάθε κίνημα προκύπτει από μια κρίση, της οποίας τα αίτια της μπορεί κάποιος να τα αναζητήσει σε βάθος χρόνου. Οι παράγοντες που συσσωρεύονται ποικίλλουν, με αποτέλεσμα να δημιουργείται στο πλήθος το αίσθημα της αλλαγής μιας παγιωμένης κατάστασης. Τα αίτια της *στάσεως* της Ιουδαίας, σύμφωνα με τους μελετητές, διακρίνονται με βάση τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, που δημιουργήθηκαν στην Ιουδαία κατά τον 1^ο αιώνα μ.Χ.. Επίσης, η διάκριση αυτή γίνεται με όρο αναφοράς τον τρόπο διοίκησης της Ρώμης στις επαρχίες και σύμφωνα με τις εθνικο-θρησκευτικές επιδιώξεις για αυτονομία. Μοναδική μαρτυρία για τα αίτια αποτελεί αυτή του Φλάβιου Ιώσηπου¹⁵⁷.

Είναι γνωστό ότι το 6 μ.Χ. στη Γαλιλαία, κάποιος Ιούδας είχε εξεγερθεί ενάντια στην ρωμαϊκή κυριαρχία. Από το 6 μ.Χ. μέχρι το 26 μ.Χ., την εποχή διοίκησης της επαρχίας από τον Πόντιο Πιλάτο, δε διαθέτουμε κάποια πληροφόρηση από τις μαρτυρίες μας. Ο Φλάβιος Ιώσηπος δεν κάνει καμία αναφορά στα αίτια της εξέγερσης του Ιούδα και στα προγενέστερα συμβάντα. Οι μελετητές θεωρούν ότι η εξέγερση του Ιούδα είχε να κάνει με το ότι οι κάτοικοι της Γαλιλαίας εξαρχής δεν ήταν ευνοϊκά διατεθειμένοι προς τους Ρωμαίους. Στην εποχή του Ποντίου Πιλάτου, οι αναταραχές στην περιοχή συνεχίζονται με την εμφάνιση του Ιησού και με τη δημιουργία ενός νέου ρεύματος, του Χριστιανισμού. Αυτή την περίοδο παρατηρείται μια αντιπαράθεση της παγανιστικής θρησκείας προς τον Ιουδαϊσμό¹⁵⁸.

Η αντιπαράθεση αυτή κορυφώθηκε, επί Καλιγούλα, το 39 μ.Χ., ο οποίος διέταξε τον τότε διοικητή Πετρώνιο να τοποθετήσει ένα άγαλμά του στον Ναό. Οι

¹⁵⁶ G.E.M. de Saint Croix, *Ο Ταξικός Αγώνας στον Αρχαίο Κόσμο*, Αθήνα 1997, 528-531.

¹⁵⁷ P. Bilde, "The Causes of the Jewish War According to Josephus", *JSJ* 10 (1979), 179-180.

¹⁵⁸ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 29-30.

Ιουδαίοι, και, συγκεκριμένα, αυτοί της Πτολεμαΐδας αντέδρασαν. Με την επέμβαση του ρωμαϊκού στρατού κατάφερε ο Πετρόνιος να τους σταματήσει και να τους πείσει ότι, αν εξεγερθούν, θα έχουν διαπράξει ύβρη. Σύμφωνα με τον Φίλωνα τον Αλεξανδρινό και τον Φλάβιο Ιώσηπο, φαίνεται ότι ο Πετρόνιος, έχοντας μελετήσει την ιουδαϊκή θρησκεία, αρνήθηκε να κάνει τη χάρη στον αυτοκράτορα. Αφού σεβάστηκε την επιθυμία των Ιουδαίων και εναντιώθηκε στον Καλιγούλα, ο αυτοκράτορας τον θανάτωσε. Μετά το θάνατο του βασιλιά Αγρίππα του Α', η Ιουδαία υποβιβάστηκε σε επαρχία επί Κλαυδίου. Οι επόμενοι Ρωμαίοι διοικητές δεν επενέβησαν στα θρησκευτικά ζητήματα της Ιουδαίας, πλην του Φάδου (44-46 μ.Χ.), ο οποίος προσπάθησε να ελέγξει τους Ανώτατους Ιουδαίους αρχιερείς. Ο Ιώσηπος παραθέτει το επεισόδιο που σημειώθηκε στην γιορτή των Αζύμων. Κάποιος Ρωμαίος στρατιώτης έδειξε απρεπή συμπεριφορά, με αποτέλεσμα να μετατραπεί η γιορτή σε πένθος¹⁵⁹.

Όπως παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, επί Κουμάνου (48-52 μ.Χ.) σημειώθηκε στην Ιουδαία μια διαμάχη μεταξύ της Γαλιλαίας και της Σαμάρειας αναφορικά με τον θάνατο ενός νεαρού, που ήθελε να προσκυνήσει στην Γήμα της Σαμάρειας. Αποτέλεσμα ήταν να μαθευτεί αυτή η σύγκρουση στην Ιερουσαλήμ και υπό την αιγίδα κάποιου Ελεάζαρου να προκληθεί αναταραχή. Ο Κουμάνος συλλαμβάνει τον Ελεάζαρο και τους στασιαστές, ενώ θεωρείται ο πρώτος υπαίτιος του συμβάντος. Στέλνεται μαζί με τους Σαμαρείτες από τον Κουαδράτο για απολογία στον Κλαύδιο. Ο Κλαύδιος σκοτώνει τους τρεις επιφανείς Σαμαρείτες και εξορίζει τον Κουμάνο. Τον Κουμάνο διαδέχεται ο Φήλικας, που μεταρρυθμίζει την επαρχία της Ιουδαίας, ενώ στη Ρώμη αυτοκράτορας στέφεται ο Νέρωνας¹⁶⁰.

Ο Νέρωνας φυλάκισε τον Ελεάζαρο, τιμώρησε το πλήθος και σταύρωσε τους ληστές. Εκείνη την περίοδο στην Ιουδαία η δυσαρέσκεια άρχισε να εκφράζεται με μια νέα ιδεολογία, που μιλούσε για νεωτερισμούς με κύριους εκφραστές «κακοποιούς». Δημιουργήθηκε ένα νέο είδος ληστών, οι *σικάριοι*, οι οποίοι έσφαζαν με μαχαίρι δημόσια τα θύματά τους κι εμφανίστηκε ένας Αιγύπτιος ψευτοπροφήτης ως Μεσσίας, που προκάλεσε ταραχές. Οι ληστές και οι κακοποιοί έπειθαν τον κόσμο να αποστατήσει σε βάρος των Ρωμαίων, έκαιγαν χωριά και σκότωναν πλούσιους

¹⁵⁹ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 31-32.

¹⁶⁰ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 32-34.

Ιουδαίους. Ένα άλλο συμβάν αποτελεί η διαμάχη στην Καισάρεια μεταξύ Ιουδαίων και Σύρων¹⁶¹.

Για τον διάδοχο του Φήλικα, τον Αλβίνο, ο Φλάβιος Ιώσηπος αναφέρει δύο διαφορετικές εκτιμήσεις στους *Πολέμους* και στην *Αρχαιολογία*. Από τη μια, προσπαθούσε ο Αλβίνος να καταστείλει μάταια τους νεωτερισμούς, δίνοντας ελευθερία στους επαναστάτες, αλλά, από την άλλη, μυστικά προσπαθούσε να οικειοποιηθεί την περιουσία των πλούσιων Ιουδαίων μέσω της φορολογίας -εν αντιθέσει με τον διάδοχό του Φλώρο, που το έκανε πλέον δημόσια. Στην *Αρχαιολογία* πληροφορούμαστε ότι ο Αλβίνος προσπαθούσε να διασφαλίσει την ειρήνη και την ομαλότητα της επαρχίας, αλλά δεν κατόρθωσε να το πετύχει λόγω των σικάριων. Σύμφωνα με την S. Sorek, η πιο πιστευτή εκδοχή είναι αυτή της *Αρχαιολογίας*, επειδή δε σημειώθηκε επί Αλβίνου κάποια παρέμβαση από τον διοικητή της Συρίας ή από τη Ρώμη, και λόγω του ότι στους *Πολέμους* θέλει να αναδείξει τον λόγο της εξέγερσης των χωρικών ενάντια στην καθεστηκυία τάξη, ενώ στην *Αρχαιολογία* θέλει να αναδείξει το χάσμα μεταξύ των θρησκείων και να αιτιολογήσει τη σύγκρουση¹⁶².

Ο Φλάβιος Ιώσηπος χαρακτηρίζει τον Φλώρο (64-66 μ.Χ.) ως τον πιο πανούργο στην Ιουδαία, επειδή επέτρεπε τις ληστείες στην περιοχή, με κύριο όρο να παίρνει και εκείνος μερίδιο από τα λάφυρα των ληστών. Επίσης, υποχρέωσε πολλούς Ιουδαίους να φύγουν από την περιοχή του και να μετακινηθούν σε άλλες πόλεις, επειδή απομυζούσε τις πόλεις της Ιουδαίας. Ο διοικητής Κέστιος Γάλλος επισκέφθηκε την Ιουδαία και διαπίστωσε την κατάσταση. Ο Φλώρος προσπάθησε να τον ηρεμήσει και τον συνόδευσε πίσω στην Αντιόχεια, ενώ παράλληλα καλούσε το πλήθος για αποστασία (65 μ.Χ.), ώστε να μην τιμωρηθεί από την Ρώμη. Στην Καισάρεια υπήρξε ένα θερμό επεισόδιο των Ιουδαίων το Μάιο του 66 μ.Χ., που ήθελαν να πάρουν τον έλεγχο μιας συναγωγής από κάποιον Έλληνα. Ο Νέρων τους δικαίωσε. Οι Ιουδαίοι της Καισάρειας προσπαθούσαν να αγοράσουν την περιοχή αυτή και ένας ιδιώτης άρχισε να χτίζει εργοτάξια, με αποτέλεσμα κάποιοι να επιχειρήσουν να τον εμποδίσουν. Ο Φλώρος προσπάθησε να καταστείλει τις ταραχές και οι ηγέτες των Ιουδαίων του πρόσφεραν οκτώ ασημένια τάλαντα, προκειμένου να απομακρυνθεί. Ο τελευταίος, αφού εξασφάλισε την αμοιβή του, μετακινήθηκε προς

¹⁶¹ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 34-35.

¹⁶² S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο, 2008, 36-37.

τη Σεβαστή για να αφήσει τους Ιουδαίους να πολεμήσουν μεταξύ τους. Αυτή υπήρξε η αφορμή του πολέμου (I., *Πολ.*, II. XIV.2-5)¹⁶³.

Στην *Καισάρεια*, κάποιος στασιαστής έξω από τη συναγωγή τέλεσε μια θυσία την ημέρα του Σαββάτου, παραβαίνοντας τα θρησκευτικά ήθη και έθιμα των Ιουδαίων. Το περιστατικό δίχασε τον κόσμο και προκάλεσε την οργή, με αποτέλεσμα οι Έλληνες της Καισάρειας να επιζητούν την σύγκρουση. Ο επικεφαλής του ιππικού, Ιούκουνδος, προσπάθησε μάταια να τους σταματήσει. Οι ηγέτες της πόλης ζήτησαν στη Σεβαστή τη βοήθεια του Φλώρου, υπενθυμίζοντάς του τα οχτώ τάλαντα που του έδωσαν. Ο Φλώρος τους συνέλαβε, με την κατηγορία ότι είχαν πάρει ένα αντίγραφο των *Νόμων*. Στα Ιεροσόλυμα τα νέα προκάλεσαν δυσφορία. Ο Φλώρος, στέλνοντας τον θησαυροφύλακα του Ναού, άρπαξε δεκαεπτά τάλαντα με την πρόφαση ότι ήθελε να τα δώσει στον αυτοκράτορα. Οι Ιουδαίοι θύμωσαν, κατευθύνθηκαν στον Ναό, ζητώντας την απελευθέρωσή τους από τον Φλώρο και τον χλεύασαν για τα χρήματα που πήρε. Ο Φλώρος επιτέθηκε στα Ιεροσόλυμα για να κατευνάσει το πλήθος (*Πολ.*, II. XIV.5-6)¹⁶⁴.

Έστειλε τον εκατόνταρχο Καπίωνα να καταστείλει την εξέγερση και ο λαός με γενναιότητα συνέχιζε να χλεύαζε τον Φλώρο αλλά, επειδή κυριεύθηκε από φόβο μιας πιθανής επίθεσης, έκαναν πίσω. Ο Φλώρος κλείστηκε στο παλάτι και ζήτησε από την ελίτ της πόλης να του φέρει όποιον τον χλεύαζε. Αυτοί αρνήθηκαν και ο Φλώρος ζήτησε από τους στρατιώτες του να σκοτώσουν όποιον έβρισκαν στην Αγορά. Η Βερενίκη, αδερφή του βασιλιά Αγρίππα, ζητά από τον Φλώρο να σταματήσει τις σφαγές, αλλά εκείνος σκοτώνει ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού μπροστά της και παραλίγο να σκοτώσει και την ίδια (*Πολ.*, II. XIV.7- XV.1)¹⁶⁵.

Το πλήθος ζητά από τους αρχιερείς και τους ηγέτες να σταματήσουν τον Φλώρο, αλλά εκείνος τους προτρέπει να προϋπαντήσουν τα στρατεύματα του Νέρωνα στην Καισάρεια. Οι ιερείς επιχειρούν να σταματήσουν τη λαφυραγωγία των Ρωμαίων στο Ναό, το πλήθος υποδέχεται ειρηνικά τους Ρωμαίους αλλά οι Ρωμαίοι τους σκοτώνουν. Ο κόσμος μετακινείται προς το Ναό και στο φρούριο της Αντωνίας.

¹⁶³ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007, 226-235

¹⁶⁴ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007, 235-240.

¹⁶⁵ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007, 240-250.

Οι στασιαστές προσπαθούν να καταλάβουν τις διόδους, προκειμένου να σταματήσουν το μένος του Φλώρου. Ο Φλώρος ανοίγει δρόμο και κατευθύνεται προς την Καισάρεια. Με επιστολή ενημερώνει τον Κέστιο για την αποστασία των Ιουδαίων. Το ίδιο πράττει και η Βερενίκη. Ο Κέστιος μεταβαίνει στα Ιεροσόλυμα για να διαπιστώσει την πίστη των Ιουδαίων (*Πολ.*, Π. XV.2-XVI.1)¹⁶⁶.

Στην Ιάμνεια οι Ιουδαίοι υποδέχονται τον Φλώρο και του ζητούν προστασία. Εκείνος πείθεται από την επιβεβαίωση του απεσταλμένου των Ρωμαίων, Νεαπολιτανού, και ο λαός δείχνει πλέον πίστη στους Ρωμαίους, εκτός του Φλώρου. Ο Αγρίππας στέλνει μια επιστολή στον Νέρωνα, ζητώντας του να αποκηρύξει τον Φλώρο, γιατί οι Ιουδαίοι προετοιμάζονταν για αποστασία. Ο Αγρίππας μιλάει στο πλήθος στον Ξυστό και επιχειρηματολογεί ότι οι φόροι και τα έργα δεν εξυπηρετούσαν τον Φλώρο αλλά τους ίδιους και την Ρώμη. Ο Αγρίππας προσπαθεί μάταια να τους πείσει να καταβάλουν τον φόρο και να αποκαταστήσουν τις ζημιές μέχρι να αντικατασταθεί ο Φλώρος. Επίσης, επιχειρεί να πείσει τον τελευταίο με μια αποστολή που στέλνει στην Καισάρεια από άτομα με επιρροή (*Πολ.*, Π. XVI.2-XVII.1)¹⁶⁷.

Οι φιλόπολεμοι καταλαμβάνουν την Μασάδα, ο στρατηγός-ιερέας Ελεάζαρος δε δέχεται προσφορές ξένων στον Ναό και οι νεωτερίζοντες εναντιώνονται στους Ρωμαίους. Οι αρχιερείς και οι Φαρισαίοι συνομιλούν με τους στασιαστές, αλλά εκείνοι δεν υπακούν στους ιερείς, με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να στείλουν δύο επιστολές προς τον Φλώρο και στον Αγρίππα για να λήξει το συμβάν. Ο Ναός βρισκόταν επί επτά ημέρες σε κατάληψη από τους στασιαστές, με τους ιερείς να πιστεύουν ότι θα έρθει κάποια βοήθεια (*Πολ.*, Π. XVII.2-5)¹⁶⁸

Την όγδοη ημέρα της γιορτής της Ξυλοφορίας (Αύγουστος του 66 μ.Χ.), η κατάσταση χειροτέρευε. Οι σικάριοι συνέχιζαν να σκοτώνουν και η φρουρά του Αγρίππα εγκατέλειψε την πόλη. Έκαψαν τα ανάκτορα και το σπίτι του αρχιερέα Ανανία. Τέλος, έβαλαν φωτιά στα δημόσια αρχεία, καίγοντας τα συμβόλαια με τα

¹⁶⁶ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007, 250-260.

¹⁶⁷ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007, 260-313.

¹⁶⁸ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007, 313-323.

δάνεια, ώστε να κερδίσουν την εύνοια του λαού. Οι ιερείς τράπηκαν σε φυγή, ενώ οι στασιαστές, αφού τα έκαψαν όλα, σταμάτησαν (*Πολ.*, Π. XVII.6)¹⁶⁹.

Από τα παραπάνω επεισόδια, παρατηρούμε ότι το τέταρτο φιλοσοφικό ρεύμα, που αναφέραμε πιο πάνω, κέρδιζε σημαντικό έδαφος με τον λαό να το ακολουθεί ελπίζοντας ότι θα μεταβάλει την υπάρχουσα κατάσταση. Μέσα σε αυτό το ρεύμα, υπήρχαν οι ζηλωτές και οι σικάριοι, οι οποίοι εξέφραζαν σκληρές θρησκευτικές απόψεις με βίαιες συμπεριφορές¹⁷⁰. Η δράση των ζηλωτών γίνεται εμφανής λίγο αργότερα στην περιοχή της Μασάδας, όπου ο Μαναήμος μαζί με κάποιους ζηλωτές, κάνει διάρρηξη στο οπλοστάσιο του Ηρώδη και μοιράζει τα όπλα στο πλήθος. Επιστρέφει στα Ιεροσόλυμα για να γίνει αρχηγός των στασιαστών, πυρπολεί τα ανάκτορα και συνθλίβει τους Ρωμαίους. Οι στασιαστές δολοφονούν τον Ανανία και προσπαθούν να τα βάλουν με τον Μαναήμο. Εκείνος αντιστέκεται και κατευθύνεται στην Οφλάς ενώ τα παιδιά του στην Μασάδα. Αφού τον βασανίζουν, τον σκοτώνουν μαζί με τους υποστηρικτές του. Ο λαός, μη έχοντας άλλη επιλογή, προσπαθεί να αλλάξει τους όρους της *στάσεως*· ενώ οι Ρωμαίοι στέλνουν τον Μετίλιο να συνθηκολογήσει, αλλά σκοτώνονται από τους στασιαστές (*Πολ.*, Π. XVII.8-10)¹⁷¹.

Ένα άλλο αίτιο της εξέγερσης, στο οποίο γίνεται έμμεση αναφορά μέσα από τον λόγο του βασιλιά Αγρίππα Β' προς το πλήθος, αποτελεί η υπερβολική φορολόγηση των πολιτών. Η οικονομία της Ιουδαίας στηριζόταν στον πρωτογενή τομέα και κυρίως στη γεωργία. Οι οικονομικοί νόμοι συνδέονταν άμεσα με τους ιερούς θρησκευτικούς νόμους, άγραφους ή μη. Η γη των Ιουδαίων μεταβιβαζόταν από γενιά σε γενιά (προγονική γη), καλλιεργούνταν σύμφωνα με τους νόμους και δεν υπήρχε κάποιο καθεστώς εγχώριας δουλείας ή χρέη. Οι Βαβυλώνιοι προστάτευαν τους Ιουδαίους καλλιεργητές χωρίς να καταπατήσουν την παράδοση, αλλά εξαιτίας της ανάπτυξης του εμπορίου κατά την εποχή των Σελευκιδών μαρτυρείται έντονα η παρουσία δούλων. Η αλλαγή της φορολογίας προς το χειρότερο για τους Ιουδαίους

¹⁶⁹ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007, 323-326.

¹⁷⁰ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 39-44.

¹⁷¹ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007, 326-337.

την περίοδο των Μακκαβαίων δημιούργησε τα νέα φιλοσοφικά ρεύματα ερμηνείας της θρησκείας¹⁷².

Η κατάσταση χειροτέρευσε μετά το θάνατο του Ηρώδη του Μεγάλου, με την έλευση των Ρωμαίων. Οι Ρωμαίοι υπερφορολογούσαν τους Ιουδαίους και, σε συνδυασμό με την εξάλειψη του θησαυρού του Ηρώδη, τα οικονομικά της Ιουδαίας χειροτέρευαν. Οι Ρωμαίοι προσπαθούσαν βίαια να συλλέξουν τους φόρους και αυτό προκαλούσε αντιδράσεις στους Ιουδαίους. Ήδη από την εποχή των αδελφών Μακκαβαίων, η σφαγή που σημειώθηκε μεταξύ του εγχώριου Ιουδαϊκού και του ετερογενούς πληθυσμού είναι πιθανόν να σχετίζεται με την ιδιοκτησία της γης. Το ότι οι πόλεις της Ιουδαίας και στη ρωμαϊκή περίοδο παρέμειναν ολιγάριθμες σημαίνει ότι οι άνθρωποι κατά κανόνα ζούσαν στην *ύπαιθρο χώρα* και, ως εκ τούτου, η αγροτική παραγωγή συνέχιζε να αποτελεί την κύρια πρόσοδο των υπηκόων εκείνη την περίοδο, με τους μεγαλογαιοκτήμονες να καταλαμβάνουν σημαντικές εκτάσεις γης¹⁷³.

Κατά την εποχή του Ηρώδη, οι πλούσιοι μεγαλογαιοκτήμονες προσπαθούσαν να διευκολύνουν την εξυπηρέτηση των δανείων για τους οικονομικά ασθενέστερους ενώ από τον λόγο του βασιλιά Αγρίππα Β', που προαναφέραμε, βλέπουμε ότι τους έταξε ότι θα σταματήσουν οι κατασχέσεις για τα χρέη τους για να μην διευρυνθεί περαιτέρω το κοινωνικό χάσμα. Κατά το χρονικό διάστημα από το τέλος των Ασμοναίων μέχρι το 66 μ.Χ., παρατηρούμε τις απομονωμένες αγροικίες της Ιουδαίας να μετατρέπονται σε χωριά, τον πληθυσμό να αυξάνεται κατακόρυφα, να εκτοπίζονται οι καλλιεργητές και η γη τους να μεταβιβάζεται στους μεγαλογαιοκτήμονες. Ο πληθυσμός τους ήταν πλέον ετερογενής, δηλαδή συνυπήρχαν οι Ιουδαίοι με τους μη Ιουδαίους (παγανιστές)¹⁷⁴.

Οι Ιουδαίοι πλέον υπερχρεώνονταν να αντεπεξέλθουν στα οικονομικά βάρη, προσπαθώντας να καλύψουν τις θρησκευτικές τους υποχρεώσεις από τη μια και από την άλλη να ανταποκριθούν στην κρατική φορολογία. Αποτέλεσμα ήταν να τους παρέχουν οι μεγαλογαιοκτήμονες δάνεια, με απώτερο σκοπό να τους πάρουν την γη τους. Ένας άλλος οικονομικός παράγοντας ήταν η υιοθέτηση του Ρωμαϊκού

¹⁷² S. Applebaum, "Josephus and the economic causes of the Jewish War", στο: L.H. Feldman, G. Hata, *Josephus, the Bible and History*, Ντιτρόιτ 1989, 237-239.

¹⁷³ S. Applebaum, "Josephus and the economic causes of the Jewish War", στο: L.H. Feldman, G. Hata, *Josephus, the Bible and History*, Ντιτρόιτ 1989, 240-247.

¹⁷⁴ S. Applebaum, "Josephus and the economic causes of the Jewish War", στο: L.H. Feldman, G. Hata, *Josephus, the Bible and History*, Ντιτρόιτ 1989, 249-251.

νομίσματος στις συναλλαγές με τους Ιουδαίους, που είχε ως αποτέλεσμα να κάνουν αποδεκτά και τα οικονομικά τους μέτρα. Μια σημαντική συμβολή αποτελούν οι οικονομικές προσφορές για το θησαυροφυλάκιο του Ναού, που ήταν υποχρέωση κάθε Ιουδαίου¹⁷⁵.

Όλοι οι παράγοντες είχαν ως άμεσο αποτέλεσμα την υποδούλωση του πληθυσμού *de facto* ή *de iure* λόγω χρεών, όπως ορίζουν οι διατάξεις της *Εξόδου* και του *Δευτερονομίου*. Δεν ήταν διακριτή στις αρχαίες κοινωνίες η διαφορά μεταξύ των δούλων και των δούλων λόγω χρεών. Μπορεί επί Ασμοναίων να εισήλθαν αγορασμένοι ξένοι δούλοι στην Ιουδαία, αλλά αργότερα επιβλήθηκε κάθε λογής θεσμός δουλείας, που οξύνθηκε την περίοδο του 66-70 μ.Χ¹⁷⁶.

Για την κοινωνική διαστρωμάτωση της Ιουδαίας, δε γνωρίζουμε πάρα πολλά. Κατά την εποχή του Ηρώδη του Μέγα, είχε παγιωθεί μια εγχώρια καθεστηκία τάξη. Η ιουδαϊκή κοινωνία είχε ως επικεφαλής τον ανώτατο αρχιερέα (cohen) και πιθανόν γύρω από αυτόν να υπήρχε μια ιερατική αριστοκρατία (conahim). Επίσης, κατά τα γεγονότα της εξέγερσης, γίνεται λόγος για το αξίωμα του στρατηγού, που δείχνει την ύπαρξη κάποιου είδους τοπικού στρατού. Στην επιγραφή του Θεοδότου, ενός αρχιερέα, συναντάμε το αξίωμα του *ἀρχισυναγώγου*, δηλαδή του υπεύθυνου για την συναγωγή, και παρατηρούμε ότι είναι κληρονομικό¹⁷⁷. Ο Φλάβιος Ιώσηπος στην περιγραφή του μας δίνει την εικόνα μιας κοινωνικά ανώτερης ελίτ, που περιλάμβανε άτομα τα οποία χαρακτηρίζονται ως «επιεικέστεροι», «ευγενείς» «δυνατοί» και «μέτριοι». Στους «μέτριους» ανήκαν οι Ιουδαίοι ιππείς και αποτελούνταν από άτομα, που τάσσονταν υπέρ του κινήματος. Επίσης, γίνεται λόγος για τους ιερείς, το ιερατείο και το συνέδριο, που χαρακτηρίζονται ως «καλοί κάγαθοί» και διέπονται από κάποιες αρετές. Οι ιερείς συμμετείχαν έντονα στα γεγονότα της Ιουδαίας, όπως ο αρχιερέας Ελεάζαρος και ο ιερέας Ανανίας. Επίσης, παρατηρείται έντονη δράση στα γεγονότα από τους σικάριους και τους ζηλωτές, που ανήκαν στις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις της Ιουδαίας¹⁷⁸. Τέλος, ο Φλάβιος Ιώσηπος χαρακτηρίζει τους ιερείς και τους

¹⁷⁵ S. Applebaum, "Josephus and the Economic Causes of the Jewish War", στο: L.H. Feldman, G. Hata, *Josephus, the Bible and History*, Ντιτρόιτ 1989, 251-254.

¹⁷⁶ M. I. Finley, *Οικονομία και Κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα*, Β', Αθήνα 2008, 116 και 119.

¹⁷⁷ F. Millar, *The Roman Near East: 31 BC- AD 337*, Λονδίνο 1995, 361-365.

¹⁷⁸ J.J. Price, *Jerusalem under Siege: the Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 27-50.

Ρωμαίους διοικητές ως «τυράννους» και υπογραμμίζει την βίαη τους συμπεριφορά
179

Η Ιουδαία υπαγόταν στην επαρχία της Συρίας. Εξαιτίας του ότι είχε κρατήσει μέχρι τον θάνατο του Ηρώδη του Μέγα, τα βασίλειά της, άργησε να περιέλθει σε καθεστώς άμεσης ρωμαϊκής εποπτείας. Το βασίλειο του Ηρώδη το κατείχε ο βασιλιάς Αγρίππας ο Β', που μπορούσε να ελέγχει την επικράτειά του. Τα υπόλοιπα βασίλεια της Ιουδαίας, μετά το θάνατο των βασιλέων τους, υπάγονταν στην Ρώμη και περιέρχονταν στο καθεστώς της άμεσης διοίκησης από τον αυτοκράτορα. Η επαρχία διοικούνταν από έναν Ρωμαίο της τάξης των ιπέων, τον *praefectus Aegypti*, που διοικούσε την Συρία. Επίσης, υπήρχε παρουσία βοηθητικών στρατευμάτων (*auxilia*). Οι φόροι που επιβάλλονταν ήταν ο φόρος για την γη (*tributum soli*), ο κεφαλικός φόρος (*tributum capitis*) που συλλεγόταν από τους αρχιτελώνες (*publicani*), ενώ από το 66 μ.Χ. στην Ιερουσαλήμ από τους άρχοντες και τους βουλευτές¹⁸⁰. Επίσης, οι Ιουδαίοι εκτός από τους φόρους αυτούς πλήρωναν ένα ποσό ως θρησκευτική υποχρέωση.

Για να κατανοηθούν βαθύτερα οι λόγοι της *στάσεως* των Ιουδαίων απέναντι στους Ρωμαίους, θα πρέπει να ανατρέξει κανείς στην περίοδο των Ασμοναίων, κατά την οποία ο Ιούδας Μακκαβαίος είχε ακουστά για τους «φοβερούς και τρομερούς Ρωμαίους» και τους είχε καλέσει για βοήθεια. Πολλοί σύγχρονοι μελετητές θεωρούν την επιστολή ως γνήσια και ότι οι Ιουδαίοι τους είχαν ακουστά. Αυτός ήταν ενδεχομένως ο λόγος που οδήγησε στην εξέγερση του 6 μ.Χ. και στην άρνηση των Ιουδαίων να υποδουλωθούν στους Ρωμαίους¹⁸¹. Μία άλλη παράμετρο, ίσως τη σημαντικότερη, αποτελεί η επιβολή από τους Ρωμαίους μιας νέας κοινωνικής τάξης, αποτελούμενης καθαρά από Ρωμαίους πολίτες, η οποία κατείχε πλούτο στην Ιουδαία και προκαλούσε πιέσεις στην κοινωνική διαστρωμάτωση. Η νέα αυτή κοινωνική κατηγορία απολάμβανε προνόμια Ιουδαίων και αύξανε τον πλούτο της, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση κοινωνικών χασμάτων μεταξύ των Ιουδαίων. Η ανώτατη κοινωνική τάξη των Ιουδαίων άρχισε να εκπίπτει και οι κοινωνικά ασθενέστερες άρχιζαν να επέρχονται σε καθεστώς δουλείας λόγω χρεών¹⁸².

¹⁷⁹ M. Goodman, *The Ruling Class of Judea*, Λονδίνο 1987, 207-209.

¹⁸⁰ P. Schäfer, *The History of the Jews in the Greco-Roman World*, Λονδίνο 2003, 105-107.

¹⁸¹ J. Lopez, *Josephus' Jewish War and the Causes of the Revolt*, Τέξας 2013, 12.

¹⁸² M. Goodman, *The Ruling class of Judea*, Λονδίνο 1987, 34-40.

Η ιουδαϊκή κοινωνία βασιζόταν κυρίως στην αγροτική παραγωγή. Κάθε Ιουδαίος ήταν κύριος των δικών του κλήρων γης και μέχρι την δυναστεία των Ασμοναίων, ο εκάστοτε ηγεμόνας σεβόταν το δικαίωμα αυτό. Εξαιτίας των κοινωνικών συγκρούσεων, της κάμψης του εμπορίου και των καιρικών συνθηκών στην περιοχή, οι σοδειές άρχιζαν να μειώνονται, με αποτέλεσμα να σημειώνεται πτώση της παραγωγικότητας. Οι πιο εύφορες περιοχές της Ιουδαίας ήταν οι παραθαλάσσιες και κυρίως η Περαία, κοντά στη Νεκρά Θάλασσα. Την εποχή του Ηρώδη, ο ανταγωνισμός μεταξύ πόλης και χώρας εξαιτίας των οικονομικών συναλλαγών ήταν αυτός που δημιουργούσε ζητήματα στα όρια της πόλης. Η κάθε πόλη ανταγωνίζονταν με την όμορή της για το ποια θα πάρει τα εύφορα κομμάτια στην επικράτειά της, ώστε να στηρίζει την αγορά της και να ρυθμίζει τις τιμές των προϊόντων της¹⁸³.

Ο ιουδαϊκός *οίκος* ήταν πατριαρχικός, με τη γυναίκα να έχει ισότιμη θέση με τον άνδρα, αλλά κύριος του σπιτιού να είναι ο σύζυγος. Τα παιδιά βοηθούσαν στις δουλειές του οίκου και παράλληλα αποκτούσαν κάποια μόρφωση. Σε περίπτωση που ο οίκος δεν πήγαινε οικονομικά καλά λόγω κακής σοδειάς, επιτρεπόταν η δανειοδότηση από άλλον οίκο, με όρους που όριζε ο ιερός νόμος. Για να ξεπληρώσει κάποιος τα χρέη του, παρείχε εργασία στον οίκο που τον δάνειζε. Η εξαρτημένη εργασία δεν παρεχόταν αποκλειστικά από τους συζύγους αλλά και από τα παιδιά, είτε ήταν αγόρια είτε κορίτσια. Οι κακές σοδειές και τα προβλήματα στην αγροτική παραγωγή προκαλούσαν κατά διαστήματα προβλήματα λιμού στην περιοχή της Ιουδαίας, με αποτέλεσμα η εκάστοτε διοίκηση να λαμβάνει μέτρα για να ξεπεραστεί το πρόβλημα. Παρόλο που ο δανεισμός ήταν παράνομος, επιτρεπόταν να δανείζονται οι Ιουδαίοι, προκειμένου να διευκολύνονται, ώστε να παράγουν¹⁸⁴.

Μέσα από τις αναφορές του Φλάβιου Ιώσηπου, κυρίως μέσα από τις μνείες του για τα οικοδομικά έργα, παρατηρούμε έμμεσα ότι θα πρέπει να υπήρχε μεγάλο ποσοστό ανεργίας. Οι εργάτες προέρχονταν κυρίως από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα και απασχολούνταν στα δημόσια έργα είτε των Ρωμαίων ή του βασιλιά Αγρίππα Β΄, είτε σε εργασίες του ιερατείου. Οι ομάδες αυτές, για να εξοικονομήσουν τα

¹⁸³ S. Applebaum, "Judea as a Roman province; the Countryside as a Political and Economic Factor", *ANRW* 8 II, Βερολίνο 1977, 355-385.

¹⁸⁴ S. L. Adams, *Social and Economic Life in Second Temple Judea*, ΗΠΑ 2014, 8-22, 41-60, 77-81 και 171-182.

προς το ζην, διενεργούσαν ληστείες, προσπαθώντας να προστατέψουν τον εαυτό τους.¹⁸⁵

Σημαντικό παράγοντα, που συνέβαλε στην όξυνση της διαμάχης, αποτελεί η σύγκρουση μεταξύ πολιτισμών και θρησκειών. Οι Ιουδαίοι συγκρούονταν με τους Έλληνες και τους Ρωμαίους εξαιτίας της θρησκευτικής και πολιτισμικής διαφοράς τους. Σύμφωνα με τον Rappaport, η διαμάχη αυτή, σε συνδυασμό με την ιδέα για την ανεξαρτησία των Ιουδαίων, στοιχειοθετήθηκε από πολλά μεμονωμένα γεγονότα, που συνδέθηκαν μεταξύ τους. Οι Ιουδαίοι δε μπορούσαν να αποδεχθούν τον τρόπο ζωής των Ελλήνων και των Ρωμαίων, αλλά δε μπορούσαν να δουν και τον εαυτό τους κάτω από το ζυγό των Ρωμαίων. Ως απόρροια αυτού υπήρξε η ένταση στην Καισάρεια. Ο Rappaport προσθέτει ότι δημιουργήθηκαν πολλά φιλοσοφικά ρεύματα στην περιοχή της Ιουδαίας, που αποδέχονταν την ιδέα της ανεξαρτησίας¹⁸⁶. Σύγχρονοι του Rappaport υποστήριζαν ότι η αποδοχή του ρεύματος των ζηλωτών και η ιδέα του Μεσσιανισμού, ιδιαίτερα την εποχή του Ιησού, οδήγησαν στις προσπάθειες απελευθέρωσης¹⁸⁷. Η ιδέα του Μεσσιανισμού περιελάμβανε την εμφάνιση ενός ατόμου ως αρχηγού-βασιλιά που θα απελευθέρωνε τον λαό του Ισραήλ από τους ξένους κατακτητές, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η προφητεία του Δανιήλ¹⁸⁸. Στο έργο του, ο Φλάβιος Ιώσηπος μνημονεύει περιπτώσεις ατόμων που προσπαθούσαν να ξεσηκώσουν το πλήθος παρουσιάζοντας τους εαυτούς τους ως Μεσσίες¹⁸⁹.

Οι Ρωμαίοι κατά την εποχή των Ασμοναίων είχαν εμφανιστεί ως μια φοβερή και τρομερή δύναμη. Τα θρησκευτικά κείμενα των Ιουδαίων δεν επικροτούσαν την επικυριαρχία των Ρωμαίων¹⁹⁰. Το 46 π.Χ., επί Καίσαρα, η Ρώμη είχε εμφανιστεί ως προστάτιδα του Ιουδαϊσμού και είχε σεβαστεί τα διαφορετικά ήθη και έθιμα των Ιουδαίων. Η Ρώμη στον Φλάβιο Ιώσηπο και τον Φίλωνα παρουσιάζεται ως προστάτιδα της ιουδαϊκής θρησκείας, του λαού και της περιουσίας. Επίσης,

¹⁸⁵ J. Pastor, *Land and Economy in Ancient Palestine*, Λονδίνο 1997, 156-157.

¹⁸⁶ J.S. McLaren, *Turbulent times? Josephus and Scholarship on Judea in the First Century CE*, Λονδίνο 1998, 153-156.

¹⁸⁷ J.S. McLaren, *Turbulent times? Josephus and Scholarship on Judea in the First Century CE*, Λονδίνο 1998, 159-171. Οι μελέτες στα χρόνια του Ιησού εκφράζουν την άποψη ότι στην Γαλιλαία λόγω της διάδοσης του Χριστιανισμού επικρατούσε αναρχία και διαρκείς εξεγέρσεις.

¹⁸⁸ C. A. Evans, "Messianic hopes and messianic figures in late antiquity", *Cambridge History of Judaism*, 4, Κέμπριτζ 2006, 1053-1072. (μια πλήρης εισαγωγή και καλή μελέτη επί του θέματος)

¹⁸⁹ M. Goodman, *The Ruling class of Judea*, Λονδίνο 1987, 92-93.

¹⁹⁰ M. Hadas-Lebel, *Jerusalem against Rome*, Βέλγιο 2006, 9-39.

παρουσιάζεται ως ένας παγκόσμιος παράγοντας που ενώνει την οικουμένη, όπως μνημονεύει και ο ιστορικός Πολύβιος. Τα μόνα μελανά σημεία στην αφήγηση αποτελούν αποσπάσματα που τονίζουν την υπερφορολόγηση, ιδιαίτερα επί Ποντίου Πιλάτου¹⁹¹.

Από το 38 π.Χ., την εποχή του Ηρώδη, εμφανίζονται κάποιοι ληστές σε κάποιες σπηλιές στα Άρβηλα να εκστρατεύουν εναντίον του, χωρίς να έχουμε κάποια πληροφόρηση¹⁹². Την εποχή του Ποντίου Πιλάτου, οι ζηλωτές, που προέρχονταν από τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα, εξέφραζαν την αντίδρασή τους στη φορολογία¹⁹³. Η αντίδραση αυτή κορυφώθηκε στην εποχή του Νέρωνα, σε συνδυασμό με τον θρησκευτικό φανατισμό, που εκφραζόταν από το ιερατείο. Στην κατηγορία των ζηλωτών είχαν προστεθεί φτωχοί γεωργοί και αυξανόταν το κλίμα αντιρωμαϊσμού¹⁹⁴. Η βασιλεία Αγρίππα του Β΄ έδωσε το κίνητρο στην τοπική αριστοκρατία να αναπτυχθεί. Παρατηρείται τον 1^ο αιώνα μ.Χ. να ασπάζονται όλο και περισσότεροι το δόγμα του ιουδαϊσμού και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να διευρύνονται οι κοινότητες. Αυτό φαίνεται από τον μεγάλο αριθμό των νεκρών στην εξέγερση¹⁹⁵. Η αφορμή για να εξεγερθούν σχετίστηκε με την απαγόρευση τέλεσης των θρησκευτικών τελετών από ορισμένους Ρωμαίους διοικητές (*Αρχαιολογία*, XX.184) και με την τοποθέτηση στη διοίκηση της επαρχίας απελεύθερων, όπως ο Φήλικας. (Τάκιτος, *Ιστορίες*, V.9) Οι Ιουδαίοι, παροτρυνόμενοι από ένα χρησμό στα ιερά τους βιβλία ότι κάποιος σύγχρονός τους θα γινόταν ο κυρίαρχος του κόσμου, πίστεψαν σε αυτό και συμμετείχαν στο κίνημα (*Πόλεμοι*, VI.5.4).

Η επαναστατική κυβέρνηση των Ιουδαίων είχε επικεφαλής έναν στρατηγό, όπως ήταν ο Ελεάζαρος το 66 μ.Χ., και ο στρατός αποτελούνταν από Ιουδαίους αριστοκράτες και στασιαστές. Οι στασιαστές ανέλαβαν πραξικοπηματικά τη διοίκηση και έστησαν ένα κράτος εν κράτει. Ήταν η δεύτερη κυβέρνηση και δεν γνωρίζουμε πως εκπαιδεύονταν ή τον ακριβή αριθμό των δυνάμεων τους¹⁹⁶.

¹⁹¹ M. Hadas-Lebel, *Jerusalem against Rome*, Βέλγιο 2006, 40-61.

¹⁹² B. Isaac, *The Limits of Empire: the Roman Army in the East*, Οξφόρδη 1993, 79.

¹⁹³ P. A. Brunt, "Josephus on Social Conflicts in Roman Judea", *Klio* 59 (1977), 151-152.

¹⁹⁴ A. H. M. Jones, *The Herods of Judea*, Οξφόρδη 1967, 223-224.

¹⁹⁵ M. Aberbach, D. Aberbach, *The Roman-Jewish Wars and Hebrew Cultural Nationalism*, Λονδίνο 2000, 42-43 και 49-50.

¹⁹⁶ J.J. Price, *Jerusalem under Siege: the Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 59-60.

Αρχηγοί της κυβέρνησης (κεντρικής διοίκησης) ήταν ο Ανάνος και οι *άρχοντες* που είχαν εχθρό τον Σίμωνα. Αποτελούνταν από τους δυνατούς και τους άρχοντες. Το συμβούλιο που συνεδρίαζε, το Sanhedrin ή το κοινό της Ιερουσαλήμ έπαιξε σημαντικό ρόλο. Φαίνεται, ότι, μετά το πραξικόπημα των στασιαστών, το 66 μ.Χ., συνέχιζε να λαμβάνει αποφάσεις και να τελεί τις θρησκευτικές τελετές. Το 66 μ.Χ. λειτουργούσε με μη νόμιμες πρακτικές παρά σαν συνεκτική κυβέρνηση¹⁹⁷.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος διακρίνει στην πολιτική χωρίζεται στις μορφές των παλαιών πολιτευμάτων (ολιγαρχία, μοναρχία, δημοκρατία κτλ) και στη διακήρυξη νέων μορφών πολιτευμάτων από τον εκάστοτε κατακτητή. Κάθε ξένος επικυρίαρχος, όπως ο Πτολεμαίος με το πολίτευμα που εισάγει, δοκιμάζει τον Ιουδαίο νομοθέτη. Ίδια αντίληψη για το πολίτευμα παρουσιάζει ο Πολύβιος. Στο *Κατά Απίωνος* θεωρεί ότι το ιδανικό πολίτευμα είναι η Ιουδαίων πολιτεία. Το πολίτευμα κατά τον Ιώσηπο, βασίζεται στις αντίστοιχες αρετές με το ρωμαϊκό¹⁹⁸. Τονίζει ιδιαίτερα το φρόνημα της δικαιοσύνης, ώστε να μην υπάρχουν στασιαστές. Η μορφή του πολιτεύματος που προτείνει σχετίζεται με την γερουσία και είναι το αριστοκρατικό πολίτευμα. Η αριστοκρατία παραπέμπει στο πολίτευμα του Μωυσή και αντικαθιστά την γερουσία. Ο Φλάβιος Ιώσηπος διαφέρει από τη Ρωμαϊκή οπτική περί ισορροπίας του πολιτεύματος και της θρησκείας και προτείνει το πάντρεμά τους¹⁹⁹. Διαφορά του πολιτεύματος θεωρεί την τυραννία, αποκαλώντας «τυράννους» τους αρχηγούς των στασιαστών²⁰⁰.

Κατά τον M. Goodman, η διαφορά οπτικής των Ρωμαίων με τους Ιουδαίους εντοπίζεται στο ότι οι τελευταίοι ακολουθούν τις επιταγές του Μισνά στον τρόπο φορολόγησης και της απονομής της δικαιοσύνης, πράγμα που φαίνεται ότι δεν συνάδει με αυτά που ορίζει ο νόμος, και ότι υπεύθυνοι είναι οι αρχηγοί (magistrates) για την ομαλή πορεία και λειτουργία της περιοχής της Ιουδαίας²⁰¹.

¹⁹⁷ J.J. Price, *Jerusalem under Siege: the Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 63-67.

¹⁹⁸ S. Mason, "Flavius Josephus in Flavian Rome: Reading on and between the lines", στο: A.J. Boyle, W. J. Dominik, *Flavian Rome: Culture, Image, Text*, Λάιντεν 2003, 574-575.

¹⁹⁹ S. Mason, "Flavius Josephus in Flavian Rome: Reading on and between the lines", στο: A.J. Boyle, W. J. Dominik, *Flavian Rome: Culture, Image, Text*, Λάιντεν 2003, 577.

²⁰⁰ S. Mason, "Flavius Josephus in Flavian Rome: Reading on and between the lines", στο: A.J. Boyle, W. J. Dominik, *Flavian Rome: Culture, Image, Text*, Λάιντεν 2003, 579.

²⁰¹ M. Goodman, *Rome and Jerusalem: The clash of Ancient civilizations*, Λονδίνο 2007, 318-326.

Τα γεγονότα

Για να απαντηθεί το ερώτημα που τέθηκε εξ αρχής αν το τέλος του κινήματος κρίθηκε εκ του αποτελέσματος, θα πρέπει να παρατεθούν οι πληροφορίες που αφηγείται ο Φλάβιος Ιώσηπος και να συγκριθούν με άλλες πληροφορίες που επίσης μας σώζονται. Σύμφωνα με τον Φλάβιο Ιώσηπο, μετά τον θάνατο του Μετίλιου, επικρατούσε στην Ιουδαία μεγάλη αναστάτωση εξαιτίας της αναπτέρωσης του φρονήματος των στασιαστών. Οι κάτοικοι της Καισάρειας σκοτώνουν τους Ιουδαίους, με αποτέλεσμα να προκληθούν αντιδράσεις. Τον Αύγουστο του 66 μ.Χ., οι Σύριοι σφάζουν τους Ιουδαίους, με αποτέλεσμα να συναντάμε ταραχές στην Συρία. Τα ίδια περιστατικά σημειώθηκαν στην Σκυθόπολη, όπου οι Ιουδαίοι συγκρούονταν με τους Ιουδαίους. Αφού συνθηκολόγησαν, τους κατέσφαξαν. Άλλες πόλεις ακολουθούσαν το παράδειγμα της Σκυθόπολης, με τη διαφορά ότι κάποιοι ήταν απρόθυμοι να σφάζουν ομοεθνείς τους, για να μη συνεχιστούν τα κινήματα. Παρόλα αυτά, η Γέρασα βοήθησε να φύγουν από τα σύνορα όποιοι Ιουδαίοι ήθελαν (I., *Πολ.*, II. XVIII.1-5)²⁰².

Ο βασιλιάς Αγρίππας Β΄ τοποθετεί τον Νοαρό στη θέση του. Εκείνος, κάνοντας κατάχρηση της θέσης του, σφάζει τους πρέσβεις και τους Ιουδαίους, με συνέπεια να τον καθαιρέσει ο βασιλιάς. Οι Ιουδαίοι αντιδρούν και καταλαμβάνουν τα οχυρά του Μαχαιρούντα και της Κύπρου στην Ιεριχώ. Την ίδια περίοδο συναντάμε αναταραχές στην Αίγυπτο, με τον διοικητή Τιβέριο Αλέξανδρο να τις κατευνάζει. Ο Τιβέριος Αλέξανδρος πολεμάει στο Δέλτα του Νείλου και στην Λιβύη και, αφού σκοτώνει τους Ιουδαίους, αρπάζει την περιουσία τους. Οι Ιουδαίοι της Αλεξάνδρειας εκφράζουν το μίσος προς το πρόσωπό του. Ο Κέστιος Γάλλος, αφού είδε τα γεγονότα στην Αίγυπτο και τις διώξεις εναντίον των Ιουδαίων, πήρε την XII λεγεώνα και τις άλλες δυνάμεις και κατευθύνθηκε προς την Πτολεμαίδα. Εκεί γίνονταν θηριωδίες και καταστρέφονταν οι οικισμοί (*Πολ.*, II. XVIII.6-9)²⁰³.

Επίσης, τον Οκτώβριο του 66 μ.Χ., ο Κέστιος Γάλλος κατευθύνθηκε προς την Ιόπη (εικ.9), την οποία λεηλάτησε και κατευθύνθηκε προς την τοπαρχία της

²⁰² S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007 337-348.

²⁰³ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007 348-360.

Ναβατινής στην Καισάρεια. Στέλνει τον Καισέννιο Γάλλο με την XII λεγεώνα στη Γαλιλαία, όπου βρίσκονταν οι στασιαστές στο Όρος Ασαμών. Εκεί ηττώνται. Από την Καισάρεια, ο Κέστιος Γάλλος κατευθύνεται στην Αντιπατρίδα, σκοτώνει τους στασιαστές και προχωρεί προς τα Ιεροσόλυμα. Καταλήγει στη Βεθώρα. Όταν βλέπουν τους Ρωμαίους στα Ιεροσόλυμα, οι Ιουδαίοι εγκαταλείπουν την θρησκευτική εορτή που τελούνταν. Επιφανείς Ιουδαίοι στασιαστές οργανώνουν την στρατιωτική επιχείρηση με απώλειες και από τις δύο πλευρές. Βλέποντας την κατάσταση ο Αγρίππας, στέλνει τον Βόρκιο και τον Φοίβο να κατευνάσουν την κατάσταση. Οι Ιουδαίοι τους σκοτώνουν. Ο Κέστιος βρίσκει αφορμή να επιτεθεί στην πόλη. Καίει την Βεζεθά και στρατοπεδεύει στα βασιλικά ανάκτορα. Δεν τον άφησε ο Πρίσκος (Turannius Priscus) να κατευθυνθεί προς τα τείχη, επειδή είχε δωροδοκηθεί από τον Φλώρο (*Πολ.*, II. XVIII.10-XIX.4)²⁰⁴.

Ο Ανάνος προσκαλεί τον Κέστιο να του ανοίξει τις πύλες. Όμως, οι Ιουδαίοι, δυσπιστώντας για την δράση του αρχιερέα τους, τον καθαιρούν και συγκρούονται με τους Ρωμαίους βόρεια του Ναού. Οι Ιουδαίοι καθαιρούν τον Ανάνο και οι Ρωμαίοι προσπαθούν να πυρπολήσουν τον Ναό. Οι εξεγερμένοι πανικοβάλλονται και θεωρούν τον Κέστιο ως απελευθερωτή. Ο Κέστιος αποχωρεί, ενώ οι ληστές σκοτώνουν την οπισθοφυλακή, με αποτέλεσμα να ενισχυθούν οι Ιουδαίοι, να χάσει τις δυνάμεις του και να σκοτωθούν οι στρατηγοί του, όπως ο Πρίσκος. Για να φύγει γρηγορότερα διατάζει να σκοτώσουν τα άλογα και να προχωρήσουν πεζοί. Οι Ιουδαίοι του στήνουν ενέδρα στην Βεθώρα. Φεύγει από τα νότια κρυφά και οι Ιουδαίοι σκοτώνουν αυτούς που είχε αφήσει για να τους ξεγελάσει και άρπαξαν τους πολιορκητικούς κριούς. Τον καταδίωξαν μέχρι την Αντιπατρίδα (*Πολ.*, II. XIX.5-9)²⁰⁵.

Οι επιφανείς Ιουδαίοι εγκαταλείπουν την *χώρα*. Ο Κέστιος στέλνει απεσταλμένους για να ενημερώσουν τον αυτοκράτορα Νέρωνα, που βρισκόταν στην επαρχία της Αχαΐας για τον Φλώρο. Οι κάτοικοι της Δαμασκού σκοτώνουν τους Ιουδαίους. Οι Ιουδαίοι πείθουν τους φιλωρωμαίους να συμμαχήσουν μαζί τους και τοποθετούνται ο Φλάβιος Ιώσηπος, γιος του Γωρίωνα και ο Ανάνος ως στρατηγοί για να χτίσουν ψηλότερα τείχη. Ο Ελεάζαρος αργότερα τοποθετήθηκε με δωροδοκία στην κυβέρνηση, εμπνέοντας αρχικά μια δυσπιστία προς το πρόσωπό του επειδή είχε

²⁰⁴ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007 360-369.

²⁰⁵ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007 370-377.

κλέψει κάποια χρήματα (*Πολ.*, II.XX.1-3). Τα γεγονότα που ακολούθησαν από δω και μέχρι τη μάχη στη θέση Ιωταπάτα, με την έλευση του στρατηγού Βεσπασιανού στην Ιουδαία, απεσταλμένου του Νέρωνα, συναντήσαμε πιο πάνω στο κεφάλαιο για τον βίο του Φλάβιου Ιώσηπου²⁰⁶.

Ο Βεσπασιανός είχε μαζί του στην Ιουδαία τις λεγεώνες V *Macedonica* (από την Μοισία), X *Fretensis* (από την Συρία) και XV *Apollinaris* (από την Παννονία) και άλλα στρατεύματα, που απαριθμούσαν περίπου 60.000 άνδρες. Ο Σουητόνιος κάνει λόγο για δύο στρατιωτικές δυνάμεις, ενώ γνωρίζουμε ότι το 66 μ.Χ. στην Ιουδαία δεν υπήρχε καμία στρατιωτική δύναμη. Ο Βεσπασιανός είχε μαζί του 5 ίλες ιππικού και 18 κοόρτεις, ενώ μια ίλη ιππικού και 5 κοόρτεις βρίσκονταν ήδη στην Ιουδαία. Ο αριθμός που μας παραδίδει ο Φλάβιος Ιώσηπος φαίνεται να είναι σωστός, με την προσθήκη των 18.000 ανδρών που συνυπολογίζεται ότι έφεραν μαζί τους οι τοπικοί βασιλείς και έτσι ο συνολικός αριθμός έφτασε στις 60.000. Η στρατιωτική βάση του Βεσπασιανού βρισκόταν στην Πτολεμαΐδα²⁰⁷. Ο ιστορικός Τάκιτος αναφέρει ότι από την Αίγυπτο έφτασαν οι δύο λεγεώνες με στρατιωτική δύναμη περίπου συνολικά 2.000 άνδρες. Ο Βεσπασιανός εισήλθε στην Ιουδαία, το 67 μ.Χ. με 23 κοόρτεις, από όπου δέκα αποτελούσαν την *militariae*, και έξι ήταν ίλες. Η συνολική στρατιωτική δύναμη του Τίτου δεν ήταν μικρότερη από αυτή του πατέρα του, σύμφωνα με τον Φλάβιο Ιώσηπο²⁰⁸.

Μετά τη μάχη στα Ιωταπάτα (27 Ιουνίου του 67 μ.Χ.), ο Βεσπασιανός συναντά τον βασιλιά Αγρίππα, ενώ ο Τίτος κατευθύνεται προς την Σκυθόπολη προκειμένου να καταστείλει τους Ιουδαίους. Ο δεκάδαρχος Ουαλεριανός στέλνεται στην Τιβεριάδα. Εκεί αντιμετωπίζει τον Ιησού του Τουφά και κερδίζει την μάχη. Οι ηλικιωμένοι Ιουδαίοι ζητούν τη βοήθεια του Βεσπασιανού, φοβούμενοι την τιμωρία τους. Ο Βεσπασιανός στέλνει τον στρατηγό Τραϊανό για να βολιδοσκοπήσει τις προθέσεις τους. Οι Ρωμαίοι κατέστρεψαν το νότιο τείχος της πόλης, προκειμένου να εισέλθουν τα στρατεύματα. Ο Ιησούς με τα στρατεύματά του, κατευθύνθηκε προς την Ταριχέα, ενώ ο Βεσπασιανός, επιδεικνύοντας σεβασμό προς το πρόσωπο του

²⁰⁶ S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 1b: Judean War 2*, Λάιντεν 2007 378-383.

²⁰⁷ B. Jones, R. Milns, *Suetonius: The Flavian Emperors: a historical commentary*, Λονδίνο 2003, 51-52.

²⁰⁸ G.E.F. Chilver, *A historical commentary on Tacitus' Histories IV and V*, Οξφόρδη 1985, 89.

Αγρίππα και σεβόμενος τις κτήσεις του, δεν κατέστρεψε την πόλη (I., *Πολ.*, III. IX.7-8)²⁰⁹.

Ο Βεσπασιανός κατευθύνεται προς την Τιβεριάδα και την Ταριχέα. Ο Ιησούς έκανε μια πρώτη έφοδο και κατέστρεψε τα έργα των Ρωμαίων στα στρατόπεδά τους. Οι Ρωμαίοι τους κυνηγούν στην λίμνη και τους εγκλωβίζουν στα πλοία. Ο Βεσπασιανός στέλνει τον Τίτο να αντιμετωπίσει τους Ιουδαίους της έξω πεδιάδας. Ο Τίτος του ζητάει περισσότερο στρατό. Ο Τραϊανός ενώθηκε με το στράτευμα του Τίτου και ο Βεσπασιανός στέλνει τον Αντώνιο Σίλωνα για να καταλάβουν τον λόφο. Οι Ιουδαίοι με τις ενέδρες, αποφεύγουν τους Ρωμαίους, αλλά ο Τίτος τους αναγκάζει να αποχωρήσουν από την πόλη. Ο εγχώριος πληθυσμός αντιδρά. Ο Τίτος εισβάλλει στην πόλη, οι υποστηρικτές του Ιησού αποχωρούν από εκεί, με αποτέλεσμα να γίνει μάχη και να αυτοκτονήσουν κάποιοι Ιουδαίοι για να μην πέσουν στους Ρωμαίους. Ο Τίτος σκοτώνει τους υπεύθυνους (*Πολ.*, III. X.1-5)²¹⁰.

Ο Βεσπασιανός, αφού πληροφορείται τα κατορθώματα του γιου του, δίνει εντολές για την πόλη και κατασκευάζει πλοία. Στην λίμνη Γεννησάρ δόθηκε μια άνιση μάχη, όπου νίκησαν οι Ρωμαίοι. Κάποιοι διέφυγαν ενώ κάποιοι αφού παραδόθηκαν, σκοτώθηκαν με αποτέλεσμα να υπολογίζονται οι νεκροί από τον Ιώσηπο στους 6.700. Ο Βεσπασιανός κατευθύνεται στην Ταριχέα. Εκεί ξεχωρίζει τον πληθυσμό, σκοτώνει τους ηλικιωμένους, ενώ τους *δυνατούς* τους έστειλε στον Νέρωνα που βρισκόταν στον Ισθμό της Κορίνθου²¹¹. Τοποθέτησε φρουρά, πούλησε κάποιους αιχμαλώτους ως δούλους, κάποιους τους χάρισε στον Αγρίππα ενώ ο υπόλοιπος όχλος ήταν αυτός που προκάλεσε τον πόλεμο. Στις οχτώ του μήνα Γορπιαίου (26 Σεπτεμβρίου του 67 μ.Χ.), συνελήφθησαν (*Πολ.*, III. X.6-10)²¹².

Οι Γαλιλαίοι παραδίνονται στην Ταριχέα και οι Ρωμαίοι καταλαμβάνουν όλα τα φρούρια πλην των Γισχάλων. Τα Γάμαλα πηγαίνουν στους στασιαστές. Ο Βεσπασιανός διαλύει το στρατόπεδο στην Τιβεριάδα και κατευθύνεται στα Γάμαλα, όπου χτίζει στρατιωτικά έργα. Ο βασιλιάς Αγρίππας προσπαθεί μάταια να τους πείσει

²⁰⁹ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 85-86.

²¹⁰ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 86.

²¹¹ Εκείνη την χρονική στιγμή, όπως πληροφορούμαστε από τον Σουητώσιο (Νέρων, XIX.2), ο αυτοκράτορας Νέρων επιχειρούσε να ανοίξει τον Ισθμό της Κορίνθου. Η διόρυξη του Ισθμού επιβεβαιώνεται από τον Δίωνα Κάσσιο (LXIII.16). Ο Φλάβιος Ιώσηπος αναφέρει σε αυτό το χωρίο ότι στάλθηκαν έξι χιλιάδες αιχμάλωτοι. Σύμφωνα με την S. Sorek (2008, 86), φαίνεται κάποιοι από αυτούς να πουλήθηκαν στους δουλεμπόρους και χίλιοι ακόμα αιχμάλωτοι να θανατώθηκαν.

²¹² S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 86-87.

να παραδοθούν. Οι Ρωμαίοι τοποθετούν πολιορκητικές μηχανές και γίνεται επίθεση στην πόλη. Κάποιοι στασιαστές τρέπονται σε φυγή μαζί με μερικούς ρωμαίους στρατιώτες. Ο Βεσπασιανός προσπαθεί να τους εμποδίσει αλλά εγκλωβίζεται. Ο Τίτος βρισκόταν στον Μουκιανό στην Συρία. Κάποιος Σύριος εκατόνταρχος Γάλλος έμαθε τις προθέσεις των κατοίκων και τους σκοτώνει. Ο Βεσπασιανός, αφού σώζεται, προσπαθεί να αναπτρώσει το ηθικό του στρατού. Οι Γαμαλείς σε κάθε χτύπημα του ρωμαϊκού στρατού τρέπονταν σε φυγή, ενώ κάποιοι προτιμούσαν να πεθάνουν από την πείνα αντί να παραδοθούν (*Πολ.*, IV. I.1-7)²¹³.

Ο Βεσπασιανός καταλαμβάνει το Ιταβόριο Όρος τον Νοέμβριο του 67 μ.Χ. και στέλνει τον Πλάκιδο να τους αντιμετωπίσει. Ο Πλάκιδος τους έδιωξε προς τα Ιεροσόλυμα, ενώ κάποιοι παραδόθηκαν. Την εικοστή δεύτερη μέρα του Υπερβερεταίου (10 Νοεμβρίου του 67 μ.Χ.), κάποιοι Ρωμαίοι στρατιώτες έσκαβαν κάτω από τα λαγούμια για να πάρουν κάποια πιθάρια, με συνέπεια να πέσουν τα λαγούμια και να σκοτωθούν από τους στασιαστές. Ο Τίτος, αφού επέστρεψε, μαθαίνει για το περιστατικό και οργίζεται. Ο Βεσπασιανός στέλνει τον στρατό του και, εξαιτίας του αέρα και των καιρικών συνθηκών, οι Ιουδαίοι έχαναν με αποτέλεσμα στις 23 του ίδιου μήνα, να πέσουν τα Γάμαλα. Οι γυναίκες και τα παιδιά έπεφταν από το φαράγγι προκειμένου να βρουν ηρωικό θάνατο (*Πολ.*, IV. I.8-10)²¹⁴.

Η Γίσχαλα μένει αδούλωτη, παρόλο που οι κάτοικοί της είχαν ειρηνικές διαθέσεις και ο Ιωάννης οργάνωσε την αποστασία. Ο Βεσπασιανός στέλνει τον Τίτο με την 12^η λεγεώνα στην Σκυθόπολη και εκείνος επιστρέφει στην Καισάρεια, καθοδόν για τα Ιεροσόλυμα. Ο Τίτος, αφού είδε ότι η πόλη μπορούσε να καταληφθεί με έφοδο, επειδή δεν άντεχε άλλες σφαγές, προσπάθησε να πείσει τους κατοίκους να παραδοθούν. Ο Ιωάννης προσπάθησε να διαπραγματευτεί μαζί του και του ζήτησε προθεσμία. Ο Τίτος δέχτηκε αλλά ο Ιωάννης το έσκασε για να σωθεί προς τα Ιεροσόλυμα. Ο Τίτος εισβάλλει στην πόλη. Υποδουλώνει την Γαλιλαία και κατευθύνεται στα Ιεροσόλυμα (*Πολ.*, IV. II.1-5)²¹⁵.

Ο Ιωάννης φτάνοντας στα Ιεροσόλυμα, παρουσιάζει στο πλήθος τα γεγονότα και εκείνοι εκφράζουν την επιθυμία τους να παραδοθούν στους Ρωμαίους, αφού είχαν χωριστεί σε μερίδες. Οι νέοι τάσσονται στο πλευρό του Ιωάννη και οι φρουροί

²¹³ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 87-88.

²¹⁴ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 80-81.

²¹⁵ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 81.

σταματούν να βοηθούν την πόλη. Ο πληθυσμός οδηγείται σε σφαγές. Εισέρχονται νέοι ληστές, που εμφανίζονται ως σωτήρες και, αφού σφάζουν το πλήθος, κατηγορούν τους Ρωμαίους. Κάποιοι χειροτονούσαν ιερείς χωρίς να ακολουθούν τα γένη ή με κλήρωση, με αποτέλεσμα να εξαγριωθεί ο αρχιερέας Ανάνος. Στη συνέλευση του πλήθους, κάποιοι τάχθηκαν με τους ζηλωτές. Ο Ανάνος πείθει το πλήθος να στραφεί εναντίον των ζηλωτών και τοποθετείται επικεφαλής του όχλου. Οι ζηλωτές, αφού μαθαίνουν τα νέα, ορμούν στον Ναό και επιδίδονται σε λαφυραγωγία. Ο Ιωάννης εμφανίζει διαφορετική τακτική απέναντι στον Ανάνο με το πρόσχημα να συμφωνήσουν, ώστε να μη μολυνθεί ο Ναός. Καταφέρνει να τον πείσει να καλέσει τους Ιδουμαίους. Οι Ιδουμαίοι, αφού ήρθαν στην πόλη, διαφώνησαν με τη στάση του Ανάνου απέναντι τους γιατί δεν τους επέτρεπε να έχουν πρόσβαση στον Ναό. Τους είχαν καλέσει να αντιμετωπίσουν τους ζηλωτές. Οι Ιδουμαίοι εισβάλλουν στον Ναό και αντιμετωπίζονται από τους ζηλωτές, που είχαν κόψει μέρος των τειχών. Ακολουθεί σφαγή στον περίβολο του Ναού, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 8.500 άτομα (*Πολ.*, IV. III.1-V.1)²¹⁶.

Οι Ιδουμαίοι σκοτώνουν τους αρχιερείς και οι ζηλωτές στήνουν δίκες για να καταδικάσουν το πλήθος. Οι Ιδουμαίοι, ντροπιασμένοι, επιστρέφουν στα μέρη τους, αφού ελευθέρωσαν τους αιχμαλώτους. Οι Ρωμαίοι στρατηγοί πείθουν τον Βεσπασιανό να κατευθυνθεί άμεσα στα Ιεροσόλυμα ενώ εκείνος πίστευε ότι έπρεπε να τους αφήσει να σφαγιαστούν. Οι στρατηγοί πείθονται, οι Ιουδαίοι προσχωρούν στους Ρωμαίους ενώ οι ζηλωτές προβαίνουν σε θηριωδίες. Ο Ιωάννης είχε βλέψεις να γίνει μονάρχης. Εκείνη την περίοδο, οι σικάριοι είχαν καταλάβει την Μασάδα, σημαντικό οχυρό και έκαναν επιδρομή στην γιορτή των Αζύμων στην πόλη Ενγαδδί και αλλού. Πολλοί ήθελαν να ενωθούν μαζί τους. Ο Βεσπασιανός, στις τέσσερις του Δύστρου (21 Μαρτίου του 68 μ.Χ.), πήγε στα Γάδαρα (εικ. 10) και εκεί οι κάτοικοι τον υποδέχθηκαν με θαυμασμό και συνθηκολόγησαν μαζί του (*Πολ.*, IV. V.2-VII.3)²¹⁷.

Τον Αύγουστο του 68 μ.Χ., στέλνουν τον Πλάκιδο να πολεμήσει τους φυγάδες στην Βηθενναβρίν. Ο Πλάκιδος προσπάθησε να αποκόψει το πλήθος που θα πήγαινε στα Γάδαρα με αποτέλεσμα να μεταφερθούν στην Ιεριχώ. Δόθηκαν μάχες

²¹⁶ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 87-88.

²¹⁷ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 102-103.

μέχρι τον Ιορδάνη ποταμό και επιδόθηκαν σε λαφυραγωγία. Οι λίμνες και τα ποτάμια είχαν γεμίσει νεκρούς. Ο Πλάκιδος καταλαμβάνει μια σειρά από πόλεις, όπως τα Άρβιλα, την Ιουλιάδα, τη Βησιμόνα μέχρι την Ασφαλίτιδα, με αποτέλεσμα να έχει κατακτήσει όλη την Περαία. Στη Ρώμη ξεσπάει η επανάσταση των Γαλατών και του Βίνδικα κατά του Νέρωνα και ο Βεσπασιανός προσπαθεί να προλάβει τις εξελίξεις. Κατευθύνθηκε στην Αντιπατρίδα, κινήθηκε στην Λύδα, κατέλαβε την Ιδουμαία και ενώθηκε με τον Τραϊανό προς την Ιεριχώ, αφού είχαν υποτάξει την Περαία και τον Ιορδάνη ποταμό (*Πολ.*, IV. VII.4-6)²¹⁸.

Ο Βεσπασιανός καταλαμβάνει την Ιεριχώ και οι στασιαστές κατευθύνονται στα βόρεια της Ιερουσαλήμ, όπου σκοτώνουν τους Ρωμαίους. Ακόμα, προσπαθεί να αποτρέψει την είσοδό τους στα Ιεροσόλυμα, χτίζει στρατόπεδα στην περιοχή και στέλνει στα Γέρασα τον Λούκιο Αννίνο. Κατά την επιστροφή του Βεσπασιανού από την Καισάρεια, πληροφορείται τον θάνατο του Νέρωνα στις 9 Ιουνίου του 68 μ.Χ. Αναβάλλει την εκστρατεία του στα Ιεροσόλυμα. Ο Γάλβας στέφεται αυτοκράτορας και ο Αγρίππας με τον Τίτο πάνε στην Ρώμη να τον χαιρετίσουν. Στην Ιερουσαλήμ, εμφανίζεται ο Σίμων του Γιώρα από τα Γέρασα, ο οποίος είχε επιχειρήσει ληστρικές επιδρομές γύρω από την Μασάδα και αναστατώνει την Ιερουσαλήμ. Έταξε την ελευθερία στους δούλους και αμοιβές για τους ελεύθερους στα ορεινά λόγω προσωπικών βλέψεων για εξουσία (*Πολ.*, IV. VIII.1-IX.3)²¹⁹.

Συγκέντρωσε δυνάμεις και λεηλάτησε την επαρχία της Ακραβητηνής και την Ιδουμαία, έκανε οχυρωματικά έργα και προσπαθούσε να καταλάβει τα Ιεροσόλυμα. Οι ζηλωτές προσπάθησαν να τον σταματήσουν. Επιτέθηκε χωρίς αποτέλεσμα στην Ιδουμαία και συγκέντρωσε μεγαλύτερες δυνάμεις για να κατακτήσει την πόλη. Ο Σίμωνας εισέβαλε στην Ιδουμαία χωρίς πόλεμο και κατέλαβε την Χεβρόνα. Οι ζηλωτές συνέλαβαν την γυναίκα του και προσπάθησαν να τρομάξουν τον λαό. Ο Βεσπασιανός κατευθύνεται από την Καισάρεια στην ορεινή χώρα και περνάει από τα Ιεροσόλυμα τον Ιούνιο του 68 μ.Χ.. Ο αξιωματούχος Κερέαλιος καταστρέφει την Άνω Γαλιλαία και προχωρεί προς την Χεβρόνα, καταλαμβάνει όλα τα φρούρια πλην

²¹⁸ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 103.

²¹⁹ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 103-104.

της Μασάδας, του Μαχαιρούντα και του Ηρωδείου και κατευθύνονται στα Ιεροσόλυμα (*Πολ.*, IV. IX. 4-9)²²⁰.

Ο Σίμων παίρνει πίσω την γυναίκα του και αναγκάζει τους Ιδουμαίους να μεταβούν στα Ιεροσόλυμα. Μέρος του στρατού του Ιωάννη στασίασε και σκότωσε κάποιους ζηλωτές. Τους εκδίωξαν οι Ιδουμαίοι μέχρι τον Ναό, όπου λαφυραγώγησαν τον θησαυρό. Ο Ιωάννης τους οδηγεί στο Ναό και ετοιμάζεται για επίθεση. Λόγω του φόβου μην καεί ο Ναός ζήτησαν από τον Σίμωνα να γίνει προστάτης. Εκείνος εισέρχεται στην πόλη και την τρίτη ημέρα του Ξανθικού (Απρίλιος-Μάιος του 69 μ.Χ.) γίνεται κύριος της πόλης. Καθαιρεί τους ζηλωτές και τον Ιωάννη και κάνει οχυρωματικά έργα. Ο Βεσπασιανός στην Καισάρεια πληροφορείται τα γεγονότα της Ρώμης για την διαδοχή του αυτοκρατορικού θρόνου και σχεδιάζει το ταξίδι του στη Ρώμη. Ο Μουκιανός με τον γιό του Τίτο τον πείθουν να γίνει αυτοκράτορας στη Ρώμη. Ο Βεσπασιανός, αφού αποδέχθηκε το αίτημά τους και του στρατού, προσπάθησε να δημιουργήσει συνθήκες πείνας στην Ρώμη, προκαλώντας εξέγερση στην Αίγυπτο, για να καταλάβει τον θρόνο. Στέλνει επιστολή συνεργασίας στον Τιβέριο Αλέξανδρο, εκείνος ορκίζεται πίστη στο πρόσωπό του και βάζει τους Αιγύπτιους να το πράξουν. Ο Βεσπασιανός κατευθύνεται στην Αντιόχεια για να διεκδικήσει τον θρόνο (*Πολ.*, IV. IX.10-XI.1)²²¹.

Τα γεγονότα του εμφυλίου τελειώνουν με την ανακήρυξη του Βεσπασιανού ως αυτοκράτορα τον Δεκέμβριο του 69 μ.Χ. και με την κατάστροψη σχεδίου για την υποταγή της Ιουδαίας. Ο Τίτος συγκεντρώνει στρατιωτικές δυνάμεις και φτάνει στην Καισάρεια. Για την κατάσταση στην Ιουδαία, κατά τα γεγονότα του εμφυλίου δεν έχουμε καμία πληροφόρηση από τον Φλάβιο Ιώσηπο (*Πολ.*, V. I.1)²²².

Το 69 μ.Χ. ο Τίτος επιστρέφει στην Συρία και συναντά στην Καισάρεια, στα τέλη Φλεβάρη, τον Βεσπασιανό. Μέχρι τον Ιούνιο αρχίζει την διπλωματική του δράση, ώστε να ανακηρυχθεί ο πατέρας του αυτοκράτορας. Μετά την επίτευξη αυτού του στόχου, ο Τίτος προσωρινά αναλαμβάνει την διοίκηση της Συρίας. Το 70 μ.Χ., όταν ο Βεσπασιανός πηγαίνει να ανακτήσει την Αφρική ενώ βρισκόταν στην Αλεξάνδρεια, άφησε τον Τίτο στην Ιουδαία να τελειώσει τις στρατιωτικές

²²⁰ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 104.

²²¹ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 104 και 109-110.

²²² J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 127-128.

επιχειρήσεις. Ο Τίτος στις στρατιωτικές δυνάμεις του είχε προσθέσει την XII Fulminata από την Συρία, δύο χιλιάδες άνδρες από δύο Αιγυπτιακές λεγεώνες, την III Cyrenaica και την XXII Deitoriana, στοχεύοντας να αναπληρώσει τους στρατιώτες που είχε στείλει ως βοήθεια στον πόλεμο του Μουκιανού εναντίον του Βιτελλίου. Οι βοηθητικές φρουρές παρέμειναν στον ίδιο αριθμό και η δύναμη του βασιλιά Αγρίππα Β΄ αυξήθηκε (Σουητ., *Τίτος*, 5)²²³.

Παράλληλα στην Ιερουσαλήμ, ο Ελεάζαρος, γιος του Σίμωνα, εγκλωβίζει τους ζηλωτές στον Ναό και αφού τους ξεχωρίζει, τους σκοτώνει. Πήρε μαζί του κάποιους συμβούλους και είχε αρχίσει να σκοτώνει κάποιους κατοίκους και να μαιίνει τον Ναό. Οι δημότες καλούν τον Σίμωνα του Γιώρα να σταματήσει τις επιθέσεις και να εξοντώσει τον Ιωάννη. Το αποτέλεσμα ήταν να γίνονται συγκρούσεις μέσα στον Ναό και όλοι να τα βάζουν με όλους. Ο Σίμωνας κατέστρεψε τα πάντα και η πόλη ήταν ανέτοιμη για πιθανή μάχη εναντίον των Ρωμαίων. Επιπρόσθετα, η πείνα βασάνιζε τους κατοίκους της. Το πλήθος αντιδράει και ο Ιωάννης κατασκευάζει στρατιωτικές μηχανές από ιερή ξυλεία. Ο Τίτος φτάνει στα Ιεροσόλυμα για να αντιμετωπίσει τον Ιωάννη με στρατιωτική δύναμη από την Συρία, την Αλεξάνδρεια και την Ρώμη (*Πολ.*, V. I.1-6)²²⁴.

Ο Τίτος εγκαθιστά φρουρά στην Σαμάρεια της Γόφνας και διανυκτερεύει στην Γαβάθ Σεούλ, την κοιλάδα των Αγκαθιών. Στον Ψήφινο Πύργο, πλήθος Ιουδαίων πολεμούσε τον Τίτο. Ο Τίτος κατάφερε χωρίς εξοπλισμό και στρατό να τους πολεμήσει. Διέλυσε το στρατόπεδο στην Αμμαούς και κατευθύνθηκε στον Σκοπό για να έχει ορατότητα στον Ναό. Οι Ρωμαίοι έφτιαξαν οχυρωματικά έργα, έκλεισαν την είσοδο προς την Ιεριχώ και στρατοπέδευαν στο Όρος των Ελαιών, 6 στάδια απόσταση από την Ιερουσαλήμ (*Πολ.*, V. II.1-3)²²⁵.

Κατά την πολιορκία της Ιερουσαλήμ, η συνολική στρατιωτική δύναμη των Ρωμαίων αποτελούνταν από 4 λεγεώνες με την προσθήκη της XII Fulminata από την Συρία και ο Τίτος έφερε μαζί του 2.000 άνδρες από την Αίγυπτο με τις λεγεώνες από την Αίγυπτο για να αντικαταστήσει τις δυνάμεις του Μουκιανού για τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις στην Ιταλία εναντίον του Βιτέλλιου. Την Άνοιξη του 70 μ.Χ., ο

²²³ B. Jones, R. Milns, *Suetonius: The Flavian Emperors: a Historical Commentary*, Λονδίνο 2003, 98-99.

²²⁴ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάνιτεν 1992, 129-131.

²²⁵ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 91-92.

Τίτος τοποθέτησε τον στρατό του δίπλα στην Ιερουσαλήμ, όπου η λεγεώνα X Fretensis είχε σαν βάση της το Όρος των Ελαιών και εξουσίαζε την ανατολική πλευρά της πόλης. Οι άλλες λεγεώνες είχαν στρατοπεδεύσει στο Όρος Σκοπό στο στρατόπεδο του Κέστιου Γάλλου²²⁶.

Οι στασιαστές, μένοντας έκπληκτοι στην θέα των Ρωμαίων, σταμάτησαν τον εμφύλιο και παρακινούσαν ο ένας τον άλλον να τους επιτεθούν με ανταρτοπόλεμο. Η συμπεριφορά του Τίτου στον ανταρτοπόλεμο προκάλεσε τη δυσαρέσκεια του στρατεύματος ενώ παράλληλα ο Τίτος πάσχιζε να αναχαιτίσει τις άτακτες επιθέσεις των Ιουδαίων. Στην γιορτή των Αζύμων, ο Ιωάννης βρήκε αφορμή να εισέλθει στον Ναό και το πλήθος μαζί με τους ζηλωτές επιχείρησε να τον σκοτώσει. Στη συνέχεια, συγκρούστηκαν με τον Σίμωνα (*Πολ.*, V. II.4- III.1)²²⁷.

Ο Τίτος στρατοπεδεύει στον Σκοπό, όλο και πιο κοντά στην πόλη. Οι Ιουδαίοι συνέχισαν να τους μάχονται με τεχνάσματα. Ο Τίτος τους καλεί μέσω του Ιώσηπου να συνθηκολογήσουν αλλά αυτοί αρνούνται και χτυπούν τους Ρωμαίους. Οι Ιουδαίοι χλεύαζαν τον ρωμαϊκό στρατό ενώ οι στρατιώτες σκέφτονταν τα λάθη τους στην σύγκρουση. Ο Τίτος αναπτέρωσε το φρόνημα των στρατιωτών και συνέχιζε τις προετοιμασίες για τη μάχη. Μέσα στην πόλη, οι εσωτερικές διαμάχες συνεχίζονταν με τους Ρωμαίους να βρίσκονται στα τείχη (*Πολ.*, V. III.2-IV.1)²²⁸.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Ιερουσαλήμ ξεκίνησαν στις 14 Απριλίου του 70 μ.Χ. Το καλοκαίρι τα περίχωρα γύρω από την πόλη είχαν καταληφθεί από τους Ρωμαίους, με αποτέλεσμα το φρούριο Αντωνία να υποταχθεί στις 5 Ιούλη. Ο Ναός καταστράφηκε στις 10 Αυγούστου. Το άνω τμήμα της πόλης παρέμεινε στα χέρια των στασιαστών και τελικά υπέκυψε στις 8 Σεπτεμβρη (Σουητ., *Τίτος*, 5)²²⁹.

Ο Τίτος πολιορκούσε τα Ιεροσόλυμα με δύναμη αποτελούμενη από τέσσερις λεγεώνες, ενισχυμένες από την παρουσία δύο άλλων και είκοσι βοηθητικών κοορτών με οκτώ ίλες ιππικού και με τις δυνάμεις των βασιλέων, συμμάχων των Ρωμαίων,

²²⁶ E. M. Smallwood, *Jews under Roman Rule*, Λάιντεν 1976, 317-318.

²²⁷ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 96.

²²⁸ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 131.

²²⁹ B. Jones, R. Milns, *Suetonius: The Flavian Emperors: a Historical Commentary*, Λονδίνο 2003, 99.

τους οποίους η συνολική βοήθεια των οποίων υπολογίζεται στους 65.000 άνδρες (Δ. Κάσσιος, 66.4.1)²³⁰.

Ο Νικάνωρ λαβώνεται από ένα βέλος. Ο Τίτος παρατάσσει τον στρατό του και χρησιμοποιεί την ξυλεία για αναχώματα, προετοιμάζοντας την πολιορκία του. Ο Ιωάννης ήθελε να τον αντιμετωπίσει εκτός των τειχών, αλλά ακολουθούσε τον Σίμωνα. Ο Σίμωνας, αφού τοποθέτησε τις εκτοξευτικές μηχανές του Κέστιου, επιτέθηκε στους Ρωμαίους. Οι Ρωμαίοι, αφού είδαν ότι οι Ιουδαίοι προστατεύονταν από έναν λευκό βράχο, αποφάσισαν να τους μαυρίσουν για να γίνουν πιο ορατοί. Μετά το τέλος των οχυρωματικών έργων, οι Ιουδαίοι πρότειναν να μονιάσουν προκειμένου να πολεμήσουν τον εχθρό. Οι Ρωμαίοι στρατιώτες στην μάχη, έχοντας πρόβλημα στις δύο ακριανές πλευρές του στρατεύματος, βοηθούσαν τον Τίτο. Οι Ιουδαίοι σταμάτησαν τις επιδρομές και οι Ρωμαίοι συνέχιζαν την κατασκευή των οχυρωματικών έργων μέχρι την επίθεση των Ιουδαίων (*Πολ.*, V. VI.2-5)²³¹.

Οι Ιουδαίοι επιτέθηκαν από την Πύλη του Ιππικού και έκαψαν τα οχυρωματικά έργα. Δόθηκε σκληρή μάχη, με αποτέλεσμα να συλληφθεί ένας Ιουδαίος και να τον σταυρώσουν μπροστά στο τείχος. Ο Ιωάννης δέχτηκε το βέλος κάποιου Άραβα και τραυματίζεται. Ο Τίτος είχε δώσει εντολή να κατασκευαστούν τρεις πύργοι και να δημιουργηθούν αναχώματα, αλλά ο ένας πύργος κατέρρευσε. Το συμβάν αυτό προκάλεσε ταραχή στους Ρωμαίους και όλοι κατηγορήσαν τους Ιουδαίους, ενώ ο Τίτος προσπάθησε να τους ηρεμήσει. Προκλήθηκε εξαιτίας των πύργων ρήγμα στα τείχη και οι Ρωμαίοι προχώρησαν. Την εβδόμη του Αρτεμισίου (25 Μαΐου του 70 μ.Χ.) καταλήφθηκε το πρώτο τείχος της Ιερουσαλήμ (*Πολ.*, V. VII.1-3)²³².

Στην Ιερουσαλήμ υπήρχαν τρία τείχη, το κανονικό μέρος αποτελούνταν από δύο παράλληλα, μεταξύ του βορείου και του νοτίου υπήρχε μια κοιλάδα. Ο Ναός βρισκόταν στο Ανατολικό μέρος ενώ το παλάτι του Ηρώδη βρισκόταν στα Δυτικά· στην Νοτιοδυτική πλευρά βρισκόταν το φρούριο της Αντωνίας. Η πόλη περικλειόταν από το πρώτο τείχος, το οποίο στα πλάγια προστατευόταν από έναν λόφο και

²³⁰ C. L. Murison, *Rebellion and Reconstruction: Galba to Domitian- An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 64-67 (A.D. 68-96)*, ΗΠΑ 1999, 133.

²³¹ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 101-102.

²³² J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 132-133.

μπορούσε κάποιος να επιτεθεί στην βόρεια πλευρά που βρίσκονταν το τείχος (Δ. Κάσσιος, 66.4.1-4)²³³.

Ο Τίτος μετέφερε το στρατόπεδό του στο πρώτο τείχος. Οι Ιουδαίοι πάλευαν με πείσμα κοντά στο φρούριο της Αντωνίας και ορμούσαν αλλά οι Ρωμαίοι τους νίκησαν. Διεξάγονταν συνεχείς και συχνές μάχες. Υπήρξε φόβος και από τις δύο πλευρές. Οι Ιουδαίοι προσπαθούσαν να κερδίσουν την εύνοια των στρατηγών τους, ενώ οι Ρωμαίοι με τον Λογγίνο σπάνε την ιουδαϊκή φάλαγγα εντός του τείχους και διακρίνονται για την ανδρεία τους. Οι Ιουδαίοι, εξαιτίας των βαρύτατων πληγμάτων που είχαν υποστεί, προτιμούσαν το θάνατο αντί την παράδοσή τους. Ο ιουδαίος Κάστορας μηχανεύεται ένα τέχνασμα, με αποτέλεσμα να κάψει τον ένα πύργο των Ρωμαίων (I., Πολ., V. VII.3-4)²³⁴.

Κατά τη στρατοπέδευση των Ρωμαίων μεταξύ της κοιλάδας του πρώτου και του δεύτερου τείχους, εστίασαν στην επιχείρηση κατάληψης της Αντωνίας και του βορείου μέρους του τείχους. Το δεύτερο τείχος αλώθηκε πέντε μέρες μετά την κατάληψη του πρώτου και μετά από τέσσερις μέρες το ανακατέλαβαν οι Ιουδαίοι, δηλαδή στις 30 Μαΐου του 70 μ.Χ. Πριν από την πολιορκία της πόλης, σύμφωνα με τον Φλάβιο Ιώσηπο, ο Τίτος πρότεινε δύο φορές στους στασιαστές να παραδοθούν. Την πρώτη φορά απεύθυνε ο ίδιος έκκληση και τη δεύτερη έστειλε τον Φλάβιο Ιώσηπο. Από την αφήγηση του Δίωνα Κάσσιου (66.5.2-5.3) απουσιάζει η λεπτομερής αναφορά στις δύο εκκλήσεις του Τίτου για παράδοση, ούτε αναφέρεται σε ποια χρονική στιγμή, δηλαδή μετά την κατάληψη του δεύτερου τείχους, έκανε αυτή την πρόταση²³⁵.

Την πέμπτη μέρα, ο Τίτος καταλαμβάνει το δεύτερο τείχος και εισέρχεται στο σημείο της Αγοράς. Δε σκότωσε κανένα, έταξε στους Ιουδαίους ότι θα τους επιστρέψει την περιουσία τους και ζήτησε από τους στασιαστές να εξέλθουν από την πόλη. Είχε ως στόχο να προστατέψει την πόλη και τον Ναό. Οι στασιαστές το εξέλαβαν αυτό ως αδυναμία και επιδόθηκαν σε σφαγές. Οι Ρωμαίοι απωθήθηκαν και οι Ιουδαίοι ήλπιζαν ότι είχαν νικήσει. Οι Ρωμαίοι συνέχιζαν τις επιθέσεις με

²³³ C. L. Murison, *Rebellion and Reconstruction: Galba to Domitian- An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 64-67 (A.D. 68-96)*, ΗΠΑ 1999, 133-134.

²³⁴ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάντνεν 1992, 133-134.

²³⁵ C. L. Murison, *Rebellion and Reconstruction: Galba to Domitian- An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 64-67 (A.D. 68-96)*, ΗΠΑ 1999, 136.

αποτέλεσμα να ισοπεδωθεί το τείχος και να τοποθετηθούν φρουρές. Ο Τίτος ήλπιζε μήπως παραδοθούν από την πείνα ή οπισθοχωρήσουν παράλληλα, επειδή ανησυχούσε μήπως επιδοθούν στη λαφυραγωγία, τοποθέτησε μπροστά στους Ιουδαίους μισθοφορικό στράτευμα (I., *Πολ.*, V. VIII.1-IX.1)²³⁶.

Σύμφωνα με τον Δίωνα Κάσσιο (66.4.5), οι Ρωμαίοι δεινοπαθούσαν από έλλειψη νερού κατά την πολιορκία. Η επισήμανση όμως αυτή του συγγραφέα φαίνεται υπερβολική. Γνωρίζουμε από τα ιερά κείμενα ότι γύρω από την Ιερουσαλήμ υπήρχαν πολλές πηγές νερού, κρήνες και ρυάκια, όπως η πηγή του Γκιχόν και του Σιλωάμ. Ο Φλάβιος Ιώσηπος στη γενική περιγραφή του για την Ιερουσαλήμ κάνει λόγο για την πηγή του Σιλωάμ και τονίζει ότι είχε γλυκό και πλούσιο νερό. Επίσης, ο Φλάβιος Ιώσηπος επισημαίνει ότι όλες οι πηγές βρίσκονταν έξω από την Ιερουσαλήμ και ότι κατά την πολιορκία της πόλης, οι Ρωμαίοι είχαν πλούσιο νερό και ζώα. Η μαρτυρία του Δίωνα Κάσσιου δε συμφωνεί με αυτή του Φλάβιου Ιώσηπου (*Πόλεμοι*, IV.140), με αποτέλεσμα να θεωρείται η μαρτυρία του τελευταίου ως προπαγάνδα υπέρ των Ρωμαίων λόγω της έλλειψης νερού στη συγκεκριμένη πλευρά της πόλης²³⁷.

Ο Τίτος συνέχισε τα οχυρωματικά έργα και χώρισε τις δύο λεγεώνες. Ο στρατός του Ιωάννη και του Σίμωνα του επιτέθηκε, ενώ ο Τίτος τους καλούσε για μεταμέλεια, στέλνοντας τον Φλάβιο Ιώσηπο να τους μιλήσει. Οι λεγεωνάριοι δεν άκουσαν τα λόγια του Φλάβιου Ιώσηπου, με αποτέλεσμα να τους κυριεύσει η πείνα και να βγαίνουν έξω από την πόλη να μαζεύουν χόρτα ή να παίρνουν το φαγητό των άλλων. Αυτό είχε ως συνέπεια κάποιοι να τιμωρούνται. Ο Τίτος συνέχιζε την κατασκευή αναχωμάτων και είχε διατάξει να συλλαμβάνονται όσοι έβγαιναν για να μαζέψουν τροφή. Δεν τους σταύρωνε, για να πείσει τους στασιαστές να μεταβάλουν την στάση τους (I., *Πολ.*, V. IX.2-XI.1)²³⁸.

Οι συγγενείς των αιχμαλώτων παρουσιάζονταν ως ικέτες στους Ρωμαίους για να σωθούν. Ο Τίτος, έχοντας μια δυσπιστία για τη στάση τους, τους κόβει τα χέρια ενώ διατάζει τον στρατό να συνεχίσει τις εργασίες για τον πόλεμο. Τα στρατιωτικά έργα των Ρωμαίων κήκαν από τους Ιουδαίους. Ο Σίμοντας με την ομάδα του

²³⁶ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 135-138.

²³⁷ C. L. Murison, *Rebellion and Reconstruction: Galba to Domitian- An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 64-67 (A.D. 68-96)*, ΗΠΑ 1999, 135.

²³⁸ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 138-139.

επιτίθενται στα αναχώματα (30 Μαΐου- 16 Ιουνίου του 70 μ.Χ.), καίγονται οι ελεπόλεις²³⁹ από τα στρατιωτικά έργα των Ρωμαίων και επικρατεί πανικός στους Ρωμαίους στρατιώτες. Οι Ιουδαίοι είχαν νικήσει εξαιτίας της τόλμης τους (*Πολ.*, V. XI.2-5)²⁴⁰.

Ο Τίτος επιστρέφει στην Αντωνία και επιπλήττει τους στρατιώτες του. Συσκέπτεται με τους αξιωματούχους του για το πώς θα πολεμήσουν τους Ιουδαίους. Ο στρατός πήρε την πρωτοβουλία και συνέχισε τα έργα, ενώ ο Τίτος έκανε βραδινές περιπολίες. Οι Ιουδαίοι δεν πραγματοποίησαν εξόδους και ο πληθυσμός πέθαινε από την πείνα. Παράλληλα οι ληστές σκότωναν τον πληθυσμό, έμπαιναν στα σπίτια τους και πετούσαν τα πτώματα στα φαράγγια (*Πολ.*, V. XI.6-XII.3)²⁴¹.

Ενώ το επισιτιστικό πρόβλημα για τους Ιουδαίους επιδειωνόταν, ο Τίτος αναζητούσε ξυλεία και πίεζε τον στρατό. Ο Σίμωνας βασάνισε τον αρχιερέα Μαθθία και τον κατηγορήσε για προδοσία. Κάποιος Ιούδας έβγαλε λόγο προς τους Ιουδαίους και ζήτησε να παραδοθούν στους Ρωμαίους, αλλά, όταν τον αντιλήφθηκε ο Σίμωνας, τον ακρωτηρίασε. Το πλήθος συνέχιζε να υποφέρει από την πείνα, σε σημείο που να τρώνε τα χρυσά νομίσματα. Κάποιος Σύριος αποκάλυψε το τέχνασμα και οι Ρωμαίοι τους ξεκοίλιαζαν. Ο Τίτος νουθετεί το στράτευμα για αυτή του την πράξη. Ο Ιωάννης λιώνει τα χρυσά του Ναού και μοιράζει τον ιερό οίνο. Ο Μανναίος ζητάει άσυλο από τον Τίτο και τους δείχνει από πού να επιτεθούν. Τέλος, τους ενημερώνει για την κατάσταση εντός της πόλης (*Πολ.*, V. XII.4-7)²⁴².

Στο στρατόπεδο των στασιαστών, ο θυμός μεγάλωνε εξαιτίας του λιμού και συμφορών. Η κατάσταση στην Ιερουσαλήμ χειροτέρευε. Οι Ρωμαίοι είχαν αφανίσει την ξυλεία στην περιοχή για να κατασκευάσουν μεγάλα στρατιωτικά έργα, τα οποία μάλιστα περιφρουρούσαν από φόβο μήπως οι στασιαστές τα κάψουν. Ο Ιωάννης από το φρούριο Αντωνία προσπάθησε να τα καταστρέψει χωρίς αποτέλεσμα. Οι Ρωμαίοι παρατάχθηκαν για να τον αντιμετωπίσουν. Στην προσπάθειά του να ανοίξει υπόγειο τούνελ για να ρίξει τα αναχώματα, ο Ιωάννης κατάφερε να ρίξει το δεύτερο τείχος

²³⁹ Πρβλ. σελ. 43 υποσημείωση 60.

²⁴⁰ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 140-141.

²⁴¹ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 142-143.

²⁴² J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 147-149.

στις 20 Ιουλίου του 70 μ.Χ. Ο Τίτος προσπαθεί να ενθαρρύνει το στρατό για να επιτεθεί. Το πλήθος δεν πείθεται από τον Τίτο, αλλά, εξαιτίας της παρέμβασης του Σαββίνου από την Συρία, τους πείθει να στηρίξουν τον Τίτο. Την τρίτη μέρα του μήνα Πανήμου (22 Ιουλίου του 70 μ.Χ.), δόθηκε μια μάχη, όπου αναδείχθηκε η ανδρεία του Σαββίνου (*Πολ.*, VI. I.1-6)²⁴³.

Κατά την πολιορκία της Ιερουσαλήμ, ο στρατός του Σίμωνα υπολογιζόταν στους δέκα χιλιάδες άνδρες με πενήντα διοικητές και τους Ιδουμαίους με τους πέντε χιλιάδες να βρίσκονται κάτω από την επίβλεψη δέκα διοικητών. Ο Ιωάννης είχε δύναμη ύψους έξι χιλιάδων ανδρών, μαζί με τους διοικητές και δύο χιλιάδες τετρακόσιους ζηλωτές που είχαν αποχωρήσει από τον Ελεάζαρο. Η επικράτεια του Σίμωνα ήταν η πάνω πλευρά της πόλης, μαζί με ένα τμήμα από την κάτω πλευρά. Στη δικαιοδοσία του Ιωάννη ενέπιπτε το κάτω τμήμα της πόλης (*Πολ.*, V. VI.1)²⁴⁴.

Τελικά, οι Ρωμαίοι στρατιώτες καταφέρνουν να μπουν κρυφά στην πόλη την νύχτα και οι στασιαστές προσφεύγουν στον Ναό. Στην είσοδο του Ναού δίνεται μια μεγάλη μάχη καθώς και στην Αντωνία, την οποία προσπαθούν οι στασιαστές να κρατήσουν. Στη μάχη αυτή, ξεχωρίζει ο Ιουλιανός. Παρόλο που αποδεκάτισε μεγάλο αριθμό στρατιωτών, σκοτώνεται από ένα τυχαίο συμβάν. Οι Ιουδαίοι καταφέρνουν να εγκλωβίσουν τους Ρωμαίους στην Αντωνία. Ο Τίτος διατάσσει να γκρεμίσουν την Αντωνία εκ θεμελίων και την δεκάτη εβδόμη μέρα του Πανήμου (Αύγουστο του 70 μ.Χ.), ζητά από τον Φλάβιο Ιώσηπο να τους στείλει το μήνυμα να αποχωρήσουν από τον Ναό. Όπως είδαμε και πιο πάνω, κάποιοι αποχωρούν από τον Ναό και στέλνονται στην Γόφνα. Οι στασιαστές διάδοσαν ότι δεν στάλθηκαν στην Γόφνα παρά μόνο ότι σκοτώθηκαν από τους Ρωμαίους. Ο Τίτος προσπαθεί να αποδείξει ότι δεν τους είχε σκοτώσει, τους επιδεικνύει στους άλλους στα τείχη και οι στασιαστές τους σκοτώνουν με τις βαλλίστρες (*Πολ.*, VI. I.7-II.3)²⁴⁵.

Ο Τίτος εκφωνεί έναν δημόσιο λόγο- μομφή για τον Ιωάννη, με αποτέλεσμα να τον αγνοήσουν οι στασιαστές και εκείνος να συνεχίσει τις εχθροπραξίες. Διάλεξε τους καλύτερους στρατιώτες του και πήρε συμβουλές για την Αντωνία. Δόθηκε μια μεγάλη μάχη μεταξύ των Ρωμαίων και Ιουδαίων. Όπως μας πληροφορεί ο Φλάβιος

²⁴³ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 144-147.

²⁴⁴ J.J. Bloom, *the Jewish Revolts against Rome: AD 66-135- A military analysis*, Λονδίνο 2010, 161.

²⁴⁵ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 167.

Ιώσηπος, οι δύο πλευρές μάχονταν από την Αντωνία μέχρι πέρα από την Αμφίρροπη, όπου διακρίθηκαν σε αυτή επιφανείς Ιουδαίοι. Οι στρατιώτες γκρεμίζουν τα θεμέλια της Αντωνίας και ετοιμάζονταν να εισέλθουν στον Ναό. Μετέφεραν τα οχυρωματικά έργα (*Πολ.*, VI. II.4-7)²⁴⁶.

Οι Ιουδαίοι έκλεβαν τα άλογα των Ρωμαίων λόγω της απροσεξίας των Ρωμαίων και ο Τίτος τιμωρούσε με θανατική ποινή όποιον έχανε το άλογό του. Ενώ οι Ρωμαίοι ήταν απασχολημένοι με την δημιουργία οχυρωμάτων, οι στασιαστές λόγω της έντονης πείνας τους, επιτίθενται εναντίον των Ρωμαίων στο Όρος των Ελαιών, γιατί νόμιζαν ότι ήταν απροετοίμαστοι. Οι Ρωμαίοι τους περίμεναν και έδωσαν μάχη. Ένας ιππέας αιχμαλώτισε έναν Ιουδαίο, τον αντάμειψε ο Τίτος και προσπάθησαν να εισέλθουν στο ιερό. Οι Ρωμαίοι εισχωρούσαν στα ενδότερα ενώ οι Ιουδαίοι λιμοκτονούσαν. Οι Ρωμαίοι έβαλαν φωτιά στους δρόμους της πόλης, ενώ οι Ιουδαίοι πυρπόλησαν τα κτήριά τους. Δόθηκαν σκληρές μάχες γύρω από το Ναό (*Πολ.*, VI. II.7-10)²⁴⁷.

Οι συνολικές δυνάμεις του Σίμωνα και του Ιωάννη ανέρχονταν στους δύο χιλιάδες άνδρες, ενώ οι Ρωμαίοι ήταν εβδομήντα με ογδόντα χιλιάδες²⁴⁸. Στις 30 Αυγούστου κατελήφθη από τον Τίτο η κάτω πλευρά της πόλης. Η επάνω πλευρά που εξακολουθούσε να βρίσκεται στα χέρια των στασιαστών, συνέχιζε να αντιστέκεται. Μετά από ένα μήνα σκληρής πολιορκίας, οι Ρωμαίοι κατέλαβαν το επάνω μέρος της πόλης (*Πολ.*, VI. II.1)²⁴⁹.

Οι Ιουδαίοι με τέχνασμα παγιδεύουν τους Ρωμαίους στη βόρεια πλευρά και τους καίνε ζωντανούς. Το οχυρό του Ιωάννη και του Σίμωνα καίγεται, ενώ οι Ρωμαίοι καίνε όλη τη βόρεια πλευρά της πόλης. Την ογδόη μέρα του Λώου (27 Αυγούστου του 70 μ.Χ.), ο Τίτος διατάζει να μπου οι κριοί στην δυτική εξέδρα του Ναού. Οι στασιαστές σκοτώνονταν κατά την κάθοδό τους. Ο Τίτος διατάζει να καούν οι πύλες. Ο Ανάνος και ο Αρχέλαος αυτομολούν στην πλευρά του Τίτου. Ο Τίτος είχε σκοπό να τους εκτελέσει. Η πύλη καιγόταν, οι Ιουδαίοι ήθελαν μέσα από τις στοές να

²⁴⁶ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 167-168.

²⁴⁷ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 168-170.

²⁴⁸ J.J. Bloom, *the Jewish Revolts against Rome: AD 66-135- A military analysis*, Λονδίνο 2010, 164.

²⁴⁹ J.J. Bloom, *the Jewish Revolts against Rome: AD 66-135- A military analysis*, Λονδίνο 2010, 171.

τιμωρήσουν τους Ρωμαίους, επειδή είχαν περικυκλωθεί. Ο Τίτος τους ζητάει να σβήσουν την φωτιά την επόμενη μέρα, ώστε να περάσει (*Πολ.*, VI. III.1-IV.3)²⁵⁰.

Την επόμενη μέρα, οι Ιουδαίοι επιτέθηκαν στους Ρωμαίους στην ανατολική πύλη. Οι Ρωμαίοι τους αναχαίτισαν. Προχωρούν προς τον εσωτερικό περίβολο του Ναού. Αποχωρεί ο Τίτος και ετοιμάζει σχέδια να επιτεθεί στον Ναό. Οι Ιουδαίοι κάνουν εκ νέου επίθεση και καίνε μέρος των στοών. Ένας στρατιώτης πέταξε τον πυρσό που κρατούσε εντός του Ναού στο εσωτερικό, με αποτέλεσμα να καεί ο Ναός και οι Ιουδαίοι να προσπαθούν να σβήσουν την φωτιά. Ο Τίτος μαθαίνει τι συμβαίνει και προσπαθεί να σταματήσει την πυρκαγιά. Οι στρατιώτες δεν άκουγαν το σινιάλο του Τίτου και συνέχιζαν να πολεμούν με οργή. Πέταξαν τους πυρσούς μέσα και οι στασιαστές υπαναχώρησαν. Γύρω από τον Ναό υπήρχαν πολλοί νεκροί. Ο Τίτος προχωρεί στο κυρίως ιερό του Ναού και προσπαθεί να τον σώσει από τη φωτιά (*Πολ.*, VI. IV.4-8)²⁵¹.

Ο Δίων Κάσσιος (66.6.2) επισημαίνει ότι ο Τίτος εξαιτίας των θρησκευτικών διαφορών αναγκάστηκε να εισέλθει με τους στρατιώτες στο Ναό. Εδώ η αφήγηση του Διώνα Κάσσιου διαφοροποιείται από αυτή του Φλάβιου Ιώσηπου (*Πολ.*, VI. IV.3-7), που περιγράφει συναισθηματικά την ενέργεια του Τίτου να εισέλθει στον Ναό. Παρόμοια αφήγηση συναντάμε και σε άλλη μαρτυρία, όπως αυτή των *Χρονικών* του Σουλπίκιου Σεβήρου (2.30.6-7) , όπου δημιουργείται το ζήτημα αν όντως ο Τίτος κατέστρεψε εκούσια τον Ναό²⁵².

Οι στρατιώτες από οργή εισέρχονται στο εσωτερικό και προσπαθούν να συλήσουν τα λάφυρα. Καίνε τον Ναό, ώστε να μην εμποδιστούν από τον Τίτο. Ο Ναός, παρόλη την αντίδραση του Τίτου, πυρπολείται στις 30 Αυγούστου του 70 μ.Χ.. Την ώρα που καιγόταν, ο στρατός προέβαινε σε λεηλασίες. Κάποιοι προσπάθησαν να επιτεθούν στους Ρωμαίους χωρίς αποτέλεσμα, ενώ κάποιοι δραπετεύσαν έξω από το Ναό. Οι Ρωμαίοι συνέχιζαν να καίνε την πόλη, αντίθετα με τις διαταγές του Τίτου. Τοποθέτησαν σημαίες στον Ναό και μάζεψαν πολλά λάφυρα (I., *Πολ.*, VI. V.1-2)²⁵³.

Ο Δίων Κάσσιος εξιστορεί ότι την ώρα που καιγόταν ο Ναός, ο δήμος κάτω

²⁵⁰ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 170-171.

²⁵¹ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 171.

²⁵² C. L. Murison, *Rebellion and Reconstruction: Galba to Domitian- An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 64-67 (A.D. 68-96)*, ΗΠΑ 1999, 138.

²⁵³ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 171.

στον πρόναο μαζί με τους βουλευτές βρίσκονταν σε αναβρασμό λόγω του συμβάντος (66.6.3). Η εικόνα αυτή φαίνεται σχηματική. Ο Φλάβιος Ιώσηπος (*Πολ.*, VI.IV.6-V.3) περιγράφει τις αντιδράσεις του απλού λαού στην θέαση της καταστροφής, τις ενέργειες των ιερέων και τον τρόπο που θρηνούσαν. Ο Δίων Κάσσιος περιγράφει πιθανόν την αντίδραση του Συνεδρίου της Ιερουσαλήμ ή, όπως παραθέτει ο Price, την αντίδραση της πλευράς του Ιωάννη από τα Γίσχαλα. Ο Price θεωρεί ανεδαφική τη μνεία του Δίωνα Κάσσιου²⁵⁴.

Διερωτώμενος ο Δίων Κάσσιος (66.6.3) ποιος έβαλε την φωτιά στον Ναό πρώτος, ενδεχομένως υπαινίσσεται τους Ρωμαίους. Ορισμένοι στασιαστές πηδούσαν μέσα στις φλόγες για να σωθούν, ή για να σώσουν από τον Ναό ό,τι μπορούσαν. Την περιγραφή του Δίωνα Κάσσιου επιβεβαιώνουν τα κείμενα των ραβίνων (Βαβυλωνιακό Ταλμούδ, *Taanith* 29a), που αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι «...πήδηξαν μέσα στις φλόγες με σκοπό να αυτοκτονήσουν». Στη μελέτη με τίτλο *The Zealots* (Εδιμβούργο, 1989), η Hengel επισημαίνει ότι ο Δίων Κάσσιος, που δεν ήταν Ιουδαίος, περιγράφει τη μάχη από διαφορετική οπτική σε σχέση με αυτή του Φλάβιου Ιώσηπου, γιατί ο τελευταίος διεπόταν από εχθρικά συναισθήματα κατά των ζηλωτών, τους οποίους θεωρούσε υπαίτιους για την καταστροφή²⁵⁵.

Η ανώτερη κοινωνική τάξη των Ιουδαίων, οι «τύραννοι», ζητούν να συζητήσουν με τον Τίτο και αυτό αναπτέρωσε το φρόνημα των Ιουδαίων. Οι στασιαστές ζητούν από τον Τίτο να τους αφήσει ένα πέρασμα για τις γυναίκες και τα παιδιά, με αποτέλεσμα ο τελευταίος να εκνευριστεί και να ζητήσει από τους στρατιώτες να κάψουν την πόλη. Οι γιοι και οι αδελφοί του βασιλιά Ιζάτη ζητούν από τον Τίτο να τους προστατεύσει και εκείνος τους στέλνει ως αιχμαλώτους στην Ρώμη (I., *Πολ.*, VI. VI.3-4).

Οι στασιαστές λεηλατούν την περιουσία των Ρωμαίων στα ανάκτορα της Ελένης και αιχμαλωτίζουν ένα στρατιώτη, που δραπετεύει και σκοτώνεται από τον Τίτο. Οι Ρωμαίοι, αφού έδωξαν τους ληστές, έκαψαν τη Σιλώα. Οι στασιαστές περιμένουν το τέλος και την λύπηση των Ρωμαίων. Οι «τύραννοι», μαζί με τους ληστές, έμπαιναν στα υπόγεια περάσματα και σκότωναν όποιον έβρισκαν μέσα. Ο

²⁵⁴ C. L. Murison, *Rebellion and Reconstruction: Galba to Domitian- An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 64-67 (A.D. 68-96)*, ΗΠΑ 1999, 139.

²⁵⁵ M. Hengel, *the Zealots*, Εδιμβούργο 1989, 223.

Τίτος προσπαθεί να κατασκευάσει αναχώματα στη δυτική πλευρά της πόλης και στο Ευστό (*Πολ.*, VI. VII.1-VIII.1)²⁵⁶.

Οι αρχηγοί των Ιδουμαίων στέλνουν πέντε απεσταλμένους στον Τίτο για να συνθηκολογήσουν. Ο Σίμωνας, όμως, αντιλαμβάνεται την αποστασία και τους σκοτώνει. Συνέλαβε και φυλάκισε τους αρχηγούς. Το πλήθος των Ιδουμαίων αυτομολούσε και ζητούσε άσυλο από τον Τίτο. Ο τελευταίος δέχθηκε το πλήθος με τον όρο να φέρουν τις οικογένειές τους και τους αναγόρευσε αξιωματικούς του στρατού. Κάποιοι ιερείς, όπως κάποιος Ιησούς, παρέδωσαν στον Τίτο κάποια ιερά κειμήλια που είχαν πάρει ως λάφυρα (*Πολ.*, VI. VIII.2-3).

Την εβδόμη μέρα του Γορπιαίου (25 Σεπτεμβρίου του 70 μ.Χ.), αφού ολοκληρώθηκαν τα αναχώματα, οι Ρωμαίοι πολιορκούσαν τους στασιαστές. Άλλοι κρύβονταν στις στοές και άλλοι στην Ακρόπολη. Οι Ρωμαίοι, αφού γκρέμισαν τα τείχη, τους νίκησαν. Οι στασιαστές συνέχιζαν να κρύβονται. Οι Ρωμαίοι ύψωσαν σημαίες νίκης, έκαναν επιδρομές και έβαλαν φωτιά στην Ιερουσαλήμ. Ο Τίτος, μπαίνοντας στην πόλη, θαύμασε την οχύρωσή της και ζήτησε να γκρεμιστούν τα τείχη. Οι επιζώντες έκαναν την εμφάνισή τους για να παραδοθούν και ο Τίτος ορίζει τον Φρόντωνα ως υπεύθυνο για να καθορίσει την τύχη τους, ποιοι δηλαδή θα υποδουλωθούν, θα εκτελεστούν κτλ. Ο Σίμωνας παραδόθηκε και οι Ρωμαίοι, αφού πυρπόλησαν την πόλη, ισοπέδωσαν τα τείχη (*Πολ.*, VI. VIII.4-IX.2)²⁵⁷.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος υπολογίζει ότι ο αριθμός των αιχμαλώτων ήταν 97.000 ενώ εκείνοι που χάθηκαν στην διάρκεια του κινήματος ήταν 1.100.000. Όλοι αυτοί ήταν Ιουδαίοι και ο Φλάβιος Ιώσηπος βασίζει τους αριθμούς τους στην απογραφή του Κέστιου επί Νέρωνα. Η καταμέτρηση έγινε με βάση τις θυσίες και τον αριθμό, που λάμβαναν μέρος στη γιορτή του Πάσχα. Ακόμα, παραθέτει τον μεγάλο όγκο πτωμάτων στην πόλη και την τρομερή τους δυσωδία. Ο Ιωάννης από τα Γίσχαλα με τους αδερφούς του, αφού είχαν λιμοκτονήσει, ζήτησε χάρη από τους Ρωμαίους και εκείνοι τον τιμώρησαν με ισόβια φυλάκιση ενώ τον Σίμωνα τον προόριζαν για δημόσια εκτέλεση στη γιορτή του θριάμβου (*Πολ.*, VI. IX.2-4).²⁵⁸

²⁵⁶ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 172.

²⁵⁷ J. J. Price, *Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.*, Λάιντεν 1992, 174.

²⁵⁸ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 133-134.

Ο ιστορικός Τάκιτος (V.12-14) φαίνεται να εκφράζει τις αμφιβολίες του για τον αριθμό των αιχμαλώτων και των πεσόντων που παραθέτει ο Φλάβιος Ιώσηπος. Θεωρεί ότι ο συνολικός αριθμός έφτανε τις 600.000. Τα όπλα, σύμφωνα με τον Τάκιτο (V.13), έφταναν για όλους όσους ήξεραν να τα χρησιμοποιήσουν, και αυτοί που είχαν την τόλμη να μετέχουν ήταν περισσότεροι. Οι Ιουδαίοι άνδρες και οι γυναίκες τους έδειχναν αποφασιστικότητα στην μάχη, γιατί προτιμούσαν τον θάνατο παρά να χάσουν τον τρόπο ζωής τους. Δεν υπάρχει αμφιβολία, με βάση τον Chilver, ότι οι απώλειες ήταν μεγαλύτερες από τον αριθμό κάθε μιας πόλης της Ιουδαίας ξεχωριστά²⁵⁹.

Ο Τίτος διέταξε να ισοπεδωθεί το τείχος και ο Ναός, εκτός από τα τρία φρούρια, για να δείχνει εξωτερικά ότι ποτέ δεν ισοπεδώθηκε. Άφησε την X λεγεώνα εκεί και την βράβευσε. Κατέφυγε στην Καισάρεια, όπου μαθαίνει για την σύλληψη του Σίμωνα από τον Τερέντιο Ρούφο (I., Πολ., VII. I.1-3)²⁶⁰.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος στο έργο του παρουσιάζει τον Τίτο ως τον ιδανικό στρατιωτικό ηγέτη, ο οποίος ενθαρρύνει τον στρατό να πολεμήσει στη μάχη, δημιουργεί οχυρωματικά έργα, προσπαθεί να προστατεύσει τους αντιπάλους, προειδοποιεί τον αντίπαλό του πριν κάνει κάποια στρατιωτική κίνηση, δίνοντάς του ευκαιρία και τιμωρεί όποιον στρατιώτη δεν τήρησε τις διαταγές του Τίτου. Ακόμα, παρουσιάζεται να μην επιθυμεί την καταστροφή του Ναού. Το μοτίβο αυτό του ενάρετου στρατηγού παρατηρείται σε διάφορα έργα της αρχαίας λογοτεχνίας, όπως στον Ονήσανδρο, στον Τάκιτο, στον Ιούλιο Καίσαρα και τέλος, στον βιογράφο Πλούταρχο. Παρουσιάζεται η ικανότητα των στρατιωτικών να είναι αποτελεσματικοί στην μάχη²⁶¹.

Μελετητές του Φλάβιου Ιώσηπου θεωρούν ότι η περίπτωση του Τίτου στο αφήγημα δεν αποτελεί τη μοναδική εξαίρεση, σύμφωνα με την οποία ο γράφων προσπαθεί να αποδώσει ιδιότητες και να κάνει χρήση μοτίβων λογοτεχνίας για να περιγράψει ένα δρών πρόσωπο. Πανομοιότυπα μέσα χρησιμοποιούνται για την περιγραφή του Ιωάννη από τα Γίσχαλα. Η αφήγηση του Φλάβιου Ιώσηπου, σύμφωνα με τους μελετητές, θυμίζει τις περιγραφές του Σαλλούστιου, του *Κλέωνα* από τον

²⁵⁹ G.E.F. Chilver, *A Historical Commentary on Tacitus' Histories IV and V*, Οξφόρδη 1985, 97.

²⁶⁰ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 137-138.

²⁶¹ J.S. McLaren, "Josephus on Titus: the Vanquished writing about the Victor", στο: J. Sievers, G. Lembi (επιμ.), *Josephus and Jewish History in Flavian Rome and beyond*, Λάιντεν 2005, 282-287.

Θουκυδίδη και του Αριστοφάνη, ενώ η περιγραφή των γεγονότων μας παραπέμπει στην αφήγηση του Θουκυδίδη. Συνεπώς, δεν μπορούμε στηριζόμενοι αποκλειστικά στην αφήγηση του Φλάβιου Ιώσηπου να απαντήσουμε στο ερώτημα, γιατί ο Φλάβιος Ιώσηπος παρουσιάζει τον Τίτο να μην επιθυμεί την καταστροφή του Ναού και να δακρύζει όταν η τελευταία λαμβάνει χώρα από τους στρατιώτες του²⁶².

Στην επιγραφή του θριάμβου (*CIL VI.944*), τονίζεται ότι ο Τίτος υπέταξε τον λαό της Ιουδαίας και κατέστρεψε τον Ναό της Ιερουσαλήμ υπό την επίβλεψη του πατέρα του, ενώ οι προηγούμενοι στρατηγοί και βασιλείς απέτυχαν να φέρουν εις πέρας την αποστολή. Η επιγραφή αυτή μας γεννά το ερώτημα εάν όντως υπήρχε η πρόθεση αυτή. Προκειμένου να απαντήσουμε στο ζήτημα αυτό, θα πρέπει προηγουμένως να σκιαγραφήσουμε τον Τίτο και να δούμε πιο αναλυτικά την προσωπικότητά του. Από τους *Βίους* του Σουητώνιου, ιδιαίτερα του *Βεσπασιανου* προκύπτει ότι ο οίκος των Φλαβίων δεν ήταν κάποιος σημαντικός οίκος της Ρώμης. Τα μέλη του κατάγονταν από την Φαλακρίνα, μια μικρή κωμόπολη στη χώρα των Σαβίνων και του έλειπε το κύρος και η μεγαλοπρέπεια. Στον *Βίο του Τίτου*, ο Σουητώνιος επισημαίνει ότι ο Τίτος, φτάνοντας στο αξίωμα του αυτοκράτορα, είχε κακή φήμη και δεν υποστηριζόταν από τον λαό της Ρώμης. Ήταν σκληρός και είχε υιοθετήσει τρυφηλό τρόπο ζωής²⁶³.

Πλεονεκτήματα του Τίτου, κατά τον Σουητώνιο, αποτελούσαν η γενναιοδωρία του και ο σεβασμός της περιουσίας του πολίτη. Επίσης, διεπόταν από αλτρουιστική διάθεση προς τους άλλους. Δεν επιθυμούσε να είναι οι άνθρωποι απελπισμένοι. Συμμετείχε στα δημόσια θεάματα και έπαιρνε θέση. Η βασιλεία του δεν ήταν η καλύτερη, λόγω των σημαντικών γεγονότων που έλαβαν χώρα στην Ρώμη, όπως η έκρηξη του Βεζουβίου. Παρόλα αυτά, η εξουσία του Τίτου ήταν ικανοποιητική. Τέλος, όσους πληροφοριοδότες και υποκινητές προσπαθούσαν να ρίξουν τον Τίτο από την εξουσία, τους συλλάμβανε και τους μαστίγωνε δημόσια. Στην Ιουδαία, όταν υπέταξε τις δύο πόλεις, Ταριχέα και Γάμαλα, στη μάχη

²⁶² Z. Yavetz, "Reflections on Titus and Josephus", *GRBS* 16 (1975), 419.

²⁶³ J.S. McLaren, "Josephus on Titus: the Vanquished writing about the Victor", στο: J. Sievers, G. Lembi (επιμ.), *Josephus and Jewish History in Flavian Rome and beyond*, Λάιντεν 2005, 288.

σκοτώθηκε το άλογό του και ανέβηκε σε ένα άλλο άλογο, που είχε σκοτωθεί ο αναβάτης του (Σουητ., *Τίτος* IV) ²⁶⁴.

Οι παραπάνω περιγραφές δίνουν την εικόνα ενός ικανού στρατιωτικού άντρα που μπορούσε να διαχειριστεί κάθε κατάσταση. Για το περιστατικό στην Ταριχέα και στα Γάμαλα, ο Φλάβιος Ιώσηπος δεν κάνει λόγο για τον Τίτο αλλά για τον Βεσπασιανό. Η περιγραφή του Τίτου στον Φλάβιο Ιώσηπο αποτελεί μια εξιδανίκευση που συνεχίζει να εμφανίζεται στο Βαβυλωνιακό Ταλμούδ, όπου ο ραβίνος Ιούδας εξυμνεί τις πράξεις των Ρωμαίων στην Ιουδαία, τα εγγειοβελτιωτικά τους έργα και τα προνόμια που έφεραν στην περιοχή μαζί με τη διαρκή ειρήνη. Από την άλλη, ο ραβίνος Σίμωνας δεν υιοθετεί την ίδια αντίληψη και πιστεύει ότι ενδιέφεραν τους Ρωμαίους οι δικές τους ευκολίες, γι αυτό κατασκεύασαν τα έργα προς ίδιον όφελος²⁶⁵.

Δημιουργείται εύλογα η απορία, γιατί οι πηγές των ραβίνων διέπονται από ένα θετικό πνεύμα. Μήπως υιοθετούν την άποψη του Φλάβιου Ιώσηπου για την καταστροφή του Ναού, ότι δηλαδή κύριοι υπαίτιοι είναι οι Ιουδαίοι στασιαστές που οδήγησαν την κατάσταση σε αυτό το σημείο; Οι Φλάβιοι επεδίωξαν να προβάλουν μια θετική εικόνα σε όλη την επαρχία, ώστε να ισχυροποιήσουν την θέση τους στην Ρώμη λόγω του ότι δεν προέρχονταν, όπως οι προηγούμενοί τους, από αριστοκρατική γενιά και από ένδοξη περιοχή και, δεύτερον, μετά τα γεγονότα του εμφυλίου, εισήγαγαν μια νέα δυναστεία και αποτελούσαν τους εγγυητές της συνέχειας του θεσμού και της ίδιας της αυτοκρατορίας²⁶⁶.

Όσον αφορά στην περιγραφή του Φλάβιου Ιώσηπου, μπορούμε να συνοψίσουμε τα όσα είδαμε παραπάνω. Ο Φλάβιος Ιώσηπος γράφει τους *Πολέμους* στην αυλή του Τίτου την περίοδο στην οποία αρχίζει να εκφράζεται έντονα το φαινόμενο του αντι-ιουδαϊσμού και προσπαθεί να αποδείξει τη μη υπαιτιότητά του για τα γεγονότα και για το τι πραγματικά συνέβη. Το κοινό του, όπως είδαμε ήδη, στον *Πρόλογο* του, αποτελούν Έλληνες και Ρωμαίοι, κι επιθυμεί να τους πληροφορήσει για την αλήθεια των συμβάντων. Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι αν ο Τίτος ήθελε να κάψει τον Ναό. Στην περιγραφή του Σουλπίκιου Σεβήρου (*Χρονικά*

²⁶⁴ J.S. McLaren, "Josephus on Titus: the Vanquished writing about the Victor", στο: J. Sievers, G. Lembi (επιμ.), *Josephus and Jewish History in Flavian Rome and beyond*, Λάιντεν 2005, 289.

²⁶⁵ Z. Yavetz, "Reflections on Titus and Josephus", *GRBS* 16 (1975), 411.

²⁶⁶ Z. Yavetz, "Reflections on Titus and Josephus", *GRBS* 16 (1975), 431-432.

2.30.6) παρατηρούμε ότι ο Τίτος είχε διατάξει να καεί μόνο το ιερό του Ναού και όχι ο Ναός (*evertendum templum*).²⁶⁷

Ο Φλάβιος Ιώσηπος αποτέλεσε μέρος της Φλαβιανής προπαγάνδας και επηρέασε την γνώμη των μεταγενέστερων. Η Φλαβιανή προπαγάνδα αποτυπώθηκε και στα νομίσματα που κυκλοφόρησαν στην Ιουδαία και στην Ρώμη, φέροντας την επιγραφή «IUDAEA CAPTA» (εικ.11), πληροφορώντας δηλαδή για την «κατάληψη της Ιουδαίας». Όπως, θα δούμε αναλυτικά πιο κάτω στο κεφάλαιο των αποτελεσμάτων, τα νομίσματα αυτά κυκλοφορούσαν για 10 χρόνια και συμβόλιζαν την νίκη των Ρωμαίων επί των Ιουδαίων. Κυκλοφορούσαν επί Δομιτιανού, που είχε επιβάλει τον ατιμωτικό φόρο για τους Ιουδαίους, τον *fiscus iudaicus*²⁶⁸.

Η στάση των Χριστιανών απέναντι στα γεγονότα του 66-70 μ.Χ. δεν μας είναι γνωστή από κάποια μαρτυρία. Φαίνεται ότι ο αριθμός των Χριστιανών που ζούσαν στην Ιερουσαλήμ πριν και μετά από τα γεγονότα του 66 μ.Χ. αποτελούσε την πλειοψηφία στην πόλη, η αντίδραση τους στη στάση ήταν μάλλον υποτονική²⁶⁹. Ο Φλάβιος Ιώσηπος αναφέρει ότι την περίοδο που υπήρξε αρχιερέας ο Ανάνος, οι σχέσεις μεταξύ του πληθυσμού ήταν προβληματικές και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να χαθεί η συνοχή του πληθυσμού. Από την επιστολή του αποστόλου Παύλου προς τους Ρωμαίους, το 58 μ.Χ., διακρίνουμε την πρόταση του συγγραφέα να παραμείνουν ενωμένοι στην Ιουδαία οι Χριστιανοί με τους «ορθόδοξους» Ιουδαίους. Πριν το 70 μ.Χ. όλο και περισσότεροι Ιουδαίοι ακολουθούσαν τον Χριστιανισμό. Τα δύο δόγματα, Χριστιανισμός και Ιουδαϊσμός, διέφεραν ως προς τον τρόπο ερμηνείας και ο Χριστιανισμός κέρδιζε έδαφος. Ίσως γι αυτό να χάρηκαν κάποιοι Ιουδαίοι, όταν ο Ανάνος πέθανε στα χέρια των Ζηλωτών γιατί ήταν Σαδδουκαίος, υποστήριζε δηλαδή το πιο σκληρό δόγμα²⁷⁰.

Ήδη από την εποχή του Νέρωνα οι Χριστιανοί εκδιώκονταν από τους Ρωμαίους και τους είχαν κατηγορήσει για τη φωτιά στην Ρώμη. Αργότερα, επί

²⁶⁷ Z. Yavetz, "Reflections on Titus and Josephus", *GRBS* 16 (1975), 416.

²⁶⁸ J.S. McLaren, "Josephus on Titus: The Vanquished writing about the Victor", στο: J. Sievers, G. Lembi (επιμ.), *Josephus and Jewish History in Flavian Rome and beyond*, Λάιντεν 2005, 289.

²⁶⁹ M. Goodman, *Rome and Jerusalem: the Clash of Ancient Civilizations*, Λονδίνο 2007, 516.

²⁷⁰ M. Goodman, *Rome and Jerusalem: the Clash of Ancient Civilizations*, Λονδίνο 2007, 526-527.

Τραϊανού παρατηρούμε μέσα από τις επιστολές του Πλινίου να γίνεται εκκαθάριση στην Μικρά Ασία του Χριστιανικού στοιχείου²⁷¹.

Στο τέταρτο βιβλίο των *Σιβυλλικών χρησμών*, που γράφτηκαν τον 6^ο και 7^ο αιώνα μ.Χ. και αποτελούν μια συλλογή Ιουδαϊκών και Χριστιανικών δοξασιών, παρατηρούμε ότι μεταφέρονται κάποιες ιδέες μέσα από τα κείμενα του 1^{ου} αιώνα μ.Χ. όσον αφορά στους Ρωμαίους²⁷². Η παρουσίαση των Ρωμαίων ως *ύβριστων* για την καταστροφή του Ναού και τους διωγμούς των Χριστιανών και η τιμωρία τους φαίνονταν καθαρά τόσο στα Χριστιανικά κείμενα των χρησμών όσο και στα Ιουδαϊκά. Επίσης, το απόσπασμα από το *Κατά Μάρκον* (13:14) θεωρείται ότι προστέθηκε το 70 μ.Χ., γιατί εμφανίζει πολλά κοινά στοιχεία με το απόσπασμα του Φλάβιου Ιώσηπου (*Πολ.*, 5.302-500). Το *Κατά Μάρκον* στο σημείο αυτό κάνει μια εύστοχη πρόβλεψη για την έκβαση των σχέσεων μεταξύ του πληθυσμού της Ιουδαίας και των Ρωμαίων. Φαίνεται ότι ο τρόπος γραφής του Φλάβιου Ιώσηπου θυμίζει έντονα σε σημεία το κείμενο του απόστολου Μάρκου. Μπορούμε μέσα από τα πρώιμα Χριστιανικά κείμενα να παρακολουθήσουμε τη σύγκρουση των Ιουδαίων με τους Ρωμαίους αλλά και τον ρόλο των Χριστιανών στη διαμάχη αυτή, προκειμένου να αντιληφθούμε καλύτερα πως εξελίχθηκαν οι σχέσεις τους μεταξύ των δύο ομάδων στην εποχή του Νέρωνα²⁷³.

Οι πρώιμοι Χριστιανικοί συγγραφείς, όπως ο Ευσέβιος της Καισάρειας, θεωρούν ότι η ιστορία του Φλάβιου Ιώσηπου αποτελεί μια καλή πηγή πληροφόρησης για την εποχή του Ιησού, πέρα από τα Χριστιανικά κείμενα και τα Ευαγγέλια. Ο Φλάβιος Ιώσηπος αναφέρει ιδιαίτερα στην *Αρχαιολογία* του τον Ιησού και την κοινότητα των Χριστιανών, τον Ιωάννη τον Βαπτιστή και τον Ιάκωβο²⁷⁴. Το έκτο βιβλίο των *Ιστοριών* του Φλάβιου Ιώσηπου αποτελεί μια σημαντική μνεία για την καταστροφή του Ναού, που εμπνέει τους Χριστιανούς για τη δικαίωση της προφητείας του Ιησού, ότι η έλευση των Ρωμαίων θα φέρει την καταστροφή της

²⁷¹ M. Goodman, *Rome and Jerusalem: the Clash of Ancient Civilizations*, Λονδίνο 2007, 531 και 535.

²⁷² G. H. van Krooten, "The Jewish War and the Roman Civil War of 68-69 B.C.: Jewish, Pagan and Christian perspectives", στο: M. Popovic, *the Jewish War against Rome*, 419-423.

²⁷³ G. H. van Krooten, "The Jewish War and the Roman Civil War of 68-69 B.C.: Jewish, Pagan and Christian perspectives", στο: M. Popovic, *the Jewish War against Rome*, 427-444.

²⁷⁴ Η μνεία των συγκεκριμένων προσώπων γίνεται στα εξής χωρία: *Ιησούς: Ι.Α. 18.63-64., Ιωάννης Βαπτιστής: Ι.Α. 18.116-119 και Ιάκωβος: Ι.Α. 20.200* (H. Chapman, "Josephus", στο: A. Feldherr, *Cambridge Companion to the Roman Historians*, Λονδίνο 2009, 325).

Ιερουσαλήμ, όπως πληροφορούμαστε από τα Ευαγγέλια²⁷⁵. Χάρη στους Χριστιανούς και ειδικά στους πρώιμους Χριστιανούς οφείλουμε τη διάσωση του έργου του Φλάβιου Ιώσηπου²⁷⁶.

Μασάδα και αρχαιολογία του κινήματος

Εάν το κίνημα της Ιουδαίας κρίθηκε εκ του αποτελέσματος φαίνεται επίσης από τα γεγονότα που συνέβησαν μετά το 70 μ.Χ. στη Μασάδα και παρατίθενται από τον Φλάβιο Ιώσηπο (εικ.12). Μετά την πυρπόληση του Ναού και την κατάκτηση της Ιερουσαλήμ, ο Βεσπασιανός διέταξε τον στρατηγό του Λουκίλιο Βάσσο να υποτάξει τα ιουδαϊκά φρούρια που αντιστέκονταν ακόμα. Κάποια από αυτά αποτελούσαν το Ηρώδειο, που βρισκόταν περίπου 16 χιλιόμετρα από την Ιερουσαλήμ, ο Μαχαιρούντας, που βρισκόταν λίγα χιλιόμετρα ανατολικά της Νεκράς Θάλασσας και το φρούριο της Μασάδα. Ο Λουκίλιος Βάσσος, αν και αντιμετώπισε κάποιες δυσκολίες στο να υποτάξει το Ηρώδειο, τελικά το κατάφερε με απόλυτη επιτυχία. Οι κάτοικοι του Μαχαιρούντα αδυνατούσαν να αντισταθούν. Ο Λουκίλιος Βάσσος αιχμαλώτισε ένα νεαρό στασιαστή, τον Ελεάζαρο και τον απείλησε ότι θα τον εκτελούσε δημόσια. Βλέποντας αυτό το γεγονός, το πλήθος έντρομο παραδόθηκε και ο Λουκίλιος Βάσσος απελευθέρωσε τον Ελεάζαρο²⁷⁷.

Όπως παραθέτει ο Φλάβιος Ιώσηπος (*Πολ.* VII.VIII.1-2), ο Λουκίλλιος Βάσσος πεθαίνει ξαφνικά και τον διαδέχεται ο Φλάβιος Σίλβα, που προσπαθεί να ολοκληρώσει την στρατιωτική επιχείρηση με την κατάληψη της Μασάδα. Από το ξεκίνημα του κινήματος, ο Μαναήμος μαζί με τους σικάριους είχαν ήδη καταλάβει την Μασάδα. Αργότερα, είχε κατακτηθεί από τους σικάριους, τους οποίους εξουσίαζε κάποιος Ελεάζαρος. Δεν έχει ακόμη ξεκαθαριστεί, με βάση την περιγραφή τους, εάν όντως άνηκαν στους σικάριους ή στους Ζηλωτές. Τα άτομα που ακολουθούσαν τον Ελεάζαρο υπολογίζονταν στους εννιακόσιους εξήντα²⁷⁸.

²⁷⁵ Ιδιαίτερα στη Καινή Διαθήκη στα εδάφια του Ματθαίου (Mt. 24:1-2), Μάρκου (Mk. 13:1-2) και Λουκά (Lk. 21:5-6).

²⁷⁶ H. Chapman, "Josephus", στο: A. Feldherr, *The Cambridge Companion to the Roman Historians*, Λονδίνο 2009, 325-326.

²⁷⁷ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 139-140.

²⁷⁸ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 141-142.

Ο στρατηγός Φλάβιος Σίλβα τοποθέτησε φρουρές γύρω από την Μασάδα και προσπάθησε να την καταλάβει. Εξαιτίας της γεωγραφικής ιδιαιτερότητας της περιοχής, ο Φλάβιος Σίλβα μαζί με τον ρωμαϊκό στρατό κατασκεύασαν διάφορα στρατιωτικά έργα, όπως τείχη για την πολιορκία, αναχώματα και πολιορκητικούς κριούς. Σε ανάλογες δραστηριότητες επιδόθηκαν και οι σικάριοι, από την άλλη πλευρά (*Πολ.* VII.VIII.2 και 5). Στην αρχή, οι Ρωμαίοι έχαναν εξαιτίας των καιρικών συνθηκών της περιοχής που εμπόδιζαν τον τρόπο που μάχονταν. Σύμφωνα με τον Φλάβιο Ιώσηπο, ο Ελεάζαρος εκφώνησε έναν λόγο στους κατοίκους της Μασάδα με στόχευση να μην χαθεί άλλος πληθυσμός, όπως έγινε στην Ιερουσαλήμ. Ο πρώτος λόγος του δίχασε το πλήθος με αποτέλεσμα να εκφωνήσει και δεύτερο λόγο (*Πολ.* VII.VIII.6-7)²⁷⁹.

Το πλήθος δε σκόπευε να παραδοθεί στους Ρωμαίους, προτίμησαν να αυτοκτονήσουν. Ο Φλάβιος Ιώσηπος μας παραθέτει ότι πέθαναν την δεκάτη πέμπτη του Ξανθικού περίπου εννιακόσια εξήντα άτομα, πλην μιας ηλικιωμένης γυναίκας που κρύφτηκε σε έναν υπόνομο μαζί με κάποιες άλλες (*Πολ.* VII.IX.1). Το πρωί οι Ρωμαίοι εισέβαλαν στην Μασάδα και προσπαθούσαν να κατανοήσουν τι είχε συμβεί. Βρήκαν τις γυναίκες που τους εξήγησαν τα γεγονότα. Ο Φλάβιος Ιώσηπος επισημαίνει τον θαυμασμό του ρωμαϊκού στρατού για την πράξη των κατοίκων της Μασάδα (*Πολ.* VII.IX.1)²⁸⁰.

Η Μασάδα βρίσκεται στη δυτική ακτή της Νεκράς Θάλασσας. Η πόλη χτίστηκε σε έναν μικρό απομονωμένο βράχο και η προσπέλασή της είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Η μόνη οδός από την οποία καθίσταται εφικτή η προσπέλασή της αποτελεί το λεγόμενο «φιδίσιο μονοπάτι». Η ίδρυση της πόλης έγινε από τον αρχιερέα Ιωνάθη. Την εποχή του Ηρώδη του Μεγάλου η Μασάδα χρησιμοποιήθηκε ως φρούριο για τις εισβολές των Πάρθων, το 40 π.Χ. Στη Μασάδα βρέθηκε για να προστατευτεί ο ίδιος ο Ηρώδης ο Μέγας και η οικογένειά του, όπου δημιούργησε βελτιωτικά έργα²⁸¹. Κάποια από αυτά αποτελούσαν μια τεχνητή πηγή για την ύδρευση της πόλης και δεξαμενές. Η Μασάδα κατά την εποχή του Ηρώδη περιβαλλόταν από τείχη και πύργους κατά μήκος της πορείας του βράχου. Επίσης, υπήρχαν τρεις πύλες, που διαχώριζαν τα δημόσια κτήρια. Υπήρχαν εντός του οχυρού ένδεκα αποθήκες, η μια

²⁷⁹ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008,143-144.

²⁸⁰ S. Sorek, *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, Λονδίνο 2008, 145-146.

²⁸¹ Χ. Καραγιάννης, «Μασάντα: ο λευκός βράχος της ιουδαϊκής επανάστασης», *Corpus* 7 (1999), 41 και E.M. Smallwood ,T. Rajak, "Masada",*OCD*, 908.

από τις οποίες περιείχε σιτηρά. Εντός του οικισμού υπήρχαν τα ανάκτορα των βασιλέων της περιοχής²⁸².

Οι ανασκαφές στη Μασάδα ξεκίνησαν το 1963 από τον Y. Yadin. Λόγω έλλειψης χώρου στην εργασία θα παρουσιαστούν συνοπτικά τα ευρήματα των ανασκαφών των ετών 1963-1965. Τα δύο χιλιάδες τριακόσια νομίσματα, που βρέθηκαν, καλύπτουν χρονικά όλη την υπό μελέτη περίοδο, με τις τελευταίες κοπές να χρονολογούνται μετά την κατάληψη της Μασάδα. Το ότι η πλειοψηφία των εμφανιζόμενων κοπών εμπίπτει χρονικά στο δεύτερο έτος του κινήματος στην Ιουδαία, επικυρώνει την επισήμανση του Φλάβιου Ιώσηπου ότι ο Σίμων του Γιώρα έφτασε στη Μασάδα το 66-67 μ.Χ. με την οικογένειά του και πολύ αργότερα οι σικάριοι προφανώς οι σικάριοι μετέφεραν μαζί τους πολλά νομίσματα εκείνης της χρονιάς²⁸³.

Οι παραπάνω ανασκαφές έφεραν στο φως αντικείμενα καθημερινής χρήσης, δηλωτικά της παραγωγής ψωμιού και της κατασκευής ενδυμάτων²⁸⁴. Τα κτήρια της Μασάδα από δημόσια πλέον μετατρέπονται σε ιδιωτικά. Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι από το 66 μ.Χ. δεν ζούσαν στη Μασάδα μόνο οι Ζηλωτές αλλά και άτομα που ήθελαν να ξεφύγουν από την ρωμαϊκή κατάκτηση. Ο ιδιωτικός-οικογενειακός χαρακτήρας αυτός δημιούργησε, όπως φαίνεται από τα ευρισκόμενα χειρόγραφα της περιοχής, μια πόλη με όλες τις λειτουργίες της και την καθημερινή της ζωή²⁸⁵.

Οι ανασκαφείς βρήκαν στη Μασάδα τα ερείπια μιας συναγωγής, ορισμένα τείχη εντός του οχυρού, επιμέρους κτήρια, λατρευτικούς χώρους, δύο λατρευτικά λουτρά, ένα σχολείο, ενεπίγραφους τοίχους και πολλά χειρόγραφα, πιθανόν αντίγραφα αυτών που βρέθηκαν στο Κουμράν²⁸⁶. Στο «Φιδίσιο μονοπάτι», βρέθηκε πλούσιος αμυντικός οπλισμός, πύργοι, αιχμές δοράτων, σπαθιά και πολλές σιδερένιες αιχμές δοράτων με τρίλοβο σχήμα, στερεωμένες σε ξύλο το ελαφρύ βάρος των τελευταίων υποδηλώνει ότι τις είχαν ρίξει από τα τόξα και όχι από τις πολιορκητικές μηχανές. Από τα ευρισκόμενα όπλα σε συνδυασμό με τις περιγραφές του Φλάβιου

²⁸² Χ. Καραγιάννης, «Μασάντα: ο λευκός βράχος της ιουδαϊκής επανάστασης», *Corpus 7* (1999), 42-43 και E.M. Smallwood, T. Rajak, "Masada", *OCD*, 908.

²⁸³ S. Mason, *A History of the Jewish War: A.D. 66-74*, Κέμπριτζ 2016, 548-549.

²⁸⁴ S. Mason, *A History of the Jewish War: A.D. 66-74*, Κέμπριτζ 2016, 549-550 και Χ. Καραγιάννης, «Μασάντα: ο λευκός βράχος της ιουδαϊκής επανάστασης», *Corpus 7* (1999), 44-45.

²⁸⁵ S. Mason, *A History of the Jewish War: A.D. 66-74*, Κέμπριτζ 2016, 550-551.

²⁸⁶ S. Mason, *A History of the Jewish War: A.D. 66-74*, Κέμπριτζ 2016, 551-553.

Ιώσηπου μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι Ιουδαίοι μάχονταν με ελαφρύτερο οπλισμό από ό,τι οι Ρωμαίοι, που χρησιμοποιούσαν τα σπαθιά και τις βαλλίστρες (εικ. 13)²⁸⁷.

Στα σπήλαια 2.001 και 2.002 εντοπίστηκαν κάποια οστά ανθρώπινα που χρονολογούνται κατά την υπό μελέτη περίοδο και κάποια οστά χοίρων. Τα οστά χρονολογήθηκαν την περίοδο της στάσης και τα οστά χοίρων αποδόθηκαν στην νομιμοποίηση του τάφου, πρακτική των Ρωμαίων, όπως επισημαίνει και ο Κικέρωνας. Η έλλειψη πολλών οστών στον τάφο αποδίδεται στην έλευση άγριων ζώων, που τα απομάκρυναν. Οι μεταγενέστεροι επισκέπτες του οχυρού τοποθετούσαν πέτρες στις σπηλιές, για να προστατεύσουν τα οστά²⁸⁸. (εικ. 14)

Η ανασκαφική έρευνα αποδείχθηκε επίσης πλούσια και ανέδειξε πολλά στοιχεία από το κίνημα του 66-70 μ.Χ. στα Ιοταπάτα, στα Γάμαλα και στην Ιερουσαλήμ. Τα Ιοταπάτα αποτελούν την δεύτερη μεγάλη πόλη μετά την Ιερουσαλήμ και την Μασάδα, όπου έγινε μια σκληρή μάχη, σύμφωνα με τον Φλάβιο Ιώσηπο. Οι δύο φάσεις οχύρωσης της πόλης, με την πρώτη να ξεκινά κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο, επιβεβαιώνουν τον Φλάβιο Ιώσηπο. Συναντάμε πρώιμες ρωμαϊκές οχυρώσεις. Το 1999 ανακαλύφθηκε μια ιδιωτική οικία που φτιάχτηκε για περίπτωση έκτακτης ανάγκης, χτισμένη από χώμα εδάφους και πέτρες. Στα κρησφύγετα βρέθηκαν δύο βαλλίστρες, μια σιδερένια αιχμή δόρατος και είκοσι νομίσματα εκ των οποίων δώδεκα ασημένια και ένα που χρονολογείται στο 60 μ.Χ.²⁸⁹.

Βρέθηκε, επίσης, μια ράμπα επίθεσης (assault ramp), η οποία έφερε δεκάδες ίχνη από σιδερένια τόξα, από επιθέσεις καταπελτών και από *calligae*. Βρέθηκαν εβδομήντα τόξα, σιδερένιες αιχμές διαφόρων μεγεθών και βαρών και τέλος, πέτρες από βαλλίστρες (35 από τις 116 αποτελούνταν από τοπικό ασβεστόλιθο). Ακόμα, βρέθηκαν καμμένα ανθρώπινα οστά σε κτήρια της Ιερουσαλήμ και στα Γάμαλα. Παρατηρούνται σε διάφορα σημεία στα Ιοταπάτα ενταφιασμοί και εντοπίζονται

²⁸⁷ Ο Yadin θεωρεί ότι, σύμφωνα με τα ευρήματα, στη Μασάδα δεν υπήρξε αυτοκτονία και σημειώθηκε κάποια σύγκρουση μεταξύ των Ρωμαίων και των κατοίκων της περιοχής. Επίσης, κρίνει την παράθεση των γεγονότων του Φλάβιου Ιώσηπου ως παραπλανητική (βλ. παραπομπή 288). S. Mason, *A History of the Jewish War: A.D. 66-74*, Κέμπριτζ 2016, 553-555 και Χ. Καραγιάννης, «Μασάντα: ο λευκός βράχος της ιουδαϊκής επανάστασης», *Corpus 7* (1999), 45-46.

²⁸⁸ Χ. Καραγιάννης, «Μασάντα: ο λευκός βράχος της ιουδαϊκής επανάστασης», *Corpus 7* (1999), 46-47.

²⁸⁹ M. Aviam, "Yodefah/ Jotapata", στο: A. M. Berlin, J. A. Overman (επιμ.), *the First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology*, Νέα Υόρκη 2002, 121-126.

μεμονωμένα ανθρώπινα οστά. Οι ανθρωπολόγοι αποδίδουν τα ευρήματα αυτά σε είκοσι διαφορετικά άτομα, γυναίκες, άνδρες και παιδιά, διαπιστώνοντας ότι ο αριθμός που δίνει ο Φλάβιος Ιώσηπος (*Πολ.* 3.259-262) για τον αριθμό των νεκρών στα Ιωταπάτα θεωρείται υπερβολικός²⁹⁰. (εικ. 15)

Η ταυτοποίηση των Γαμάτων έγινε διαμέσου της περιγραφής του Φλάβιου Ιώσηπου. Τα ρωμαϊκά στρατόπεδα ήταν χτισμένα από ξύλο, ενώ στην Μασάδα που ήταν χτισμένα από πέτρα. Στα τείχη εντοπίστηκαν όπλα χρονολογούμενα στον 1^ο αιώνα μ.Χ., στρατιωτικά αντικείμενα, εκατό βαλλίστρες και αιχμές δοράτων. Στα Γάμαλα έχουν βρεθεί συνολικά δύο χιλιάδες βαλλίστρες σε όλη την πόλη²⁹¹. (εικ.16)

Επίσης, έχουν εντοπισθεί χίλιες εξακόσιες αιχμές βελών έξω από τα τείχη και θεωρείται ότι η πόλη ανακτήθηκε γρήγορα. Άλλα όπλα που βρέθηκαν ήταν μια προσωπίδα κράνους, μια ασημένια επιγναθίδα κράνους, ένα χρυσό θηκάρι μαχαιριού και μέρη από μια πανοπλία τύπου *lorica segmentata*. Επίσης, βρέθηκαν κρεμαστά κοσμήματα και χρησιμοποιημένα βλήματα. Οι Ιουδαίοι φαίνεται ότι χρησιμοποιούσαν τον ίδιο οπλισμό με τους Ρωμαίους. Μόνο ένα νόμισμα έχει βρεθεί, ένα ασημένιο shekel, που χρονολογείται στον χειμώνα του 66 μ.Χ. Συναντάμε μαζικές ταφές που υποδεικνύουν μαζικούς θανάτους· πιθανότατα οι Ρωμαίοι ήταν εκείνοι που ενταφίασαν τους νεκρούς²⁹². (εικ.17)

Μέσα στην πόλη της Ιερουσαλήμ στην ακρόπολη εμφανίζεται σε έναν αγωγό νερού, μια ευανάγνωστη επιγραφή πάνω της «LXF» (εικ.18), που υπονοεί την δέκατη λεγεώνα²⁹³. Στις ταφές των Ιουδαίων στην Ιερουσαλήμ φαίνεται καθαρά τι συνέβη εκείνη την περίοδο. Υπήρχαν τάφοι πλουσίων ή επιφανών Ιουδαίων, όπως βασιλέων και επί Ηρώδη εισήχθησαν στην Ιερουσαλήμ τα οστεοφυλάκια, τα οποία σταμάτησαν το 70 μ.Χ. Τα ταφικά έθιμα των πλουσίων Ιουδαίων απηχούν τα Ρωμαϊκά ταφικά έθιμα, με τη διαφορά ότι οι Ιουδαίοι προσδοκούσαν τη μεταθανάτια ζωή. Μετά το πρώτο κίνημα, εξαιτίας της μετανάστευσης ή της μετατόπισης της ελίτ των Ιουδαίων μας σώζονται στη Γαλιλαία και στη Νότια Ιουδαία οστεοφυλάκια χωρίς εξωτερικούς

²⁹⁰ M. Aviam, "Yodfat/ Jotapata", στο: A. M.Berlin, J. A. Overman (επιμ.), *the First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology*, Νέα Υόρκη 2002, 126-131.

²⁹¹ D. Syon, "Gamla", στο: A. M.Berlin, J. A. Overman (επιμ.), *The First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology*, Νέα Υόρκη 2002, 135-143.

²⁹² D. Syon, "Gamla", στο: A. M.Berlin, J. A. Overman (επιμ.), *The First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology*, Νέα Υόρκη 2002, 144-151.

²⁹³ H. Geva, *Archaeological Sites in Israel*, no. 4, Ιερουσαλήμ 1999, 27.

διακόσμους. Οι ταφές μέσα στο βράχο απαντιούνται κυρίως στην Ιερουσαλήμ και την Ιεριχώ. Φανερόνουν έναν οικογενειακό χαρακτήρα και υποδεικνύουν ότι εκείνη την περίοδο η Ιουδαϊκή ελίτ είχε κάποια αυτονομία²⁹⁴.

Τα ταφικά έθιμα και η πληθώρα των επιγραφών στα οστεοφυλάκια αποκαλύπτουν τον εκάστοτε ένοικο του τάφου. Η τεχνοτροπία τους συνδέεται με τα ιουδαϊκά ήθη και έθιμα του 1^{ου} αιώνα. Τα κτερίσματα που βρίσκονται στην Ιερουσαλήμ στο όρος Ζίον (νομίσματα, κεραμική) χρονολογούνται πιο πριν από τον 1^ο αιώνα. Ιδιαίτερα στον τάφο του Ιάσωνα παρατηρούμε θαλάμους που να περιέχουν αγγεία, λεκάνες και δοχεία, όπως στο σπήλαιο 1. Το νόμισμα στο οστεοφυλάκιο 9 – θάλαμο Β του 67 και τα γυάλινα δοχεία του θαλάμου C αιτιολογούν την άποψη αυτή. Η κεραμική από λεκάνες και λύχνους λαδιού που βρέθηκε στο σπήλαιο 3 επιβεβαιώνει τη χρήση τους κατά τον 1^ο αιώνα. Ο θάλαμος Β χρησιμοποιούνταν και αργότερα²⁹⁵. (εικ.19)

Οι ταφές που εισήχθησαν τον 1^ο αιώνα δείχνουν τη διατήρηση των ταφικών ιουδαϊκών εθίμων μέχρι την καταστροφή του Ναού. Η δεύτερη φάση τελειώνει το 70 μ.Χ. Το συγκρότημα 1 χρονολογείται τον 1^ο αιώνα μ.Χ. με διάφορες βελτιώσεις στην αρχιτεκτονική. Τυπικά ταφικά έθιμα και πρωταρχικός ενταφιασμός *in loculi* και δευτερεύουσα συλλογή οστών στα οστεοφυλάκια. Οι ταφικές δραστηριότητες χαμηλά της κοιλάδας του Κίδρου στον παραπόταμο του Hinnom έχουν αναδείξει σαρκοφάγους με πλούσιες διακοσμήσεις, που δείχνουν πλούσιους ενοίκους. Μετά το 70 μ.Χ. έχουμε σποραδικές ταφές με βάση τα αγγεία. Επιγραφές δείχνουν Ελληνικά ονόματα οικογενειών π.χ. Έρωσ (σπήλαιο 3), που πιθανόν να είναι Σύριοι της Διασποράς. Έχει βρεθεί αμφορίσκος με Παρθική προέλευση με καλλιτέχνη τον Αζάρια από τη Βηρυτό, με καταγωγή από την Ιερουσαλήμ (σπήλαιο 1) Μετά το 70, όταν οι ιουδαϊκές ταφές στις τρεις σπηλιές έπαυσαν, αφού είχαν εισαχθεί τον ύστερο 1^ο αιώνα π.Χ., απαγορεύτηκαν από τον ιουδαϊκό νόμο και κατεγράφησαν στα ιουδαϊκά κείμενα ως ταφές που χρησιμοποιήθηκαν από μη Ιουδαίους²⁹⁶.

²⁹⁴ J. Magness, *The Archaeology of the Holy Land: From the Destruction of Solomon's Temple to the Muslim conquest*, Κέμπριτζ 2012, 229-243.

²⁹⁵ G. Avni - Z. Greenhut, *The Akeldama Tombs. Three Burial Caves in the Kidron Valley*, Ιερουσαλήμ 1996, 33.

²⁹⁶ G. Avni - Z. Greenhut, *The Akeldama Tombs. Three Burial Caves in the Kidron Valley*, Ιερουσαλήμ 1996, 34- 35.

Το όνομα Έρωτας στην επιγραφή: «Πεποίηκεν Αζά Βερουτος Ερωτας» πιθανόν να αποδίδεται σε κάποια γυναίκα Ιουδαία. Δεν έχει εγγραφεί στην εγχώρια καταγραφή των Ιουδαίων²⁹⁷ πιθανόν το όνομα της να ήταν Ερωτάριον ή Ερωτάρειν και να έχουμε το υποκοριστικό της²⁹⁷. Το «Βερούτος» ή «Βειρούτος» ή «Βηρούτιος» πιθανόν να άνηκε στην μητέρα του γιατί μας παραπέμπει σε κάποια Ιουδαία γυναίκα ή σε έναν καλλιτέχνη που είχε αυτό το όνομα ή στην Βηρυτό, δηλαδή μια Συροφοινικική πόλη²⁹⁸. (εικ. 20)

Στους τάφους Testa και Bagatti στην Ιερουσαλήμ παρατηρούμε ταφές πριν το 70 μ.Χ. που παραπέμπουν σε Ιουδαίους Χριστιανούς. Στον τάφο 29-9 παρατηρούμε ταφές προσώπων που μετακινήθηκαν εκεί. Την περίοδο που μελετάμε, δεν συνηθίζονταν να μεταφέρονται οστά σε πόλεις, ούτε να υπάρχουν ενταφιασμοί. Για παράδειγμα, εάν κάποιος πέθαινε εκτός της πόλης, μεταφερόταν στον οικογενειακό του τάφο για να ενταφιαστεί. Όποιος κατηγορούνταν ως εγκληματίας ενταφιαζόταν μέσα σε κάποια σπηλιά, όπως στην περίπτωση του Ιησού (kokh ταφές). Τα κτερίσματα των ταφών συχνά ήταν αγγεία για να φωτίζουν το μονοπάτι του νεκρού, λυχνάρια, μπουκάλια για την τελετουργία, οινοχόες και δοχεία για μαγείρεμα, μη Ιουδαϊκή πρακτική²⁹⁹.

Τα αποτελέσματα του κινήματος

Στο κείμενο του Φλάβιου Ιώσηπου δεν καθίσταται σαφές εάν ο Τίτος επιθυμούσε να ισοπεδώσει τον Ναό ή όχι. Οι μεταγενέστεροι αρχαίοι συγγραφείς, που περιγράφουν την εποχή των Φλαβίων, αναφέρουν έμμεσα ότι ο Ναός καταστράφηκε από τον Τίτο και τους Ρωμαίους. Δεν μπορούμε να δούμε το ζήτημα μέσα από τη μαρτυρία του Τάκιτου, λόγω του ότι το πέμπτο βιβλίο, όπου εξιστορεί τα γεγονότα στην Ιουδαία, μας σώζεται αποσπασματικά. Ο Φλάβιος Ιώσηπος τονίζει ότι ο Τίτος αφαίρεσε κάποιους θησαυρούς από τον Ναό (*Πολ.* 6.387-91) και πιο πριν ότι όταν μπήκε στον Ναό, είδε τα αντικείμενα να βρίσκονται εκεί (*Πολ.* 6.260). Η

²⁹⁷ G. Avni - Z. Greenhut, *The Akeldama Tombs. Three Burial Caves in the Kidron Valley*, Ιερουσαλήμ 1996, 59.

²⁹⁸ G. Avni - Z. Greenhut, *The Akeldama Tombs. Three Burial Caves in the Kidron Valley*, Ιερουσαλήμ 1996, 61.

²⁹⁹ A. Kloner - B. Zissu, *The Necropolis of Jerusalem in the Second Temple Period*, Βέλγιο 2007, 121-128.

εξιδανικευμένη αφήγηση του Φλάβιου Ιώσηπου για τον Τίτο δεν αποδεικνύει το εάν ο ίδιος ο Τίτος συνέλεξε τους θησαυρούς του Ναού ως λάφυρα³⁰⁰.

Όπως προσθέτει πιο κάτω ο Φλάβιος Ιώσηπος (*Πολ.* 6.241), ο Τίτος επιθυμούσε να έχει ο Ναός περίοπτη θέση στην πόλη. Ο Ναός είχε ήδη καταστραφεί, αλλά πιθανόν να λειτουργούσε ως τόπος λατρείας του ίδιου του Τίτου για να επιβάλει την λατρεία του. Οι Ρωμαίοι σέβονταν τα ιερά και τις λατρείες των άλλων πόλεων ενώ παράλληλα προσπαθούσαν να επιβάλουν στις άλλες πόλεις τις δικές τους λατρείες. Ο Τίτος φαίνεται ότι εισήγαγε στοιχεία του Ιουδαϊσμού μέσω της *evocatio* στη θρησκεία της Ρώμης, με σκοπό αργότερα να επιβάλει και την προσωπική του λατρεία στην Ιουδαία (*Πολ.* 6.299-300). Αυτή η πολιτική του διαφαίνεται μέσα από τις τοπικές εορτές στις διάφορες πόλεις που συμμετείχε ο Τίτος στην Ιουδαία και ενισχύεται μέσα από τα υλικά κατάλοιπα που σώζονται στην Ρώμη³⁰¹.

Η θρησκευτική πολιτική των Φλαβίων στόχευε στον σεβασμό των τοπικών λατρειών μέσω των προνομίων που παραχωρούσαν οι αυτοκράτορες στις πόλεις. Τοποθετούσαν τους άρχοντες που εμπιστεύονταν και που ήταν αρεστοί στους κατοίκους των πόλεων της Ιουδαίας. Ο Βεσπασιανός επέβαλε τον φόρο του Ναού για την ενίσχυση των τοπικών συναγωγών και ρύθμισε το ποιες συναγωγές θα λειτουργούν και ποιες όχι. Χαρακτηριστικό αποτελεί το κλείσιμο της λειτουργίας της συναγωγής στη Λεοντόπολη. Οι σύγχρονοι μελετητές επισημαίνουν την εισχώρηση ανατολικών στοιχείων στη θρησκευτική πολιτική των Φλαβίων ως καινοτομία που εισήγαγε η συγκεκριμένη δυναστεία (*Πολ.* 7.430-437)³⁰².

Στις πόλεις της Ιουδαίας, όπως την Τιβεριάδα και τα Γίσχαλα, παρατηρούμε στα επιγραφικά δεδομένα να αποδίδονται στον Βεσπασιανό και τον Τίτο με εκφράσεις, όπως «ευεργέτης», «προστάτης της πόλης» και «σωτήρ». Επίσης, τους παραλληλίζουν με τον Ελευθέριο Δία λόγω της απελευθέρωσης της πόλης Γίσχαλα. Στην Αίγυπτο, οι παραπάνω αυτοκράτορες προσλαμβάνουν το προσωνύμιο «κύριος» ή «δεσπότης». Τα στοιχεία αυτά, σε συνδυασμό με αντίστοιχες νομισματικές κοπές

³⁰⁰ J. Rivers, "Flavian Religious Policy and the Destruction of the Jerusalem Temple", στο: J. Edmondson, S. Mason, J. Rivers, *Flavius Josephus and Flavian Rome*, Οξφόρδη 2005, 145-149.

³⁰¹ H. Wendt, *At the Temple Gates: The Religion of Freelance Experts in the Roman Empire*, Οξφόρδη 2016, 96-100 και J. Rivers, "Flavian Religious Policy and the Destruction of the Jerusalem Temple", στο: J. Edmondson, S. Mason, J. Rivers, *Flavius Josephus and Flavian Rome*, Οξφόρδη 2005, 149-150.

³⁰² J. Mylonopoulos, "The Dynamics of Ritual Space", *Kernos* 21, 2008, 72-73 και J. Rivers, "Flavian Religious Policy and the Destruction of the Jerusalem Temple", στο: J. Edmondson, S. Mason, J. Rivers, *Flavius Josephus and Flavian Rome*, Οξφόρδη 2005, 153-154 και 162-164.

των παραπάνω αυτοκρατόρων, συνηγορούν υπέρ κάποιου είδους αυτοκρατορικής λατρείας σε όλη την επικράτεια, συμπεριλαμβανομένων και των Ιουδαϊκών πόλεων³⁰³.

Το 70 μ.Χ., ο Τίτος γιορτάζει στην Καισάρεια τα γενέθλια του αδερφού του Δομιτιανού και αργότερα το ίδιο έτος στη Βηρυτό τα γενέθλια του πατέρα του, Βεσπασιανού. Οργανώνει θεάματα σε όλες τις πόλεις της Συρίας και μετονομάζει ποταμούς προς τιμήν των Ιουδαίων. Κατευθύνεται στην Αντιόχεια, όπου το πλήθος του εκφράζει την επιθυμία να διώξει τους Ιουδαίους. Αυτή η επιθυμία απέρρευε από την στάση της διασποράς των Ιουδαίων στην Αντιόχεια, όπου τα μέλη της Ιουδαϊκής διασποράς είχαν συκοφαντηθεί στο παρελθόν για τις πράξεις τους με ψευδείς κατηγορίες. Οι διάδοχοι του Αντίοχου Δ' του Επιφανούς είχαν παραχωρήσει προνόμια στους Ιουδαίους και τους είχαν αφιερώσει και κάποια αναθήματα. Την περίοδο των γεγονότων στην Ιουδαία, κάποιος Αντίοχος κατηγορήσε τους Ιουδαίους ότι ήθελαν να κάψουν την πόλη. Το πλήθος αποφάσισε να τιμωρήσει τους Ιουδαίους και τον παρακινήτη του, που επιχείρησε την εξάλειψη του Ιουδαϊκού στοιχείου, τοποθετώντας Έλληνες ηγεμόνες στην περιοχή. Στην Αντιόχεια κάηκε η Αγορά της πόλης και τα δημόσια αρχεία της, με αποτέλεσμα να κατηγορηθούν οι Ιουδαίοι. Οι κάτοικοι της Αντιόχειας ζήτησαν από τους Ρωμαίους να επιμεληθούν του ζητήματος. Ο Τίτος κατά την άφιξή του στην Αντιόχεια επιχείρησε να τους ηρεμήσει (I., Πολ., VII. II.1-V.2)³⁰⁴.

Κατευθυνόμενος στην Αίγυπτο, περνά από την Ιερουσαλήμ για να επιβλέψει την κατάσταση και να δει τα ζητήματα της πόλης. Ύστερα, από την Αίγυπτο ταξιδεύει στη Ρώμη, όπου του επιφυλάσσουν θερμή υποδοχή. Η Σύγκλητος προς τιμήν του ζητάει να οργανωθούν δύο θρίαμβοι προς τιμήν του και ετοίμασε τους εορτασμούς για την νίκη. Έλαβαν χώρα λαμπροί εορτασμοί και θριαμβευτικές πομπές με την εκτέλεση του Σίμωνα να αποτελεί μέρος του εορτασμού. Ο Βεσπασιανός ανοικοδομεί τον Ναό της Ειρήνης και τοποθετεί τα λάφυρα από τον Ναό της Ιερουσαλήμ. Εξαιτίας μιας συμπλοκής στον Μαχαιρούντα, ο Βεσπασιανός αποφασίζει να κάνει κτίση του την περιοχή, υποχρεώνει τους κατοίκους του

³⁰³ K. Scott, *the Imperial Cult under the Flavians*, Νέα Υόρκη 1975, 20-30.

³⁰⁴ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 7-8 και T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 181-183.

Μαχαιρούντα να πληρώσουν ετήσιο φόρο ύψους δύο ταλάντων, που θα πληρώνεται στο Καπιτώλιο (I., Πολ., VII. V.2- VI.6) (εικ.21)³⁰⁵.

Από την παραπάνω αφήγηση, παρατηρούμε το πώς εξελίχθηκε η προπαγάνδα των Φλαβίων εντός και εκτός της Ρώμης. Αν κρίθηκε εκ του αποτελέσματος η κατάληψη της Ιουδαίας από τους Ρωμαίους, κρίθηκε σύμφωνα με το αίσθημα του ισχυρού και έτσι αποτυπώθηκε πλήρως μετά το πέρας των συμβάντων: για παράδειγμα, μετά την κατάληψη της Ιουδαίας εκδόθηκαν χάλκινες κοπές νομισμάτων που απεικόνιζαν στον εμπροσθότυπο την κεφαλή του Βεσπασιανού προς τα δεξιά και στον οπισθότυπο τη θεά Νίκη να στέκεται όρθια, προς τα δεξιά, με το αριστερό της πόδι να πατάει πάνω σε ένα κράνος και να κρατάει με τα δύο της χέρια μια ενυπόγραφη ασπίδα. Πίσω από την ασπίδα διακρίνεται ένας φοίνικας. Στην επιγραφή του πεδίου της πίσω όψης αναγράφεται η φράση: «ΙΟΥΔΑΙΑΣ ΕΛΛΩΚΥΑΣ»³⁰⁶. (εικ. 22) Μια άλλη νομισματική έκδοση, με οπισθότυπο πανομοιότυπο της προηγούμενης, απεικονίζει στον εμπροσθότυπο την κεφαλή του Τίτου³⁰⁷ (εικ.23). Η τρίτη νομισματική σειρά της ίδιας κατηγορίας απεικονίζει στον εμπροσθότυπο την κεφαλή του Τίτου προς τα δεξιά και στα δεξιά αναγράφεται η επιγραφή «VICTORIA AUGUSTI», ενώ στον οπισθότυπο απεικονίζεται όρθια η θεά Νίκη, στραμμένη προς τα δεξιά, να κρατάει με το δεξί της χέρι μια ασπίδα και με το ανασηκωμένο αριστερό της πόδι να πατάει πάνω σε ένα κράνος. Στα δεξιά της διακρίνεται φοίνικας (εικ.24)³⁰⁸.

Στον τέταρτο νομισματικό τύπο, απεικονίζονται στον εμπροσθότυπο η κεφαλή του Τίτου να βρίσκεται στραμμένη προς τα δεξιά και στον οπισθότυπο ένα τρόπαιο· στο πεδίο κάτω, προς τα αριστερά, ένας ένοπλος αιχμάλωτος πεσμένος προς τα κάτω και στα αριστερά μια ασπίδα. Στον πέμπτο νομισματικό τύπο, που απεικονίζεται σε ένα χάλκινο νόμισμα, συναντάμε στον εμπροσθότυπο την κεφαλή του Τίτου με την

³⁰⁵ M. Hadas-Lebel, *Flavius Josephus*, Λονδίνο 1993, 7-8 και T. Rajak, *Josephus: The Historian and his Society*, Λονδίνο 2004, 183-188.

³⁰⁶ D. Barag, "The Palestinian 'Judea Capta' Coins of Vespasian and Titus and the Era on the Coins of Agrippa II Minted under the Flavians", *The Numismatic Chronicle* 18.138 (1978), 14-15 και 24 n.3 pl.3 και *RPC* II, 2310.

³⁰⁷ D. Barag, "The Palestinian 'Judea Capta' Coins of Vespasian and Titus and the Era on the Coins of Agrippa II Minted under the Flavians", *The Numismatic Chronicle* 18.138 (1978), 14-15 και 24 n.2 pl.3 και *RPC* II, 2311.

³⁰⁸ D. Barag, "The Palestinian 'Judea Capta' Coins of Vespasian and Titus and the Era on the Coins of Agrippa II Minted under the Flavians", *The Numismatic Chronicle* 18.138 (1978), 14-15 και 24 n.4 pl.3 και *RPC* II, 2312.

επιγραφή: «Αυτοκράτωρ Τίτος Καίσαρ» ενώ στον οπισθότυπο η θεά Νίκη κρατά μια ασπίδα, στεκόμενη με το αριστερό της πόδι και στα αριστερά πατώντας σε ένα κράνος και παρατηρείται να γράφει επάνω στην ασπίδα. Η επιγραφή που υπάρχει πάνω στην ασπίδα αναφέρει τα εξής: «ΑΥΤ Τ ΚΑΙ ΙΟΥΔΑΙΑΣ ΕΛΛΩΚΥΑΣ»³⁰⁹.

Ο πρώτος τύπος της νομισματικής αυτής σειράς εκδόθηκε προς τιμήν της νίκης του νέου αυτοκράτορα, ο δεύτερος τύπος συνδέεται με τον προηγούμενο για να υποδηλώσει την από κοινού νίκη του Βεσπασιανού και του Τίτου, ενώ οι υπόλοιποι είναι υστερότεροι. Ακολουθούν την αυτοκρατορική σειρά νομισμάτων, αν και εκδόθηκαν στην Ιουδαία. Ένα παράλληλο των νομισμάτων αυτών αποτελούν οι κοπές της Ρώμης, το 71 μ.Χ., επί Βεσπασιανού, που απεικονίζουν την θεά Νίκη και φέρουν την επιγραφή: «DEVICTA IUDAEA». (εικ.25) Όλες οι νομισματικές κοπές των Φλαβίων και ιδιαίτερα οι σιστέριοι φέρουν την επιγραφή της «Αυγούστειας Νίκης», όπου δηλώνεται καθαρά η υποδούλωση της Ιουδαίας³¹⁰. (εικ.26)

Οι δύο πρώτες κοπές χρονολογούνται το 71 μ.Χ. και κάποιοι μελετητές θεωρούν ότι συνεχίζονται μέχρι το 73 μ.Χ., ή ακόμα και μέχρι το 80 μ.Χ.³¹¹. Οι κοπές των νομισμάτων αυτών θυμίζουν έντονα τις κοπές του βασιλιά Αγρίππα του Β', ο οποίος εξέδιδε νομίσματα στο δικό του όνομα από την αρχή της βασιλείας του, χωρίς τη συγκατάθεση της Ρώμης. Ίδιες απεικονίσεις συναντάμε στις κοπές του Αγρίππα, το 74/5 μ.Χ. για να εορτάσει και αυτός την νίκη των Ρωμαίων στους Ιουδαίους και να συνδεθεί με τον αυτοκράτορα³¹².

Η απεικόνιση της θεάς Νίκης εμφανίζεται σε ένα νόμισμα του 82 μ.Χ. στην Πέλλα της Δεκάπολης, όπου στον εμπροσθότυπο απεικονίζεται η κεφαλή του Δομιτιανού και στον οπισθότυπο η θεά Νίκη, όπως απεικονίζεται στον πέμπτο τύπο, όπως στις νομισματικές κοπές του βασιλιά Αγρίππα Β' που εκδόθηκαν εκείνη την

³⁰⁹ D. Barag, "The Palestinian 'Judea Capta' Coins of Vespasian and Titus and the Era on the Coins of Agrippa II Minted under the Flavians", *The Numismatic Chronicle* 18.138 (1978), 15-16 και 24 n.6 pl.3 και RPC II.

³¹⁰ D. Barag, "The Palestinian 'Judea Capta' Coins of Vespasian and Titus and the Era on the Coins of Agrippa II Minted under the Flavians", *The Numismatic Chronicle* 18.138 (1978), 19-20 και 24 n.8 pl.3 και RPC II.

³¹¹ Ο Meshorer χρονολογεί τις κοπές αυτές στο 80 μ.Χ.: Y. Meshorer, *Ancient Jewish Coinage: volume II: Herod the Great through Bar Cochba*, Νέα Υόρκη, 1982, 197 και RPC II.

³¹² D. Barag, "The Palestinian 'Judea Capta' Coins of Vespasian and Titus", *Numismatic Chronicle* 18.138 (1978), 21-22 και 24 n.13-14 pl.4 και RPC II.

περίοδο. Αυτή η νομισματική κοπή δημιουργεί προβληματισμό, ελλείπει πηγών, για τα γεγονότα στην Πέλλα κατά την εποχή του Δομιτιανού³¹³.

Τα νομίσματα αυτά, όπως υποδηλώνεται από τη χρήση τους, κυκλοφορούσαν για περίπου δέκα με δώδεκα χρόνια στην αυτοκρατορία και συνδέθηκαν με τη διοίκηση των Φλαβίων. Αποτελούσαν τον επίσημο σχολιασμό της Ρωμαϊκής διοίκησης και την εμπλοκή στο κίνημα της Ιουδαίας. Τα νομίσματα αυτά έδιναν μεγαλύτερη έμφαση στη νίκη των Ρωμαίων παρά στην ήττα των Ιουδαίων, εξ ου και η απεικόνιση της θεάς Νίκης. Η έμφαση που δίνεται στο πρόσωπο του Τίτου δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαία. Όπως παραθέτει ο Σουτώνιος στον *Βίο του Βεσπασιανού* (Βεσπ., 25), ο ίδιος ο Βεσπασιανός διαβεβαίωνε την Σύγκλητο μετά από τις αλλεπάλληλες συνομοσίες εναντίον του, ότι είτε θα τον διαδεχτούν τα παιδιά του είτε δεν θα έχει καθόλου διαδόχους, δείχνοντας έτσι την εμπιστοσύνη στα παιδιά του. Επίσης, τα νομίσματα που εξέδωσε ο Βεσπασιανός φέρουν την επιγραφή: «Caesar Augusti filius», που δείχνουν την επιθυμία για δυναστική συνέχεια. Ο Φλάβιος Ιώσηπος, ο Τάκιτος και ο Βαλέριος τονίζουν έντονα σε όλο τους το έργο την ικανότητα του Τίτου στην εκστρατεία της Ιερουσαλήμ, προωθώντας την προπαγάνδα των Φλαβίων³¹⁴.

Τα οικοδομικά προγράμματα των Φλαβίων στη Ρώμη

Ο Φλάβιος Ιώσηπος στο έβδομο βιβλίο των *Πολέμων* (Πολ. VII. 138-141) επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι στις επινίκιες τελετές έγινε «επίδειξη φορητών σκηνών του θεάτρου, που το μέγεθός τους προκαλούσε φόβο σχετικά με την σταθερότητά τους, καθώς πολλές ήταν τριώροφες ή τετραώροφες». Σε αυτό το σημείο γίνεται αναφορά στους θριάμβους και συγκεκριμένα στην αγίδα του Τίτου.

Οι αγίδες αποτελούσαν τιμητικά αφιερώματα σε κάποιον Ρωμαίο δημόσιο διοικητή και λειτουργούσαν ως πηγή μνήμης ενός μεγάλου στρατιωτικού κατορθώματος των Ρωμαίων. Είναι διακοσμημένες με αγαλματικές αναπαραστάσεις, με ανάγλυφα και με επιγραφές. Η πιο συνήθης κατηγορία αγίδων που συναντάμε

³¹³ D. Barag, "The Palestinian 'Judea Capta' Coins of Vespasian and Titus", *Numismatic Chronicle* 18. 138 (1978), 22-23 και 24 n.16 pl.4 και *RPC* II.

³¹⁴ J.A. Overman, "The First Revolt and Flavian Politics", στο: A. M.Berlin, J. A. Overman (επιμ.), *The First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology*, Νέα Υόρκη 2002, 215-216.

αποτελούν οι θρίαμβοι. Οι απεικονίσεις τους φανέρωναν εκτός από στρατιωτική δύναμη, κύρος και τιμή. Δηλώνοταν ξεκάθαρα η κυριαρχία των Ρωμαίων. Στις επιγραφές που έφεραν αναφέρονταν το όνομα του τιμώμενου προσώπου, η επίσημη απόφαση της Συγκλήτου και η αποδοχή του κύρους του από τον απλό λαό³¹⁵.

Η αψίδα του Τίτου (εικ. 27), εκτός από την υποδήλωση του θριάμβου του, έφερε την αποθέωσή του. Βρισκόταν στο τέλος της ανατολικής πλευράς της Αγοράς, στη Via Sacra. Φέρει δύο ξεχωριστές αναπαραστάσεις. Στη μία απεικονίζεται η εικόνα των λαφύρων από την Ιερουσαλήμ και στην άλλη, το άρμα του Τίτου. Στην πλευρά των λαφύρων απεικονίζονται σημαντικά ιερά αντικείμενα που συνδέονται με τον Ιουδαϊσμό, όπως η Επτάφωτη λυχνία, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο σαφές σε κάποιον που δεν ήξερε, ποιος είχε ηττηθεί στην μάχη. Σύμφωνα με το Δίωνα Κάσσιο (65.7.2), η Σύγκλητος είχε ψηφίσει ένα χρόνο πριν από τον θρίαμβο να τιμήσει τον Βεσπασιανό. Στην απέναντι από αυτή πλευρά, απεικονίζεται ο Τίτος να βρίσκεται πάνω στο τέθριππό του δαφνοστεφανωμένος και να πλαισιώνεται από κάποιες μορφές. Οι μπροστινές μορφές απεικονίζουν τους στρατιώτες με τον οπλισμό, ενώ οι διπλανές αναπαριστούν κάποιους ευγενείς (Συγκλητικούς και διοικητές). Δίπλα στη μορφή του Τίτου συναντάμε την προσωποποιημένη μορφή της Victoria Augusti να τον στεφανώνει με την corona triumphalis³¹⁶.

Η αψίδα του Τίτου (ή της Velia) χρονολογείται στις αρχές του 81 μ.Χ. και μας είναι γνωστή από ένα χειρόγραφο του 9^{ου} αιώνα μ.Χ., αλλά και από ένα σηστέριο του Τραϊανού, που απεικονίζει τη νοτιοδυτική πλευρά του Circus, όπως είναι ορατή από τον θεατή. Το μνημείο φέρει μια επιγραφή που αναφέρει ότι η Σύγκλητος και ο ρωμαϊκός λαός τιμούν τον αποθεωμένο γιο του Βεσπασιανού, τον Τίτο, για τις οδηγίες και τις συμβουλές του πατέρα του· κάτω από την επίβλεψή του κατάφερε να νικήσει τον λαό της Ιουδαίας και να καταστρέψει την πόλη (CIL 6.944)³¹⁷. Η επιγραφή αυτή μας δείχνει έμμεσα ότι η αψίδα δεν είχε χαρακτήρα θριάμβου, αλλά υπόμνησης του γεγονότος. Στην ανατολική πλευρά της αψίδας αναγράφεται επίσης η επιγραφή (CIL 6.945), «SENATUS POPULUSQUE ROMANUS/ DIVO TITO DIVI VESPASIANI F/ VESPASIANO AUGUSTO», δηλαδή η Σύγκλητος και ο ρωμαϊκός

³¹⁵ D. Macclister, "Arches (honorific and triumphal)", *The Encyclopedia of Ancient History*, II, 631-632.

³¹⁶ N.J. Norman, "Imperial Triumph and Apotheosis: the Arch of Titus in Rome", στο: D.B. Counts, A. S. Tuck (επιμ.), *Koine: Mediterranean Studies in Honor of R. R. Holloway*, ΗΠΑ 2009, 41.

³¹⁷ F. Millar, "Last Year in Jerusalem: Monuments of the Jewish war in Rome", στο: S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus and Flavian Rome*, Οξφόρδη 2005, 119-120.

λαός αφιερώνουν την αψίδα στον αποθεωμένο Τίτο, γιο του αποθεωμένου Βεσπασιανού, και στον αυτοκράτορα Βεσπασιανό³¹⁸.

Για την αποθέωση του Τίτου πληροφορούμαστε από τον βιογράφο Σουητώνιο ότι ο Δομιτιανός, όταν πέθανε ο πατέρας του, είχε εκφράσει την επιθυμία να συνεξουσιάζει με τον αδερφό του Τίτο και σκόπευε να προσβάλει την διαθήκη του πατέρα του. Όταν αρρώστησε ο αδερφός του, λίγο πριν πεθάνει, ζήτησε από τους στρατιώτες να τον εγκαταλείψουν σα να ήταν νεκρός. Κατά την αποθέωση του αδερφού του, ο λόγος που εκφώνησε για να τον τιμήσει στην πράξη μεθόδευε την προσβολή της μνήμης του αποθεωμένου αδερφού του (*Δομ. Π.3*)³¹⁹. Από την άλλη πλευρά, όταν πέθανε ο Τίτος, οι Σύγκλητικοί έτρεξαν στο βουλευτήριο και εξέφρασαν ευχαριστίες και επαίνους στον νεκρό. Όσο ζούσε ο Τίτος, ποτέ δεν είχε επαινέσει το πρόσωπο του αδερφού του, Δομιτιανού (*Τίτος, ΧΙ*)³²⁰.

Η Σύγκλητος στην περίοδο του Νέρωνα είχε πλέον αποδυναμωθεί και ο αυτοκράτορας άρχισε να διαχωρίζει τη θέση του και να γίνεται δεσποτικότερος. Το ίδιο συνέβη και την εποχή του Δομιτιανού³²¹. Ο Βεσπασιανός, όταν ανέλαβε την εξουσία, προσπάθησε να εδραιώσει τη δυναστεία του και να συνδεθεί με τον Αύγουστο. Παραχώρησε κάποιες ελευθερίες και εξουσίες στη Σύγκλητο, όπως έκανε και ο Τίτος. Η αναγνώριση και η θεοποίησή τους αποτελεί ένα σημαντικό γεγονός για τη σχέση μεταξύ Συγκλήτου και αυτοκράτορα στην εποχή των Φλαβίων³²².

Όπως είδαμε πιο πάνω, ο Φλάβιος Ιώσηπος επισημαίνει ότι ο Βεσπασιανός έχτισε έναν ναό, τον Ναό της Ειρήνης στην Ρώμη από τα λάφυρα της Ιουδαίας. Ο ναός της Ειρήνης ήταν ένα ευμέγεθες κτίσμα, ορθογώνιο με ανοιχτούς χώρους, και είχε χτιστεί παράλληλα προς το Forum του Αυγούστου, νοτιοανατολικά του Forum Transitorium. Αρχαιολογικά δε γνωρίζουμε πολλά, λόγω του ότι συνεχίζονται οι ανασκαφές. Έχει εντοπιστεί ο βωμός. Από τις φιλολογικές πηγές, και ιδιαίτερα από τη μαρτυρία του Πλινίου, πληροφορούμαστε για αυτούς που φιλοτέχνησαν τον ναό και για τις απεικονίσεις του. Μαθαίνουμε ότι υπήρχε η απεικόνιση ενός ήρωα από τον

³¹⁸ N.J. Norman, "Imperial Triumph and Apotheosis: the Arch of Titus in Rome", στο: D.B. Counts, A. S. Tuck (επιμ.), *Koine: Mediterranean Studies in Honor of R. R. Holloway*, ΗΠΑ 2009, 47.

³¹⁹ B. Jones, R. Milns, *Suetonius: The Flavian Emperors- A Historical Commentary*, Λονδίνο 2002, 126.

³²⁰ B. Jones, R. Milns, *Suetonius: The Flavian Emperors- A Historical Commentary*, Λονδίνο 2002, 118-121.

³²¹ F. Santangelo, "Senate, Roman Republic and Empire", *The Encyclopedia of Ancient History*, XI, 6142 στήλη 2.

³²² B. Jones, R. Milns, *Suetonius: The Flavian Emperors- A Historical Commentary*, Λονδίνο 2002, 68.

Τιμάνθη, του Ιαλυσού από τον Πρωτογένη, μια απεικόνιση της Σκύλας από τον Νικόμαχο και μια ανώνυμη Αφροδίτη. Τέλος, υπήρχε η θεοποιημένη απεικόνιση του ποταμού Νείλου και τριγύρω του να παίζουν παιδιά. Σύμφωνα με τον Πλίνιο (*NH* 12.94), τα χρυσά αντικείμενα που είχαν μεταφερθεί από τον Ναό της Ιερουσαλήμ ως λάφυρα, χρησιμοποιήθηκαν ως ένθετα στις απεικονίσεις στον Ναό της Ειρήνης.³²³

Από τα λάφυρα της Ιερουσαλήμ, ο Βεσπασιανός κατασκεύασε ένα νέο αμφιθέατρο, γνωστό ως Αμφιθέατρο των Φλαβίων, σχέδιο που δεν είχε υλοποιηθεί όταν ήταν αυτοκράτορας ο Αύγουστος (*Βεσπ.*, VIII.5-IX.). Το αμφιθέατρο αυτό βρισκόταν στη *Via Sacra* και χρονολογείται στο 80 μ.Χ.³²⁴. Ο Βεσπασιανός ανοικοδόμησε το αμφιθέατρο των Φλαβίων στη θέση της λίμνης που είχε κατασκευάσει ο Νέρωνας μέσα στους ιδιωτικούς κήπους της Χρυσής Οικίας (εικ. 28). Η ανέγερση ενός τέτοιου οικοδομήματος στη Ρώμη, τεραστίων διαστάσεων, εξυπηρετούσε τη διάδοση νέων μηνυμάτων. Ήταν το μεγαλύτερο και το πρώτο μόνιμο αμφιθέατρο της Ρώμης, το οποίο φιλοξενούσε πολλά και διαφορετικά θεάματα πολλών ειδών, όπως μονομαχίες και θηριομαχίες. Το ελλειπτικό του σχήμα και οι διαβαθμίσεις στα καθίσματα του κοινού έδιναν την δυνατότητα στους θεατές να παρακολουθούν με άνεση τα αγωνίσματα στο κέντρο της αρένας. Το θέατρο των Φλαβίων χωρούσε έως και 50.000 θεατές, όπως μπορούμε να υπολογίσουμε³²⁵.

Το 1995 βρέθηκαν από τον G. Alföldy στο Αμφιθέατρο των Φλαβίων δύο επιγραφές που ανέφεραν τα παρακάτω: «Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus amphitheatrum novum ex manubis (vac) fieri iussit» (*CIL* 6.40454a). Αναφέρει ότι ο αυτοκράτορας Τίτος διέταξε να χτιστεί εκ νέου το αμφιθέατρο από τα λάφυρα του πολέμου (*ex manubis*). Η διαταγή θα πρέπει να δόθηκε πιθανόν μετά το 71 μ.Χ., λόγω του ότι τα εγκαίνιά του έγιναν το 80 μ.Χ. Τα λάφυρα του πολέμου δεν είναι άλλα από τα λάφυρα από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Ιουδαία³²⁶.

Ο Βεσπασιανός επιχείρησε λοιπόν να παρουσιαστεί ως ειρηνοποιός αυτοκράτορας, ύστερα από τις συχνές επιδρομές και εξεγέρσεις λαών που

³²³ F. Millar, "Last Year in Jerusalem: Monuments of the Jewish war in Rome", στο: S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus and Flavian Rome*, Οξφόρδη 2005, 110-112.

³²⁴ B. Jones, R. Milns, *Suetonius: The Flavian Emperors- A Historical Commentary*, Λονδίνο 2002, 66-67.

³²⁵ R. H. Ramage, A. Ramage, *Ρωμαϊκή Τέχνη από τον Ρωμύλο έως τον Κωνσταντίνο*, Θεσσαλονίκη 2000, 156-158 και D. L. Bomgardner, *The Story of the Roman Amphitheatre*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 2000, 2-6

³²⁶ F. Millar, "Last Year in Jerusalem: Monuments of the Jewish War in Rome", στο: S. Mason (επιμ.), *Flavius Josephus and Flavian Rome*, Οξφόρδη 2005, 118-119.

διατάρασαν την ισορροπία της αυτοκρατορίας και ύστερα από τον εμφύλιο. Προσπάθησε να ενισχύσει το κύρος του συνδέοντας τη δυναστεία του με μια νίκη και με ένα μεγάλο γεγονός, επειδή ο ίδιος δεν καταγόταν από ευγενείς. Η προπαγάνδα αυτή συνεχίστηκε για πολλά χρόνια μετά το θάνατό του και το αυξημένο κύρος του μετά τη νίκη του ακολούθησε και τον γιο του, Τίτο. Μετά το θάνατο του τελευταίου, ο μετέπειτα αυτοκράτορας Δομιτιανός επιχείρησε να συνδέσει το όνομά του με την Ιουδαία. Καθώς μάλιστα δεν ήταν το αγαπημένο παιδί του Βεσπασιανού, η επιβολή του *fiscus judaicus* ερμηνεύεται ως προσπάθεια συνέχισης της προπαγάνδας αυτής. Η προπαγάνδα των Φλαβίων δημιούργησε τον αντι-ιουδαϊσμό ή τον ενίσχυσε³²⁷.

Ο Βεσπασιανός μετέτρεψε την Ιουδαία σε αυτοκρατορική επαρχία και τοποθέτησε ως διοικητή κάποιον από το αξίωμα του πραίτορα. Η διοίκηση βρισκόταν στην Καισάρεια, ενώ η λεγεώνα X Fragensis εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Ιερουσαλήμ προς αποφυγή κάποιας κινηματικής εστίας, όπως αυτή του 66 μ.Χ. Ο στρατός εγκαταστάθηκε στις πόλεις και στα χωριά της Ιουδαίας. Η φορολογία συνεχίστηκε, με τη διαφορά ότι ο νέος φόρος του διδράχμου καταβαλλόταν από τους Ιουδαίους προς τιμήν του Καπιτώλιου Δία και είχε ατιμωτικό χαρακτήρα. Ο Βεσπασιανός κατάσχεσε τις περιουσίες των αρχηγών των στασιαστών, πούλησε κάποιο κλήρο γης τους ενώ διαμοίρασε άλλους κλήρους σε απόστρατους. Ίδρυσε δύο νέες πόλεις, τη Φλαβία Νεάπολη στη Σαμάρεια (Ναμπλούς) και τη Φλαβία Ιόπη, ενισχύοντας την ανάπτυξη της αστικής ζωής στην Παλαιστίνη. Μετέτρεψε την Καισάρεια σε *colonia*, μετονομάζοντάς την *colonia Prima Flavia Augusta Caesaris*, χωρίς την εγκατάσταση Ρωμαίων εκεί³²⁸.

Μετά τη διακήρυξη της νίκης των Φλαβίων εναντίον των Ιουδαίων τον Ιούλιο του 69 μ.Χ., ο Τίτος διαίρεσε την Ιουδαία σε δύο τοπαρχίες, την Εφραίμ και την Βηθέλ, κατασκευάζοντας και οδικά δίκτυα³²⁹.

Ο ραβίνος Γιόχαν μπεν Ζακάι δραπετεύει από την Ιερουσαλήμ και πηγαίνει στην Ιάμνεια, όπου ιδρύει μια σχολή για την μελέτη της Τορά και οργανώνει τους φιλοσοφικούς κύκλους. Οι Ιουδαίοι της Διασποράς επιδίδονται πλέον στην μελέτη της Τορά στις συναγωγές. Από τα δύο ρεύματα που διαμορφώθηκαν στην

³²⁷ J.A. Overman, "The First Revolt and Flavian Politics", στο: A. M. Berlin, J. A. Overman (επιμ.), *The First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology*, Νέα Υόρκη 2002, 214-215 και 218.

³²⁸ M. Sartre, *Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία: οι ανατολικές Επαρχίες από τον Αύγουστο στους Σεβήρους*, Αθήνα 2012, 335-340.

³²⁹ B. Levick, *Vespasian*, Λονδίνο 1999, 39.

επαρχία, το πρώτο, με επικεφαλής τον πατριάρχη (nasi), είχε ως λειτουργία την τέλεση των εορτών, ενώ οι ραβίνοι χρησιμοποιήθηκαν από τους Ρωμαίους για τη συγκέντρωση των φόρων. Διαμορφώθηκαν νέα φιλοσοφικά ρεύματα, όπως του ραβίνου Ακίβα, που επηρέαζαν την πορεία του Ιουδαϊσμού³³⁰. Το 115-117 μ.Χ. σημειώνεται η εξέγερση επί Τραϊανού της Διασποράς των Ιουδαίων σε διάφορες πόλεις της ρωμαϊκής επικράτειας, όπως στην Κύπρο, την Κυρήνη και τη Μεσοποταμία. Οι λόγοι των εξεγέρσεων αυτών ποίκιλλαν από πόλη σε πόλη, ορισμένες ωστόσο εξεγέρσεις συνδέονταν με την εμφάνιση ενός Μεσσία, που προκαλούσε αναταραχές, υποσχόμενος την ελευθερία των Ιουδαίων. Το 118 μ.Χ. η Ιουδαία ενισχύθηκε από τα στρατεύματα και το 132 μ.Χ., επί Αδριανού, ξέσπασε η εξέγερση του Σίμωνα Χωσίβα (Bar Kokhba)³³¹. Για την εξέγερση του Σίμωνα, τα αίτια δεν περιγράφονται ξεκάθαρα και ποικίλλουν. Η εξέγερση του Σίμωνα κράτησε για τρία χρόνια, οπότε μετονομάστηκε η Ιερουσαλήμ σε Αίλια Καπιτολίνα, μετατράπηκε η επαρχία της Ιουδαίας σε επαρχία Συρίας – Παλαιστίνης, και αφανίστηκε μια ολόκληρη λεγεώνα, η XXII Deiotoriana³³². Μοναδική διαφορά του 132 μ.Χ. από την εξέγερση του 66-70 μ.Χ. αποτελεί η συμμετοχή της ανώτερης κοινωνικά τάξης της Ιουδαίας στο κίνημα εναντίον των Ρωμαίων, εκφράζοντας πλέον έντονα το αίτημα της απελευθέρωσης και ανεξαρτητοποίησης του έθνους³³³.

³³⁰ M. Sartre, *Ρωμαϊκή αυτοκρατορία: οι ανατολικές επαρχίες από τον Αύγουστο στους Σεβήρους*, Αθήνα 2012, 340-342.

³³¹ A. Fuks, "Aspects of the Jewish revolt in A.D. 115-117", *JRS* 51 (1961), 98-104. Το πραγματικό όνομα του Σίμωνα στα Ελληνικά το μαθαίνουμε μέσα από το αρχείο της Μπαμπαθά από τα χειρόγραφα που βρέθηκαν στην Νεκρά Θάλασσα.

³³² E.M. Smallwood, *The Jews under roman rule: From Pompey to Diocletian*, Λάιντεν 1976, 446-457

³³³ M. Goodman, *the Ruling class of Judea*, Λονδίνο 1987, 250-251.

Συμπεράσματα

Για τα γεγονότα της περιόδου 66-70 μ.Χ., το κείμενο του Φλάβιου Ιώσηπου με τίτλο *Πόλεμοι* συνιστά τη μοναδική πλήρως σωζόμενη φιλολογική μαρτυρία, παρέχοντας σημαντικές, ιδιαίτερα λεπτομερείς πληροφορίες για το *κίνημα* στην Ιουδαία, αλλά και για τα ήθη, τα έθιμα, τις αντιλήψεις των Ιουδαίων και τον τρόπο ζωής της ίδιας της επαρχίας σε πολλά επίπεδα. Η μελετώμενη περίοδος είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ευρύτερη ιστορία της Ιουδαίας αλλά και της Ρώμης: καταρχήν συμπίπτει με την ανάρρηση στον αυτοκρατορικό θρόνο ενός στρατηγού, του Βεσπασιανού, ο οποίος ιδρύει τη δική του δυναστεία, των Φλαβίων, με τη στήριξη των επάρχων από τις ανατολικές επαρχίες και συγκεκριμένα της Ιουδαίας. Η στήριξη αυτή, ιδιαίτερα μετά το θάνατο του Νέρωνα, προσέδωσε άλλη διάσταση στα γεγονότα του εμφυλίου. Την ίδια περίοδο σημειώθηκε η δεύτερη καταστροφή του Ναού του Σολομώντα³³⁴. Τονίζονται εξάλλου οι σχέσεις της Ρώμης με τις επαρχίες και κατ' επέκταση οι σχέσεις των Ρωμαίων της Ιουδαίας με τον εγχώριο πληθυσμό.

Η Μεγάλη Εξέγερση του 66-70 μ.Χ. εγγράφεται στις αλυσιδωτές εξεγέρσεις που σημειώθηκαν ήδη από την εποχή των Μακκαβαίων, από το 167 π.Χ., εξαιτίας της υπερφορολόγησης από τους Ρωμαίους διοικητές, επηρεάζοντας κομβικά τομείς, όπως η θρησκεία και η οικονομία. Διαμορφώθηκαν διάφορα μικρής εμβέλειας κινήματα στην Ιουδαία, που εύκολα αποσοβήθηκαν από τους Ρωμαίους. Την εποχή της δυναστείας των Ιουλίων και Κλαυδίων η κατάσταση στην επαρχία της Ιουδαίας φαινόταν να χειροτερεύει και η ασυδοσία των επάρχων προκαλούσε ασφυξία στους Ιουδαίους. Αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής ήταν το κίνημα του 66-70 μ.Χ., που μας περιγράφει ο Φλάβιος Ιώσηπος.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι κεντρικό ρόλο στα γεγονότα διαδραμάτισε ο ίδιος ο συγγραφέας. Αρχικά πρωτοστάτησε στη γενίκευση του κινήματος, λαμβάνοντας τη θέση του στρατηγού. Μετά την αιχμαλωσία του από τους Ρωμαίους, ωστόσο, αλλάζει στάση, προσχωρώντας στη ρωμαϊκή πλευρά και συγκεκριμένα στην αυλή του αυτοκράτορα Τίτου. Τα γεγονότα αυτά αργότερα τα κατέγραψε στο έργο

³³⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι η πρώτη καταστροφή έγινε την περίοδο της κυριαρχίας των Βαβυλωνίων (597 π.Χ.) και η αναφορά μας σώζεται στην Παλαιά Διαθήκη: (*Βασιλέων Δ'* 25, 1-17).

Πόλεμοι, προκειμένου να γνωστοποιήσει στους Έλληνες και τους Ρωμαίους τι πραγματικά συνέβη, να αντικρούσει τις θάλλουσες αντι-ιουδαϊκές θεωρίες, καθώς επίσης και την άποψη άλλων Ιουδαίων ιστορικών, όπως του Ιούστου από την Τιβεριάδα που τον έψευγε. Ο Φλάβιος Ιώσηπος καταγράφει με λεπτομέρεια τα γεγονότα του 66-70 μ.Χ. και τη δράση του στο κίνημα.

Την αφήγηση του Φλάβιου Ιώσηπου συμπληρώνουν τα αρχαιολογικά δεδομένα, που επιβεβαιώνουν ότι οι μάχες έγιναν και χρονολογούνται με ασφάλεια, επαληθεύοντας ταυτόχρονα την κοινωνική διαστρωμάτωση που διαμορφώθηκε μέσα από τη λειτουργία της επαρχίας της Ιουδαίας. Ανοιχτά παραμένουν ζητήματα όπως, πώς έβλεπε πραγματικά ο Φλάβιος Ιώσηπος το ίδιο κίνημα, πόσο κοντά είχε έρθει με τον Τίτο, πώς παρουσιάζει τους Φλαβίους και αν η εικόνα των προσώπων που σκιαγραφεί αντιστοιχεί στην πραγματικότητα. Τα αρχαιολογικά τεκμήρια δικαιώνουν κατά κανόνα τον Φλάβιο Ιώσηπο, εκτός από την περίπτωση της Μασάδα, όπου είτε δεν είχε καλή πληροφόρηση, επειδή βρισκόταν στη Ρώμη, είτε ήθελε να παρουσιάσει την πτώση της από τους Ρωμαίους. Το έργο του Φλάβιου Ιώσηπου εμφανίζει ως ιδιαιτερότητα ότι αποτελεί ένα απολογητικό έργο για την εμπλοκή του συγγραφέα στα γεγονότα της περιόδου.

Στην προκειμένη περίπτωση, το καινούριο στοιχείο σε σχέση με τα προηγούμενα κινήματα συνίσταται στην καταστροφή του Ναού από τους Ρωμαίους και στην επιβολή μιας σκληρής ιμπεριαλιστικής πολιτικής. Στα κινήματα που είχαν προηγηθεί σημειώθηκαν συλήσεις του Ναού και διαμορφώθηκαν μικρότερα (ιουδαϊκά) βασίλεια μέσα στην ιουδαϊκή επικράτεια, όπως αυτό του Ηρώδη του Α΄. Αντίθετα προς τα επόμενα κινήματα, απουσιάζουν εδώ η εμφάνιση κάποιου Μεσσία και η ένθερμη υποστήριξη του ιερατείου. Επιπρόσθετα, στα επόμενα κινήματα οι πόλεις της Ιουδαίας έχουν αποψιλωθεί πληθυσμιακά και η περιοχή έχει υποστεί σημαντικές δομικές αλλαγές, που είχαν ξεκινήσει ως απόρροια των γεγονότων του συγκεκριμένου κινήματος. Τα επόμενα κινήματα παρουσιάζονται εμφανώς αποδυναμωμένα και είχαν σύντομη χρονική διάρκεια.

Στην υπό μελέτη περίοδο παρατηρούμε ότι τα επαναστατικά κινήματα στην Ιουδαία συνέχιζαν, με ειδοποιό τους χαρακτηριστικό την εμφύλια διαμάχη των Ιουδαίων εναντίον των Ρωμαίων. Στο μέτρο που κινητήριος δύναμη ήταν η ανάγκη των Ιουδαίων για απελευθέρωση από τους Ρωμαίους, τα αίτια του κινήματος

χαρακτηρίζονται ως θρησκευτικά και εθνικά. Επίσης, οι Ιουδαίοι δε μπορούσαν να αντέξουν την υποδούλωση λόγω χρεών. Η έλευση των Ρωμαίων επέφερε κοινωνική ασφυξία και την κοινωνική αναδιαμόρφωση της ελίτ. Αφορμή του κινήματος αποτέλεσε η αρπαγή των δεκαεπτά ταλάντων του Ναού από τον διοικητή της επαρχίας, Φλώρο. Στην πληροφόρησή μας από το σημείο αυτό μέχρι τη δράση του Φλάβιου Ιώσηπου ως κυβερνήτη, παρεμβάλλεται ένα κενό ως προς το πώς ο Φλάβιος Ιώσηπος ανέλαβε δράση ως κυβερνήτης και ως προς το τι είχε προηγηθεί. Λόγω της πολυπολιτισμικότητας της Ιουδαίας, δεν αναφέρεται ρητά ποιοι ακριβώς συμμετείχαν στο κίνημα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ούτε ο Φλάβιος Ιώσηπος ούτε κάποια άλλη γραμματειακή πηγή αναφέρεται στη στάση των Χριστιανών σε αυτό. Η «σιωπή» αυτή τροφοδότησε πολλές υποθέσεις, συνιστώντας ένα ανοιχτό ερευνητικό ζήτημα.

Ο Φλάβιος Ιώσηπος, Ιουδαίος στην καταγωγή και γόνος άριστης οικογένειας της Ιουδαίας, ιερέας και Φαρισαίος στο επάγγελμα, μετά το ταξίδι του στη Ρώμη εμφανίζεται να λαμβάνει δράση ως κυβερνήτης του επαναστατικού κράτους της Γαλιλαίας. Ως κυβερνήτης τείχιζε τις πόλεις της Γαλιλαίας και επικοινωνούσε με το συμβούλιο της Ιερουσαλήμ για τις κρίσιμες αποφάσεις της περιοχής. Στην Ιουδαία είχε δημιουργηθεί ένα «κράτος εν κράτει» εντός της ρωμαϊκής επικράτειας και το συμβούλιο φαίνεται ότι λειτουργούσε με παράνομες μεθόδους. Ο Φλάβιος Ιώσηπος είχε να αντιμετωπίσει διάφορους ληστές και κακοποιούς, όπως τους προσφιλείς στον λαό της Ιερουσαλήμ αδερφό του Ιούστου από την Τιβεριάδα και τον Ιωάννη από τα Γίσχαλα. Πληροφορούμενος ο Νέρων στην Ελλάδα τα τεκταινόμενα στην Ιουδαία, στέλνει έναν από τους καλύτερους στρατηγούς του, τον Βεσπασιανό, και τον γιό του Τίτο, για να καταστείλουν τις εξεγέρσεις στην περιοχή. Ο Βεσπασιανός ανακαταλαμβάνει μια σειρά από πόλεις της Ιουδαίας και, αφού νικά τον Φλάβιο Ιώσηπο στα Ιωταπάτα, τον αιχμαλωτίζει.

Μετά το θάνατο του Νέρωνα και την ανακήρυξη του Βεσπασιανού ως αυτοκράτορα, ο Τίτος επιστρέφει στην Ιουδαία και αποφασίζει να δώσει τέλος στην κατάσταση. Καθυποτάσσει τη γύρω περιοχή και αποφασίζει να πολιορκήσει την Ιερουσαλήμ. Αφού ελευθερώνει τον Φλάβιο Ιώσηπο, τον χρησιμοποιεί ως απεσταλμένο του προς τους στασιαστές, προκειμένου να τους πείσει να παραδοθούν ειρηνικά. Εκείνοι αρνούνται και αρχίζει να πολιορκεί την πόλη της Ιερουσαλήμ με όλες τις δυσκολίες.

Τον Σεπτέμβριο του 70 μ.Χ. η πόλη τελικά καταλαμβάνεται από τον Τίτο και ο Ναός της Ιερουσαλήμ καταστρέφεται, παρά τη σθεναρή αντίσταση και τα τεχνάσματα των στασιαστών και των Ρωμαίων. Ο αριθμός των αιχμαλώτων εικάζεται ότι ήταν υψηλός, όμως ακόμα υψηλότερος ήταν ο αριθμός των νεκρών. Ο Σίμωνας και ο Ιωάννης αιχμαλωτίστηκαν. Ο πρώτος έλαβε μέρος στο θρίαμβο που τελέστηκε στην Ρώμη, ενώ ο Ιωάννης εκτελέστηκε. Ο Ναός έγινε παρανάλωμα της φωτιάς που είτε, κατά τον Ιώσηπο, έβαλε ένας στρατιώτης παρακούοντας τις διαταγές του Τίτου, προκειμένου να σταματήσουν ο ανταρτοπόλεμος και οι επιθέσεις των στασιαστών, είτε, σύμφωνα με άλλες μαρτυρίες, ο ίδιος ο Τίτος διέταξε να εισέλθει εντός του Ναού.

Από όσα μελετήθηκαν και απαντώντας στα ερευνητικά ερωτήματα που θέσαμε ήδη από την εισαγωγή, το κίνημα του 66-70 μ.Χ. υπήρξε κομβικό για τη λειτουργία της Ιουδαίας αλλά και για την ίδια τη Ρώμη. Ο Φλάβιος Ιώσηπος αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι θα πρέπει να γνωρίζουν καλά τα γεγονότα, προκειμένου να εξυμνηθούν τα κατορθώματα των μελών της δυναστείας των Φλαβίων, να αποκρουστεί το ρεύμα του αντιιουδαϊσμού στην Ρώμη και να ξεκαθαρίσει ο ίδιος ο Φλάβιος Ιώσηπος προς τους επικριτές του το ρόλο και την πραγματική του δράση στην Ιουδαία, προσδοκώντας ενδεχομένως να παραμείνει ως μια ένδοξη φιγούρα στο μυαλό και στην ιστορία των Ιουδαίων. Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι η σταθερή στόχευση του Φλαβίου Ιώσηπου στην απελευθέρωση της Ιουδαίας στο συγκεκριμένο ιστορικό αφήγημα αποτέλεσε μια παρότρυνση και ένα πρότυπο για τα κινήματα που ακολούθησαν. Την υπόθεση ωστόσο αυτή δε φαίνεται να ενισχύει ο Βίος του Φλαβίου Ιώσηπου. Παρόλο που οι εξεγέρσεις κατά τη ρωμαϊκή περίοδο αποτελούσαν ένα συνηθισμένο φαινόμενο, το κίνημα της Ιουδαίας αυτοδίκαια έμεινε στην ιστορία ως το μεγαλύτερο και κρίθηκε σε σημαντικό βαθμό εκ του αποτελέσματος, καθώς η δεύτερη καταστροφή του Ναού αναβίωσε τις μνήμες των Ιουδαίων από την εποχή των Περσών. Ο θρήνος μάλιστα των Ιουδαίων που δεν περίμεναν αυτή την εξέλιξη επισφραγίζει την αφήγηση του Φλαβίου Ιώσηπου. Άραγε, ο Τίτος και οι Ρωμαίοι έκαναν επίτηδες τον Ναό, όπως κάνουν οι ισχυροί σε ένα πόλεμο για ψυχολογικούς λόγους, για να καθυποτάξουν τους Ιουδαίους με άνεση και να επιβάλουν την ηρεμία στην αυτοκρατορία ή μήπως ισχύει ο ισχυρισμός του Φλαβίου Ιώσηπου ότι δεν το ήθελαν και έγινε ακούσια;

Το αν όντως «ό ναός άκοντος ένεπρήσθη Καίσαρος (Φλ. Ι., Πόλεμοι, Ι.28)» δε μπορεί να απαντηθεί με βεβαιότητα. Κρίνοντας εκ του αποτελέσματος και από τη βίαιη συμπεριφορά του ρωμαϊκών στρατευμάτων στη μάχη, ίσως ο Ναός να μην κάηκε απόλυτα χωρίς την θέληση του Τίτου. Η τέλεση πάντως του θριάμβου στη Ρώμη, η αντιιουδαϊκή προπαγάνδα που μεθοδεύτηκε μετά την καταστολή της Μεγάλης Εξέγερσης και η συνακόλουθη ρωμαϊκή πολιτική τροφοδότησαν και άλλα ιουδαϊκά κινήματα μέχρι την εποχή του Αδριανού, με κύριο αίτημα την απελευθέρωση των Ιουδαίων. Το αντιρωμαϊκό μένος των τελευταίων δεν καταπραυνόταν από την ηρεμία που μεσολαβούσε πριν από τις μικρές καταιγίδες.

Η παρούσα εργασία στόχευσε στο να εξετάσει το κατά πόσο η μαρτυρία του Φλάβιου Ιώσηπου κρίνεται αξιόπιστη σε σύγκριση με άλλα στοιχεία που συνάγουμε από τα αρχαιολογικά ευρήματα, από τις υπόλοιπες, ευάριθμες, φιλολογικές αναφορές των σύγχρονών του συγγραφέων και από τα επιγραφικά δεδομένα. Η μεγάλη σημασία του κινήματος διαφαίνεται μέσα από τα αρχαιολογικά δεδομένα και τα νομίσματα. Τα τεκμήρια αυτά μαρτυρούν ότι συντελέστηκε εκείνη την περίοδο ένα σημαντικό γεγονός για την Ιουδαία: η αρχαιολογική μαρτυρία ενισχύει απόλυτα τη μαρτυρία του Φλαβίου Ιώσηπου και καλύπτει κάποια επιμέρους κενά της αφήγησής του, όπως το μέγεθος των συγκρούσεων. Η νομισματική μαρτυρία επιβεβαιώνει το χρόνο διάρκειας και την ιδεολογία του κινήματος και τέλος, αποκαλύπτει τις σχέσεις μεταξύ των πόλεων της Ιουδαίας. Εκτός από τις οικονομικές -και όχι μόνον- σχέσεις μεταξύ των Ιουδαϊκών πόλεων, οι απεικονίσεις των ρωμαϊκών νομισματικών κοπών δείχνουν τη σημασία του κινήματος για τους μη Ιουδαίους, την πρόσληψή του από τους Ρωμαίους και, τέλος, την επιρροή και την ενίσχυση της μετέπειτα πολιτικής, που ακολούθησε η Ρώμη.

Πιο συγκεκριμένα, οι αρχαιολογικές μαρτυρίες δείχνουν να επιβεβαιώνουν πλήρως την αφήγηση του Φλάβιου Ιώσηπου και να επαληθεύουν τις σκληρές μάχες που δόθηκαν στην Ιουδαία. Αντιθέτως, στα Ιωταπάτα παρατηρείται ότι ο αριθμός των νεκρών που παράθεσε ο Φλάβιος Ιώσηπος να είναι υπερβολικός. Επίσης, η αλλαγή των ταφικών εθίμων σε ομαδικές ταφές μέσα σε αγγεία- που συντελούνταν μετά το κίνημα- φαίνεται να ενισχύουν τη μαρτυρία του συγγραφέα. Όσον αφορά τις κοπές των νομισμάτων, οι «επαναστατικές» κοπές προσθέτουν την «επαναστατική» ιδεολογία του κινήματος, την ίδρυση του κράτους των Ιουδαίων ως «κράτος εν κράτει», τις εμπορικές σχέσεις μεταξύ των ιουδαϊκών πόλεων και τέλος, τη

λειτουργίας της άτυπης ιουδαϊκής οικονομίας. Από την άλλη, οι «νικηφόρες» κοπές των Ρωμαίων προσθέτουν στην αφήγηση του Φλάβιου Ιώσηπου τους ψυχολογικούς λόγους της προπαγάνδας που ήθελαν οι Ρωμαίοι να επιβάλλουν στην κοινή γνώμη, την εδραίωση της νέας αυτοκρατορικής δυναστείας μέσω ενός μεγάλου γεγονότος για την ίδια την ιστορία της Ρώμης και των επαρχιών της και τέλος, την επιβολή του σεβασμού και της δύναμης της νέας δυναστείας μέσω των οικοδομικών προγραμμάτων και των μεταρρυθμίσεων εντός και εκτός της Ρώμης. Η συμβολή των νέων στοιχείων κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική γιατί όχι μόνο ενισχύουν την αφήγηση του Φλάβιου Ιώσηπου αλλά δίνουν ακόμα μία πιο ξεκάθαρη εικόνα για τα γεγονότα του 66-70 μ.Χ.

Καταληκτικά, ο Φλάβιος Ιώσηπος ορίζει τη συγκεκριμένη εξέγερση ως μια γενικευμένη στάση πόλεων, εναρμονισμένη με τα διάφορα κινήματα της εποχής. Στην πραγματικότητα, το κίνημα είχε έναν σύνθετο χαρακτήρα. Εφόσον συγκρούονταν οι Ιουδαίοι με τους Ρωμαίους, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «πρωτοεθνικιστικό». Το ίδιο το έργο του Φλάβιου Ιώσηπου, εξάλλου, συνιστά μια σημαντική αναφορά, όχι μόνο για τα τεκταινόμενα στην Ιουδαία, αλλά και για τα γεγονότα στην Ρώμη. Τα δύο δραματικά μέρη αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλοεπηρεάζονται από την έκβαση των γεγονότων. Το κίνημα της Ιουδαίας κρίθηκε εκ του αποτελέσματος, εξαιτίας της μεγάλης καταστροφής του Ναού για δεύτερη φορά, μετά από πολλούς αιώνες. Το αν η βίαιη καταστολή του έγινε ακούσια ή εκούσια από τους Ρωμαίους δε μπορεί να απαντηθεί με σιγουριά αλλά, αν κρίνουμε από όσα ακολούθησαν στα επόμενα κινήματα, φαίνεται ότι η καταστροφή αυτή ενίσχυσε ακόμα περισσότερο την επιθυμία των Ιουδαίων να απελευθερωθούν από τους Ρωμαίους.

Παράρτημα

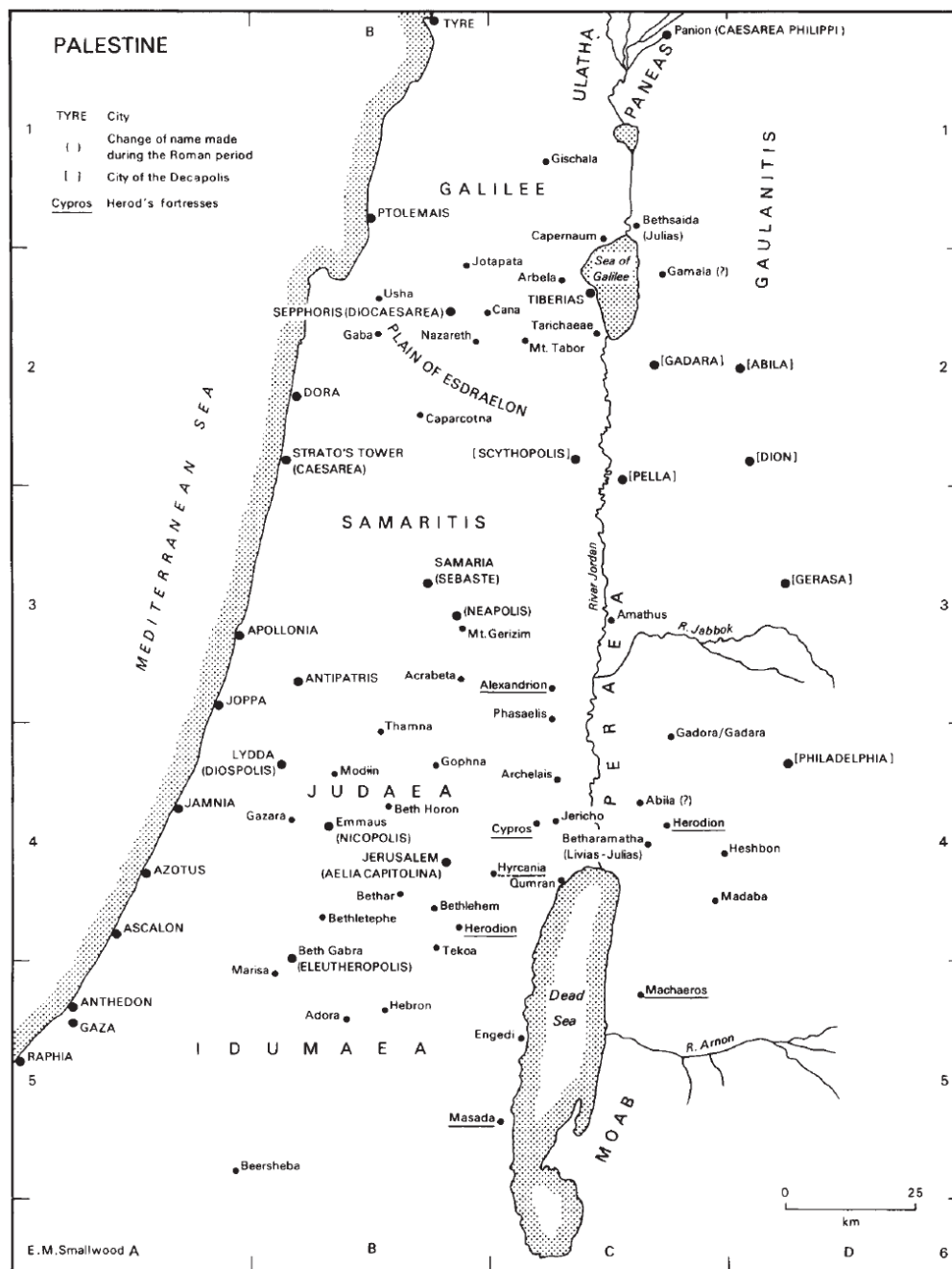
Κατάλογος Εικόνων

1. Χάρτης Ιουδαίας (Talbert, R.J.A. , *Atlas of classical history*, Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 2003, 166).
2. α) Κοπές shekel από το πρώτο έτος του κινήματος, 66-67 μ.Χ.
(<http://www.amuseum.org/book/page14.html>) (ημ. επίσκεψης: 7/4/2017).
β) Κοπές shekel από το δεύτερο έτος του κινήματος, 67 μ.Χ.
(<http://www.amuseum.org/book/page14.html>) (ημ. επίσκεψης:7/4/2017) RPC II.
γ) Κοπή του τετάρτου έτους της εξέγερσης. Βρέθηκε στη Μασάδα (πηγή: ό.π.)
δ) Κοπή πέμπτου έτους (πηγή: ό.π.).
3. Στρατιωτικές επιχειρήσεις του Βεσπασιανού στην Γαλιλαία (Bloom 2010, 115).
4. Χάρτης της Ιερουσαλήμ (Talbert 2003, 164).
5. Στρατιωτικές επιχειρήσεις του Κέστιου Γάλλου (Bloom 2010, 71).
6. Στρατιωτικές επιχειρήσεις του Βεσπασιανού στην Ιουδαία (Bloom 2010, 137)
7. Σηστέριος του Βεσπασιανού, χρονολογημένος το 71 μ.Χ., για να υποδηλώσει την νίκη του επί των Ιουδαίων
(https://en.wikipedia.org/wiki/Judaea_Capta_coinage) (ημ. επίσκεψης: 7/4/2017).
8. Άποψη της Μασάδα και τοπογραφία της αρχαίας πόλης (Talbert 2003, 183).
9. Κατάλοιπα από τις ανασκαφές στην Μασάδα (Καραγιάννης 1999, 41,45 και 46).
10. Οστά από την Μασάδα (Καραγιάννης 1999, 47).
11. Κατάλοιπα από τις ανασκαφές στα Ιωταπάτα (Aviam 2002, 124, 127, 130 και 131).
12. Κατάλοιπα από τις ανασκαφές στα Γάμαλα (Syon 2002, 143 και 144).
13. Ασημένιο shekel που βρέθηκε στα Γάμαλα (Syon 2002, 148).
14. Αποτύπωμα της δεκάτης λεγεώνας σε αγωγό νερού στην Ιερουσαλήμ
(<http://www.muenze-und-macht.at/showcases/showcase13>)
(ημ.επίσκεψης:7/4/2017)
15. Γυάλινα δοχεία-κτερίσματα από τις ταφές της κοιλάδας του Κίδρου
(<http://www.biblediscovered.com/tag/kidron-valley-tombs/>)

(ημ. επίσκεψης: 7/4/2017)

16. Ενυπόγραφο οσσεοφυλάκιο τάφου στην Ιερουσαλήμ
17. Κάτοψη της Ρώμης την εποχή του Καρακάλλα, όπου φαίνονται τα έργα του Βεσπασιανού στην Ρώμη (Talbert 2003, 121)
18. Νικητήριο χάλκινο νόμισμα του Βεσπασιανού: *RPC II*, 2310.
(<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/JudaeaCapta.html>)
(ημ. επίσκεψης:7/4/2017)
19. Νικητήριο χάλκινο νόμισμα του Βεσπασιανού ή του Τίτου: *RPC II*, 2311.
Barag 1978, 24 n. 2 pl.3 (<http://www.amuseum.org/book/page15.html>)
(ημ. επίσκεψης:7/4/2017)
20. Νικητήριο χάλκινο νόμισμα του Βεσπασιανού ή του Τίτου: *RPC II*, 2312. Barag 1978, pl.3, 4.
21. Νικητήριο νόμισμα του Βεσπασιανού
(<http://www.amuseum.org/book/page15.html>)
(ημ. επίσκεψης:7/4/2017)
22. Άγαλμα της «Αυγούστειας Νίκης» από την Brescia (D. Barag 1978, pl. 5)
23. Θριαμβευτική αψίδα του Τίτου στην Ρώμη
24. Αμφιθέατρο των Φλαβίων στην Ρώμη, γνωστό ως *Κολοσσαίο*.

Εικόνες

ΕΙΚ.1

Εικ.2α. κοπές shekel πρώτου έτους

<http://www.amuseum.org/book/page14.html>

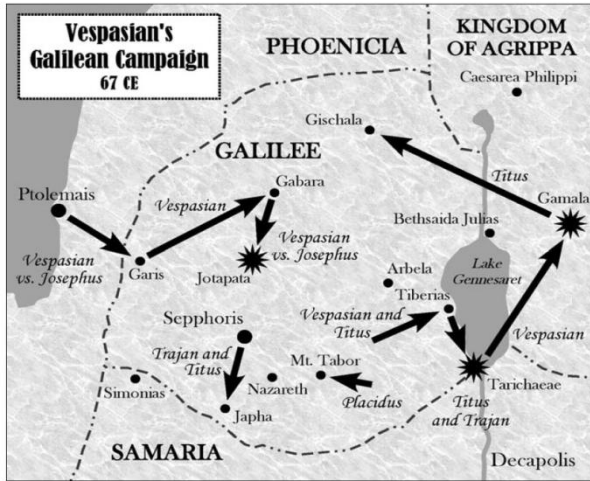
Εικ.2β. κοπές δεύτερου έτους

Εικ. 2γ.

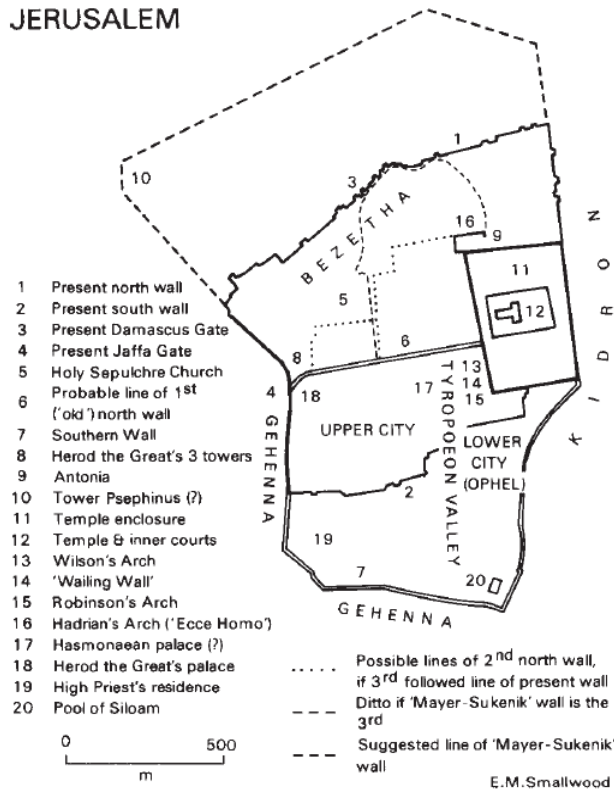
Εικ. 2δ.

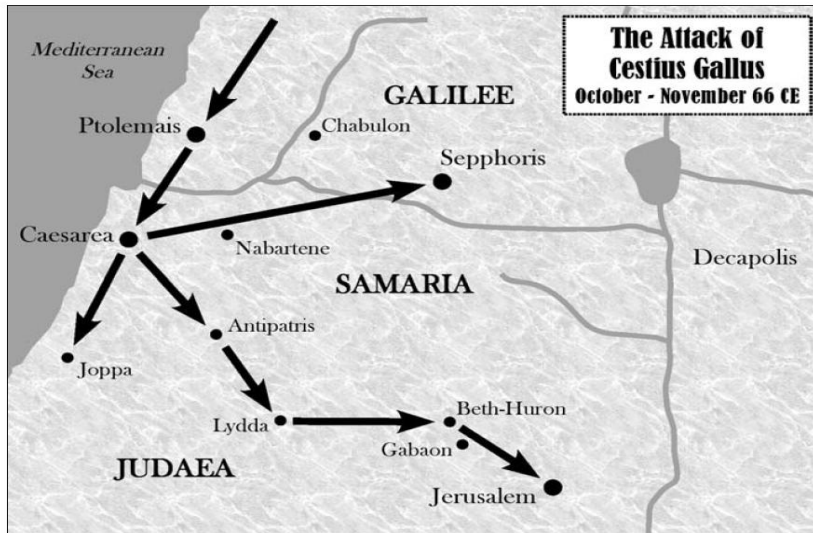
ELK. 3

Vespaian's Galilean Campaign (map by Éric Grenier).

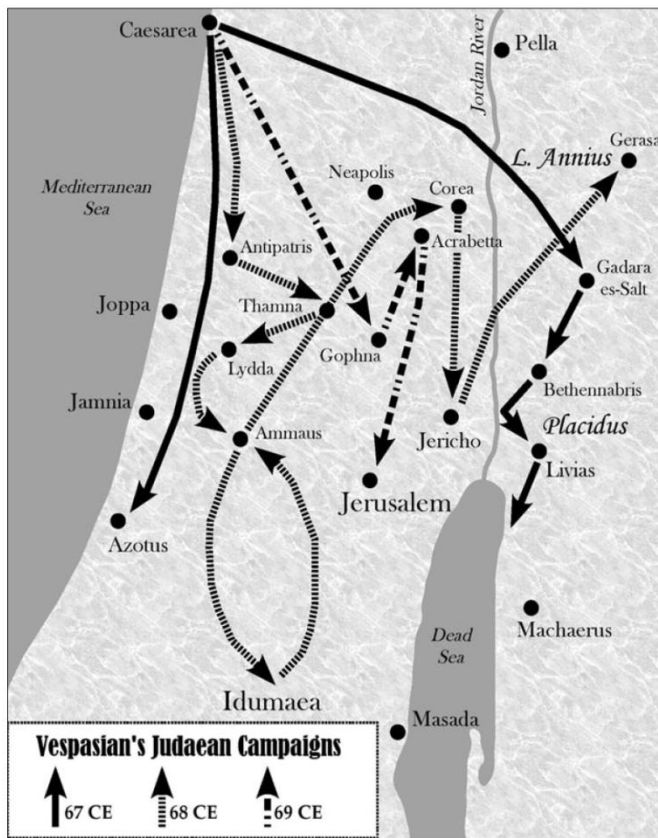
JERUSALEM

ELK.4

Elk.5 The Attack of Cestius Gallus (map by Éric Grenier).

Elk.6 Vespasian's Judean Campaigns (map by Éric Grenier).

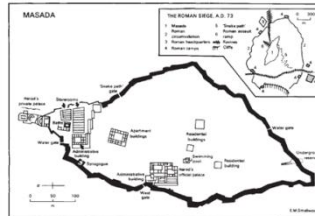

Εικ. 7

Μασάδα

<http://www.huffingtonpost.com/david-munk/everyones-a-shopper-mean b 6298556.html>

Εικ. 8

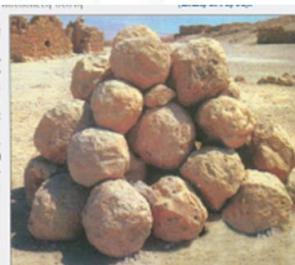
Talbert 2003, 164.

Οι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν εκατοντάδες σπαθιά δόρατων στη Μασάδα. Είναι όλες κατασκευασμένες από σίδηρο και έχουν κωνικό σχήμα. Η απόληξη της σπαθιάς στενεύει σε βέλο και αποκοπεί το μισό τον αποκομμένο σκελετό δόρατος της σπαθιάς. Το κίονο μέρος του σκελετού δόρατος από είχαν συγκροτημένο μαζί με φερέα από τσίρα από μαλακίτες (BAR, 1998).

Οι σπαθιάδες δόρατος που ανακαλύφθηκαν στη Μασάδα είναι από τον 1ο αιώνα μ.Χ. και είναι από τα καλύτερα διατηρημένα που έχουν βρεθεί. Η ανακάλυψη τους δείχνει ότι οι ρωμαίοι είχαν έλεγχο της περιοχής.

Λουτρό (Καραγιάννης, 45)

Αιχμές δόρατων και πολεμικός εξοπλισμός (Καραγιάννης, 46)

Βαλλίστρες (Καραγιάννης, 41)

Εικ.9

Εικ. 10

Οστά από την Μασάδα (Καραγιάννης, 47)

Οχυρώσεις, (Aviam, 124)

Σιδερένιες αιχμές, (Aviam, 127)

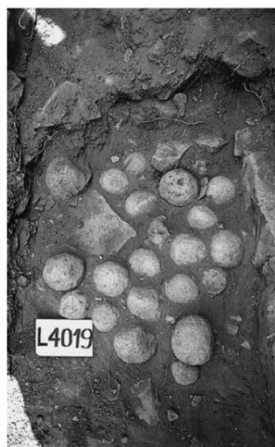

Οστά, (Aviam, 131)

Βαλλίστρες, (Aviam, 130)

Εικ. 11

Εικ. 12

Αιχμές, (Syon, 144)

Βαλλίστρες, (Syon, 143)

Εικ. 13

Εικ. 14

Εικ. 15

55 Pl. 9
 [34.3119] 56 x 26 x 28.5 cm. Finely incised.
Prov. Kidron Valley (near Silwan), Jerusalem.
Descr. Red wash. Low feet.
Ornam. F Eight vertical zigzag bands, interstices alternately filled by irregular, vertical zigzag lines.
Lid. Flat. Broken. Zigzag lines on long edges.
Inscr. A. B Top, poorly centered.

ΕΡΩΤΑΡΕΙΝ

Ερωδρεν Erotarein
 B. L. Top:
 ΕΡΩΤΑΡΑΝ

Ερωδρεν Erotarein
 Comm. 1. See Comm. 52.

55bisF

55bisR

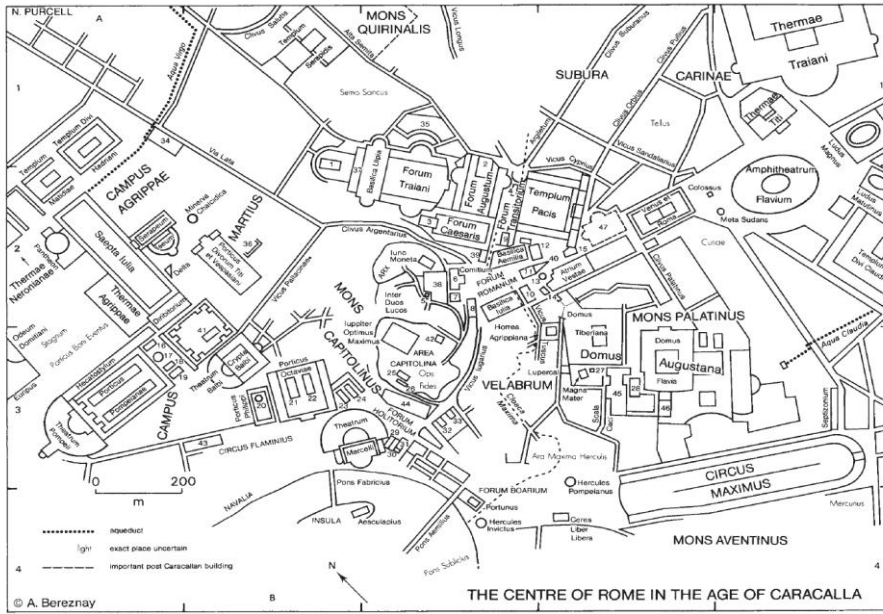
L. Y. Rahmani, Catalogue of Jewish ossuaries, Ιερουσαλήμ, 1994, 89 και pl. 9

ΕΡΩΤΑΡΕΙΝ ΕΡΩΤΑΡΕΙΝ
 ΠΕΠΟΙΗΚΕΝ ΑΖΑ
 ΒΕΡΟΥΤΟΣ

ΕΡΩ
 ΤΑΡΕΙΝ

Εικ. 16

R. Hachlili, Jewish funerary customs, Λάιπτεν, 2005, 274-279.

Elk.17

Elk. 18

Elk. 19

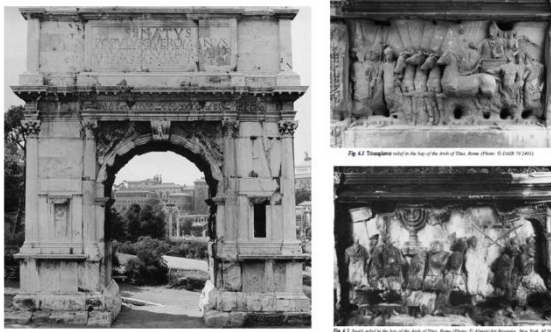
Elk. 20

Elk. 21

Elk.22

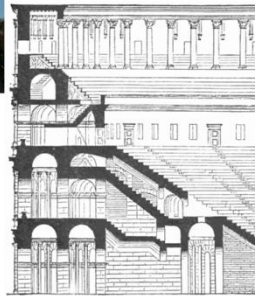
N. Norman 2009, 44-45

Εικ. 23

<https://en.wikipedia.org/wiki/Colosseum>

Εικ. 24

Επιγραφές

- CIL VI.944

Senatus populusque Romanus divo Tito divi Vespasiani F [.] Vespasiano Augusto

Παράρτημα: Χρονολόγιο

1- 1^η σελίδα

- 170 π.Χ.** Σύλληψη του Ναού της Ιερουσαλήμ από τον Αντίοχο Δ' Επιφανή.
- 167 π.Χ.** Εξέγερση των Μακκαβαίων/ Ασμοναίων- ο Ματθίας παίρνει την εξουσία.
- 165-4 π.Χ.** Ανακατάληψη του Ναού από τον Αντίοχο Δ' Επιφανή και θάνατος του.
- 161 π.Χ.** Επίθεση Ιούδα Μακκαβαίου στα Ακένδασα.
- 161-143 π.Χ.** Περίοδος διαδοχής του Ιωνάθη από τον Υρκανό- σύναψη συμμαχίας με Ρώμη.
- 142-135 π.Χ.** Καταλήψεις πόλεων από τον Σίμωνα- κτήσεις του Αντιόχου.
- 135-105 π.Χ.** Σύγκρουση Υρκανού – Πτολεμαίου.
- 105-104 π.Χ.** Εγκαθίδρυση μοναρχίας από τον Αριστόβουλο.
- 104-78 π.Χ.** Ενθρόνιση του Αλέξανδρου Μακκαβαίου.
- 69 π.Χ.** Θάνατος Αντιόχου – Ο Αλέξανδρος νικά τον Αλκέτα.
- 78-69 π.Χ.** Τοποθέτηση του Υρκανού στο αξίωμα του αρχιερέα από τον και τοποθέτηση του Αριστόβουλου στην θέση του Υρκανού.
- 70-69 π.Χ.** Στρατιωτικές κινήσεις της Αλεξάνδρας στην Δαμασκό εναντίον των Πτολεμαίων – εμφάνιση Φαρισαίων.
- 69-63 π.Χ.** Επίσημη αναγόρευση του Αριστόβουλου σε βασιλιά.
- 65 π.Χ.** Ο ρωμαίος διοικητής Σκαύρος καταλαμβάνει τις κτήσεις των Πτολεμαίων και ο Αριστόβουλος καταφεύγει στα Ιεροσόλυμα για να σωθεί.
- 64 π.Χ.** Ο Αριστόβουλος σκοτώνει στον Παπυρώνα περίπου 60.000 άτομα.
- 63 π.Χ.** Σύλληψη Αριστόβουλου- ο Πομπήιος κατακτά την Ιερουσαλήμ.
- 57-55 π.Χ.** Μάχη Αλεξάνδρου με Υρκανό- ο Γαβίνιος κερδίζει έδαφος.
- 56 π.Χ.** Αναταραχές μετά την απόδραση του Αριστόβουλου.
- 55 π.Χ.** Ο Αλέξανδρος προκαλεί ταραχές- ο Γαβίνιος εκστρατεύει εναντίον των τοπικών βασιλέων και του Μιθριδάτη.
- 54-53 π.Χ.** Ο Κράσος διαδέχεται τον Γαβίνιο.
- 53 π.Χ.** Ο Κράσος υποδουλώνει τους Ιουδαίους και συνθηκολογεί με τον Αλέξανδρο.
- 49 π.Χ.** Ο Καίσαρας απελευθερώνει τον Αριστόβουλο και ο Κράσος τον δηλητηριάζει.

2- 2^η σελίδα

- 48-47 π.Χ.** Ο Αντίπατρος ξεχωρίζει στον πόλεμο κατά του Μιθριδάτη.
- 47 π.Χ.** Ο Ηρώδης προσπαθεί να γίνει βασιλιάς της Ιουδαίας.
- 46 π.Χ.** Θάνατος Καίσαρα- μάχη Απάμειας.
- 43 π.Χ.** Ορισμός Ηρώδη ως διοικητή της Συρίας από την Β' Τριανδρία.
- 39-38 π.Χ.** Ο Ηρώδης καταλαμβάνει την Ιδουμαία.
- 38 π.Χ.** Εκστρατεία στην Ιεριχώ.
- 32 π.Χ.** Ναυμαχία στο Άκτιο.
- 30 π.Χ.** Αναγνώριση του Ηρώδη από τον Καίσαρα ως επικυρίαρχο στην περιοχή.
- 23 π.Χ.** Εκχώρηση της Τριχωνίτιδας (Δαμασκό) και του τίτλου του διοικητή της Συρίας από τον Καίσαρα στον Ηρώδη.
- 10-9 π.Χ.** Οικοδομικό πρόγραμμα Ηρώδη και συμμετοχή του στους Ολυμπιακούς αγώνες.
- 7-6 π.Χ.** Ο Ηρώδης καταδικάζει τους γιους του στην Βηρυτό.
- 4 μ.Χ.** Εξέγερση λαού της Ιουδαίας (σοφιστών και νεολαίας) εναντίον του Ηρώδη.
- Μάρτιος του 4 μ.Χ.** Θάνατος του Ηρώδη.
- 4 π.Χ.** Ο Αρχέλαος καταλαμβάνει τον θρόνο του Ηρώδη.
- Απρίλιος 4 μ.Χ.** Ο Αρχέλαος προσπαθεί να κατευνάσει το πλήθος- κίνημα στην Ιουδαία από τους νεωτερίζοντες.
- 6 μ.Χ.** Ο Αρχέλαος συνεχίζει τις αγριότητες στην Ιουδαία- καλείται σε δίκη.
- 14 μ.Χ.** Υποβιβασμός κτήσης του Αρχελάου σε επαρχία και διαίρεση των τετραρχιών στην Ιουδαία.
- 26-36 μ.Χ.** Έλευση Πιλάτου στην Ιουδαία- Αντιδράσεις Ιουδαίων.
- 36 μ.Χ.** Ο Αρχέλαος πηγαίνει στην Ρώμη- θάνατος Τιβέριου.
- 40 μ.Χ.** Αντιδράσεις στην Ιουδαία από την θεοποίηση του Γάιου- αναταραχές- οι Ρωμαίοι φτάνουν στην Πτολεμαΐδα.
- Ιανουάριος 41 μ.Χ.** Θάνατος Γάιου- ορισμός Κλαύδιου ως διαδόχου.
- 48 μ.Χ.** Θάνατος Ηρώδη Αγρίππα Α'.

3- 3^η σελίδα

- 48-52 μ.Χ.** Ορισμός νέων διοικητών στην Ιουδαία- Εξέγερση Ιουδαίων στην γιορτή των Άζυμων.
- 52-60 μ.Χ.** Ο Φήλικας τοποθετείται έπαρχος στην Ιουδαία.
- 53 μ.Χ.** Βασιλέας της Ιουδαίας ανακηρύσσεται ο Αγκρίπας Β΄.
- 54 μ.Χ.** Θάνατος του Κλαύδιου- Αυτοκράτορας της Ρώμης ανακηρύσσεται ο Νέρων.
- 60-62 μ.Χ.** Ο Φέστος διαδέχεται τον Φήλικα.
- 63-64 μ.Χ.** Ο Αλβίνος διαδέχεται τον Φέστο.
- 64-66 μ.Χ.** Ο Γέσσιος Φλώρος διαδέχεται τον Αλβίνο.
- 65 μ.Χ.** Ο Φλώρος παροτρύνει τους Ιουδαίους να εξεγερθούν.
- Μάιος του 66 μ.Χ.** Ο Νέρων δικαιώνει τους Ιουδαίους της Καισάρειας- Στάση στην Ιουδαία.
- 3 Ιουνίου του 66 μ.Χ.** Παράκληση ιερέων να σταματήσει το πλήθος τις σφαγές και να μην προκαλεί τον Φλώρο.
- Καλοκαίρι του 66 μ.Χ.** Κατάληψη της Μασάδα από τους φιλοπόλεμους- εξέγερση κατά των Ρωμαίων.
- Αύγουστος του 66 μ.Χ. (8η Ξυλοφορίας)** Οι Ιουδαίοι δεν δέχονται προσφορές ξένων/ οι σικάριοι σκοτώνουν κόσμο/ καίγονται σημαντικά κτήρια στην Ιερουσαλήμ και τα δημόσια αρχεία της. Κατάληψη οχυρού Αντωνίας και επιθέσεις στα τείχη. Οι Σύριοι σφάζουν τους Ιουδαίους.
- Οκτώβριος του 66 μ.Χ. (15-22 Tishri)** Εκστρατεία κατά του Καισένιου Γάλλου στην Καισάρεια. Στρατιωτικές κινήσεις του Κέστιου Γάλλου στην Αντιπατρίδα, στην Ιερουσαλήμ και στην Βεθώρα.
- Νοέμβριος του 66 μ.Χ.** Ο Κέστιος Γάλλος καίει τα Βεζεθά. Επιτίθεται στην Ιερουσαλήμ και αναχαιτίζεται από τον Τυράννιο Πρίσκο.
- Νοέμβριος του 66 μ.Χ.** Αποχώρηση του Κέστιου από την Ιερουσαλήμ με κατεύθυνση στην Αντιπατρίδα.
- Χειμώνας 66-67 μ.Χ.** Οι κάτοικοι της Γαλιλαίας προετοιμάζονται για μάχη εναντίον των Ρωμαίων.
- Σεπτέμβριος του 66 μ.Χ.** Οι Ιουδαίοι επιτίθενται στην πόλη Ασκάλωνα.

4- 4^η σελίδα

Άνοιξη του 67 μ.Χ. Οι Ιουδαίοι αντεπιτίθενται στις ενέδρες του Αντωνίου και αυτός καταφεύγει στο οχυρό Βελζεδέκ.

Άνοιξη – Φθινόπωρο του 67 μ.Χ. Αποστολή του Βεσπασιανού στην Ιουδαία. Προσπάθεια κατάληψης της Πτολεμαΐδας και της Σεπφώρης στην Γαλιλαία. Ο Φλάβιος Ιώσηπος προσπαθεί να καταλάβει την Γαλιλαία.

20 Ιουνίου του 67 μ.Χ. Κατάληψη Ιάπφα από Βεσπασιανό.

25 Ιουνίου του 67 μ.Χ. Κατάληψη των Γαδάρων.

27 Ιούνη του 67 μ.Χ. Κατάληψη των Ιωταπάτων και αιχμαλωσία του Φλάβιου Ιώσηπου.

13 Ιούλη του 67 μ.Χ. (27 Δαισίου) Κατάληψη Σαμάρειας από τον Κερεάλιο.

23 Ιουλίου του 67 μ.Χ. Κατάληψη της Ιόππης από τον Βεσπασιανό.

Ο Τίτος πηγαίνει στην Σκυθόπολη, ο δεκάδαρχος Ουαλεριανός στην Τιβεριάδα και ο Βεσπασιανός στην Τιβεριάδα και Ταριχέα.

Ναυμαχία στην λίμνη Γεννησάρ.

26 Σεπτεμβρίου του 67 μ.Χ. (8 Γορπιαίου) Ο Βεσπασιανός καταλαμβάνει την Ταριχέα.

Νοέμβριο του 67 μ.Χ. Ο Βεσπασιανός καταλαμβάνει το Ιταβόριο Όρος.

10 Νοέμβρη του 67 μ.Χ. (24 Γορπιαίου-23 Υπερβερεταίου) Κατάληψη των Γαμάτων από τους Ρωμαίους.

12 Οκτωβρίου του 67 μ.Χ. Ο Τίτος πάει στην Σκυθόπολη και έχουμε ταραχές στα Γίσχαλα. Υποδουλώνει ο Τίτος την Γαλιλαία και κατευθύνεται μαζί με τον Βεσπασιανό στα Ιεροσόλυμα.

Οι Ιδουμαίοι καταλαμβάνουν την Ιερουσαλήμ αλλά την επιστρέφουν πίσω.

4η κατάληψη της Μασάδας από τους σικάριους.

21 Μαρτίου του 68 μ.Χ. (4 Δύστρου) Κατάληψη των Γαδάρων.

Αύγουστος- Σεπτέμβριος του 68 μ.Χ. Σφαγές κατά των Ιουδαίων με κατεύθυνση στην Βηθενναβρίν από τον Πλάκιδο. Αποκόβει τους Ιουδαίους με κατεύθυνση τα Γάδαρα. Σκοτώνει τον πληθυσμό γύρω από τον Ιορδάνη ποταμό. Κατακτά περιοχές της Περαιάς.

Μάρτιος του 68 μ.Χ. Επανάσταση Βίνδικα κατά Νέρωνα.

Άνοιξη του 68 μ.Χ. Ο Βεσπασιανός καταλαμβάνει την Αντιπατρίδα.

20 Ιουνίου του 68 μ.Χ. Κατέλαβε μαζί με τον Τραϊανό την Ιεριχώ.

- 9 Ιουνίου του 68 μ.Χ.** Θάνατος του Νέρωνα
- 9 Ιουνίου – 15 Ιανουαρίου του 69 μ.Χ.** Εμφύλιος για την διαδοχή στην Ρώμη
- Ιούνιος του 68 μ.Χ. (5η Δαισίου)** Ο Βεσπασιανός κατευθύνεται από την Καισάρεια στην ορεινή χώρα. Καταλαμβάνει την Γοφνιτική, την Ακραβαιτινή και τα Βηθηγά.
Ο Κερεάλιος καταλαμβάνει την Άνω Γαλιλαία και κατευθύνεται στην Χεβρώνα.
- 17 Απριλίου του 69 μ.Χ.** Θάνατος του Όθωνα.
- Απρίλιος – Μάιος του 69 μ.Χ.** Ο Σίμωνας γίνεται κύριος της Ιερουσαλήμ
- Μάιος – Ιούνιος του 69 μ.Χ.** Ο Μουκιανός στηρίζει τον Βεσπασιανό μαζί με τον Τιβέριο Αλέξανδρο για την διαδοχή στην Ρώμη.
- Δεκέμβριος του 69 μ.Χ.** Τα γεγονότα στην Ρώμη- προσωρινή ανακήρυξη του Δομιτιανού ως αυτοκράτορα μέχρι την έλευση του Βεσπασιανού.
Ο Τίτος κατευθύνεται από την Καισάρεια στην Ιερουσαλήμ
- 70 μ.Χ.** Ο Ιωάννης βρίσκει αφορμή να μπει στον Ναό και ο Τίτος στρατοπεδεύει στον Σκοπό.
- 1η Μαΐου του 70 μ.Χ. (14 Ξανθικό)** Ο Τίτος συγχωρεί το στράτευμά του που δέχτηκε την επίθεση (κλεφτοπόλεμο) των στασιαστών.
- 25 Μαΐου του 70 μ.Χ. (7η Αρτεμισίου)** Πτώση πρώτου τείχους της Ιερουσαλήμ.
- 30 Μαΐου του 70 μ.Χ.** Πτώση δεύτερου τείχους της Ιερουσαλήμ.
- 30 Μαΐου του 70 μ.Χ.- 16 Ιουνίου του 70 μ.Χ.** Οι Ιουδαίοι καίνε τα οχυρωματικά έργα των Ρωμαίων.
- 20 Ιούλη του 70 μ.Χ.** Πτώση τείχους Ιερουσαλήμ εξαιτίας του Ιωάννη. Επιθέσεις του Ιωάννη στην Αντωνία εναντίον των Ρωμαίων.
- 22 Ιουλίου του 70 μ.Χ. (3η Πανήμου)** Ο Σαβίνος από την Συρία στηρίζει τον Τίτο στην πολιορκία της Ιερουσαλήμ.
- 24 Ιουλίου του 70 μ.Χ.** Οι Ρωμαίοι μπαίνουν κρυφά στην πόλη- οι στασιαστές μπαίνουν στον Ναό- δίνεται σκληρή μάχη για την Αντωνία.
- Αύγουστος του 70 μ.Χ. (17η Πανήμου)** Ο Τίτος στέλνει τον Φλάβιο Ιώσηπο στον Ναό, ώστε να τους πείσει να παραδοθούν.
- 12 Αυγούστου (24 Πανήμου) του 70 μ.Χ.** Οι Ρωμαίοι καίνε τις στοές ενώ οι Ιουδαίοι πυρπολούν τα κτήρια. Σκληρές μάχες γύρω από τον Ναό.

6- 6^η σελίδα

- 15 Αυγούστου (27 Πανήμου) του 70 μ.Χ.** Οι Ιουδαίοι αντεπιτίθενται στους Ρωμαίους.
- 27 Αυγούστου του 70 μ.Χ. (8η του Λώου)** Ο Τίτος επιτίθεται με τους πολιορκητικούς κριούς την δυτική εξέδρα του Ναού- οι Ιουδαίοι δημιουργούν στοές για να σκοτώσουν τους Ρωμαίους. Διαταγή Τίτου να καούν οι πύλες.
- 28 Αυγούστου του 70 μ.Χ.** Ο Τίτος σχεδιάζει κατάκτηση της πόλης και του Ναού.
- 29 Αυγούστου του 70 μ.Χ.** Επίθεση Ιουδαίων και εμφάνισή τους στον εσωτερικό περίβολο του Ναού.
- 30 Αυγούστου του 70 μ.Χ.** Καίγεται ο Ναός της Ιερουσαλήμ από τις επιθέσεις των Ρωμαίων.
- Σεπτέμβριος του 70 μ.Χ.** Οι Ρωμαίοι καίνε την Ιερουσαλήμ εξαιτίας του εκνευρισμού του Τίτου για τους στασιαστές.
- 8 Σεπτεμβρίου του 70 μ.Χ.** Ο Τίτος φτιάχνει αναχώματα στην δυτική πλευρά της πόλης και στο Ξυστό.
- 25 Σεπτεμβρίου του 70 μ.Χ. (7 του Γορπιαίου)** Οι Ρωμαίοι γκρεμίζουν τα τείχη και καταλαμβάνουν την Ακρόπολη.
- 26 Σεπτεμβρίου του 70 μ.Χ.** Κινήσεις των στασιαστών στο φαράγγι κοντά στην Σιλώα και στα ορυχεία. Οι Ρωμαίοι υψώνουν σημαίες νίκης.
- Οκτώβριος του 70 μ.Χ.** Ο Τίτος γιορτάζει στην Καισάρεια τα γενέθλια του αδερφού του.
- 17 Νοέμβρη του 70 μ.Χ.** Ο Τίτος γιορτάζει στην Βηρυτό τα γενέθλια του πατέρα του.
- 71 (;) μ.Χ.** Ο Τίτος πηγαίνει στην Αντιόχεια, επιστρέφει στην Ιερουσαλήμ και πάει στην Αίγυπτο.
- 75 μ.Χ.** Ο Βεσπασιανός χτίζει τον Ναό της Ειρήνης από τα λάφυρα του Ναού της Ιερουσαλήμ.
- 72-73 μ.Χ.** Διαφορές Παίτου και Αντιόχου και επίλυση διαφορών τους στην Ρώμη.
- 73 μ.Χ.** Επιχειρήσεις στην Μασάδα.
- 2 Μαΐου του 73 μ.Χ. (15η Ξανθικού)** Θάνατος πληθυσμού στην Μασάδα.
- 73 μ.Χ.** Παύση λειτουργίας του Ναού της Ιερουσαλήμ μετά από 340 έτη.

Συντομογραφίες

ANRW	W. Haase, H. Temporini, (επιμ.), <i>Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung</i> , (Βερολίνο, 1972-1996)
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum (Βερολίνο, 1863)
Encyclopaedia Judaica	C. Roth κ.ά (επιμ.), <i>Encyclopaedia Judaica</i> , (Ιερουσαλήμ, 1971)
GRBS	Greek, Roman and Byzantine Studies
JRS	Journal of Roman Studies
OCD	S. Hornblower, A. Spawforth, E. Eidinow, <i>Oxford Classical dictionary, OCD⁴</i> , (Λονδίνο, 2012).
RPC II	A. Burnett, M. Amandry, I. Carradice, <i>Roman Provincial Coinage: From Vespasian to Domitian (AD 69–96)</i> , Vol. II (Λονδίνο, 1999).
The Encyclopedia of Ancient History	R. S. Bagnall, K. Brodersen, κ.ά., <i>The Encyclopedia of Ancient History</i> (Μάλντεν, 2013)
Φλ. Ι., Πολ. ή Ι., Πολ., ή Πολ. ή Πόλεμοι	Φλάβιος Ιώσηπος, <i>Ιουδαϊκοί Πόλεμοι</i>
Βίος	Φλάβιος Ιώσηπος, <i>Βίος</i>
Βεσπ.	Σουητώνιος, <i>Βίος του Βεσπασιανού</i>
Δομ.	Σουητώνιος, <i>Βίος του Δομιτιανού</i>
Τίτος	Σουητώνιος, <i>Βίος του Τίτου</i>
NH	Πλίνιος ο πρεσβύτερος, <i>Φυσική Ιστορία</i> (Naturalis Historia)
Ed.	Εκδότες του τόμου/ Abrahams, G., et al.

Αρχαίες πηγές

Cary, E., Foster, H. B., Heinemann, W., *Dio's Roman History. Dio Cocceianus*, (Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 1912).

Moore, C. H., *Tacitus: Histories*, (Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 1925).

Rackham, H., Jones, W. H. S., Eichholz, D. E., *Pliny – Natural History, I*, (Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 1938–1962).

Rolfe, J. C., *Lives of the Caesars*, vol. I, (Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 1997).

Thackeray, H. St. J., *Josephus: The Jewish war*, (Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 1927).

Του ιδίου, *Josephus: Jewish Antiquities*, (Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 2001).

Του ιδίου, *Josephus: The life. Against Apion*, (Λονδίνο/Νέα Υόρκη, 1926).

Βιβλιογραφία

Aberbach, M., Aberbach, D., *the Roman- Jewish wars and Hebrew cultural Nationalism*, (Λονδίνο, 2000).

Adams, S. L., *Social and economic life in Second Temple Judea*, (ΗΠΑ, 2014).

Alon, G., *Jews and Judaism in the Classical World*, (Ιερουσαλήμ, 1977).

Andrade, N., “Rebellions, Roman empire”, στο: S. Hornblower, A. Spawforth, E. Eidinow, *Oxford Classical dictionary, OCD⁴*, (Λονδίνο, 2012), 5742-5747.

Applebaum, S., “Josephus and the economic causes of the Jewish war”, στο: Feldman, L. H., Hata, G., *Josephus, the Bible and History*, (Ντιτρόιτ, 1989), 237-265.

Του ιδίου, “Judea as a Roman province; the countryside as a political and economical factor”, *ANRW II.8*, (Βερολίνο, 1977), 355-396.

- Aviam, M., “Jodefath/ Jotapata”, στο: Berlin, A. M., Overman, J. A., (επιμ.), *The First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology*, (Νέα Υόρκη, 2002), 121-134.
- Avni, G., Greenhut, Z., *the Akeldama Tombs. Three Burial Caves in the Kidron Valley*, (Ιερουσαλήμ, 1996).
- Barag, D., “The Palestinian ‘Judea Capta’ coins of Vespasian and Titus and the Era on the coins of Agrippa II minted under the Flavians”, *The Numismatic Chronicle* 18 (138) 1978, 14-23.
- Bilde, P., “The causes of the Jewish war according to Josephus”, *Journal for the Study of Judaism* 10 (1979), 179-202.
- Bloom, J. J., *The Jewish Revolts against Rome: AD 66-135- A military analysis*, (Λονδίνο, 2010).
- Bohrmann, M., *Flavius Josephus, the Zealots and Yavne*, (Λονδίνο, 1994).
- Bomgardner, D. L., *The Story of the Roman Amphitheatre*, (Λονδίνο και Νέα Υόρκη, 2000).
- Brunt, P.A., “Josephus on social conflicts in Roman Judea”, *Klio* 59 (1977), 149-153.
- Chapman, H., “Josephus”, στο: Feldherr, A., *The Cambridge companion to the Roman historians*, (Λονδίνο, 2009), 319-332.
- Chilver, G.E.F., *A historical commentary on Tacitus’ Histories IV and V*, (Οξφόρδη, 1985).
- Cohen, S. J. D., “Parallel historical tradition in Josephus and Rabbinic literature”, *Proceedings of the Ninth World Congress of Jewish studies* B/1, (Ιερουσαλήμ, 1986), 7-14.
- Danzig, D., Fine, D., “Revolts, Jewish”, στο: R. S. Bagnall, K. Brodersen, κ.ά., *The Encyclopedia of Ancient History*, X, (Μάλντεν, 2013), 5816-5818.
- De Hollander, W., *Josephus, the Emperors, and the City of Rome: From Hostage to Historian*, (Λάιντεν, 2014).

Dennis, G. T., “Byzantine Heavy Artillery: The Helepolis”, *Greek Roman and Byzantine Studies* 39 (1999), 99-115.

De Ste Croix, G.E.M., *Ο ταξικός αγώνας στον αρχαίο κόσμο: από την αρχαϊκή εποχή ως την αραβική κατάκτηση*, (Αθήνα, 1997).

Dyson, S.L., “Native Revolts Patterns in the Roman empire”, *ANRW* II.3, 1975, 138-175.

Dyson, S. L., “Native Revolts in the Roman empire”, *Historia* 20 (1971), 239-274.

Ed., “Judea”, στο: C. Roth κ.ά (επιμ.), *Encyclopaedia Judaica*, vol. 10 (Ιερουσαλήμ, 1971), 403.

Evans, C. A., “Messianic hopes and messianic figures in late antiquity”, *Cambridge History of Judaism*, 4, Κέμπριτζ, 2006, 1053-1072.

Finley, M.I., *Οικονομία και κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα*, τόμος Β', (Αθήνα: 2008)

Fuks, A., “Aspects of the Jewish revolt in A.D. 115-117”, *JRS* 51 (1961), 98-104.

Geva, H., *Archaeological sites in Israel*, no. 4, (Ιερουσαλήμ, 1999).

Goodman, M., *Rome and Jerusalem: the clash of ancient civilizations*, (Νέα Υόρκη, 2007).

Του ιδίου, “Jews and Judaism in the second temple period”, στο: Goodman, M., κ.ά. (επιμ.) *The oxford handbook of Jewish studies*, (Οξφόρδη, 2004), 53-78.

Του ιδίου, *The Ruling class of Judea: The origins of the Jewish revolt against Rome*, (Λονδίνο, 1987).

Hadas-Lebel, M., *Jerusalem against Rome*, (Βέλγιο, 2006).

Της ίδιας, *Flavius Josephus: Eyewitness to Rome's First Century conquest of Judea*, (Λονδίνο, 1993).

Hengel, M., *the Zealots* (Εδιμβούργο, 1989).

Hezser, C., *The Social Structure of the Rabbinic Movement in Roman Palestine*, (Τίμπινγκεν, 1997).

Hillar, M., “Flavius Josephus and His Testimony Concerning the Historical Jesus”, στο: Finch, R. D., Hillar, M., *Essays in the Philosophy of Humanism*, (Ουάσινγκτον, 2005), 66-103.

Hobsbawm, E., *Έθνη και εθνικισμός*, (Αθήνα, 1994).

Isaac, B., “Jerusalem: an introduction”, στο: Cotton, H., κ.ά., *Corpus Inscriptionum Iudaeae/Palestinae*, vol.1: Jerusalem, (Βερολίνο, 2010), 1-39.

Του ιδίου, *The limits of Empire: the Roman army in the East*, (Οξφόρδη, 1993)

Isaac, B. H., Roll, I., “A milestone of A.D. 69 from Judea: the elder Trajan and Vespasian”, *Journal of Roman studies* 66 (1976), 15-19.

Jaffee, M. S., “Judaism, Rabbinic”, στο: Gagarin, M., Fanthsm, E., *The oxford encyclopedia of Greece and Rome*, 4, (Οξφόρδη, 2004), 138-140.

Jones, A. H. M., *The Herods of Judea*, (Οξφόρδη, 1967).

Jones, B., Milns, R., *Suetonius: The Flavian emperors-a historical commentary*, (Λονδίνο, 2003).

Καραγιάννης, Χ., «Μασάντα: ο λευκός βράχος της ιουδαϊκής επανάστασης», *Corpus* 7 (1999), 41-47.

Kaufmann, Y., *Taledot Ha-Emunah Ha-Yisre'elit* (Ιερουσαλήμ, 1937-1956).

Kloner, A., Zissu, B., *The Necropolis of Jerusalem in the Second Temple Period* (Βέλγιο, 2007)

Κυρτάτσας, Δ., *Κατακτώντας την αρχαιότητα: Ιστοριογραφικές διαδρομές*, (Αθήνα, 2002).

Lapin, H., *Early Rabbinic Civil Law and the Social History of Roman Galilee: A Study of Mishnah Tractate Bava Mesia*, (Ατλάντα, 1995).

Levick, B., *Vespasian*, (Νέα Υόρκη, 1999)

- Lopez, J., *Josephus' Jewish war and the causes of the Revolt*, (Τέξας, 2013).
- Macclister, D., "Arches (honorific and triumphal)", στο: R. S. Bagnall, K. Brodersen, κ.ά., *The Encyclopedia of Ancient History*, II, (Μάλντεν, 2013), 631-633.
- Magness, J., *The archaeology of the Holy Land: From the destruction of Solomon's Temple to the Muslim conquest*, (Κέμπριτζ, 2012).
- Μανωλόπουλος, Λ., *Στάσις- επανάστασις- νεωτερισμός- κίνησις*, (Αθήνα, 1991)
- Mason, S., *A History of the Jewish War: A.D. 66-74*, (Κέμπριτζ, 2016).
- Του ιδίου (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, volume 1b: Judean War 2: Translation and Commentary*, (Λάιντεν, 2001).
- Του ιδίου (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, volume 9: Life of Josephus: Translation and Commentary*, (Λάιντεν, 2001).
- Του ιδίου (επιμ.), *Flavius Josephus: Translation and Commentary, vol. 10: Against Apion*, (Λάιντεν, 2007).
- Του ιδίου, "Flavius Josephus in Flavian Rome: Reading on and between the lines", στο: Boyle, A. J., Dominik, W., *Flavian Rome: Culture, Image, Text*, (Λάιντεν, 2003), 559-591.
- McLaren, J. S., "Josephus on Titus: the vanquished writing about the victor", στο: Sievers, J., Lembi, G., (επιμ.), *Josephus and Jewish History in Flavian Rome and beyond*, (Λάιντεν, 2005), 279-297.
- Του ιδίου, *Turbulent times? Josephus and scholarship in Judea in the First Century CE*, (Λονδίνο, 1998).
- Meshorer, Y., *Ancient Jewish Coinage: volume II: Herod the Great through Bar Cochba*, (Νέα Υόρκη, 1982).
- Millar, F., "Last Year in Jerusalem: Monuments of the Jewish war in Rome", στο: Mason, S., (επιμ.), *Flavius Josephus and Flavian Rome*, (Οξφόρδη, 2005), 101-129.

- Του ιδίου, *The Roman Near East: 31 BC- AD 337*, (Λονδίνο, 1995).
- Momigliano, A., *Τα κλασικά θεμέλια της σύγχρονης ιστοριογραφίας*, (Αθήνα, 2006)
- Momigliano A., *Ξένη Σοφία: τα Όρια του Εξελληνισμού στην Αρχαιότητα*, (Αθήνα, 1998)
- Murison, C. L., *Rebellion and Reconstruction: Galba to Domitian- An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 64-67 (A.D. 68-96)*, (ΗΠΑ, 2003).
- Mylonopoulos, J., "The Dynamics of Ritual Space in the Hellenistic and Roman East", *Kernos* 21, 2008, 49-79.
- Norman, N. J., "Imperial triumph and apotheosis: the arch of Titus in Rome", στο: Counts, D. B., Tuck, A. S., (επιμ.), *Koine: Mediterranean studies in honor of R. R. Holloway*, (ΗΠΑ, 2009), 41-53.
- Overman, J.A., "The first revolt and Flavian politics", στο: Berlin, A. M., Overman, J. A., (επιμ.), *The First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology*, (Νέα Υόρκη, 2002), 213-221.
- Pastor, J., *Land and economy in ancient Palestine*, (Λονδίνο, 1997).
- Popovic, M., "The Jewish revolt against Rome: History, Sources and Perspectives", στο: M. Popovic, *The Jewish Revolt against Rome: Interdisciplinary Perspectives*, (Λάιντεν, 2011), 1-27.
- Price, J.J., *Jerusalem under siege: the collapse of the Jewish state 66-70 CE*, (Λάιντεν, 1992).
- Rajak, T., *Josephus: The historian and his society*, (Λονδίνο, 2004)
- Rajak, T., "Jews", στο: S. Hornblower, A. Spawforth, E. Eidinow, *Oxford Classical dictionary, OCD⁴*, (Λονδίνο, 2012), 774-776
- Rajak, T., "Justus of Tiberias", *Classical Quarterly* 23 (1973), 345-368

- Rajak, T., Smallwood, E. M., “Josephus (Flavius Iosephus)”, στο: S. Hornblower, A. Spawforth, E. Eidinow, *Oxford Classical dictionary, OCD⁴*, (Λονδίνο, 2012), 796-798.
- Ramage, R. H., Ramage, A., *Ρωμαϊκή τέχνη: Από τον Ρωμόλο έως τον Κωνσταντίνο* (Θεσσαλονίκη, 2000).
- Rengstorff, K.H., *A complete Concordance to Flavius Josephus*, II, (Λάιντεν, 1975).
- Rhoads, D. M., *Israel in Revolution 6-74 C.E.: A Political History Based on the Writings of Josephus*, (Φιλαδέλφεια, 1976).
- Rivers, J., “Flavian Religious Policy and the Destruction of the Jerusalem Temple”, στο: Edmondson, J., Mason, S., Rivers, J., *Flavius Josephus and Flavian Rome*, Οξφόρδη, 2005, 145-167.
- Santagelo, F., “Senate, Roman Republic and Empire”, στο: R. S. Bagnall, K. Brodersen, κ.ά., *The Encyclopedia of Ancient History*, IX , (Μάλντεν, 2013), 6140-6144.
- Sartre, M., *Ρωμαϊκή αυτοκρατορία: οι ανατολικές επαρχίες από τον Αύγουστο μέχρι τους Σεβήρους* (Αθήνα, 2012).
- Schäfer, P., *The History of the Jews in the Greco-Roman world*, (Λονδίνο, 2003).
- Schwartz, S., “Historiography on the Jews in the Talmudic period (70-640)”, στο: Goodman, M., κ.ά. (επιμ.) *The oxford handbook of Jewish studies*, (Οξφόρδη, 2004), 79-114.
- Shanks, H., (επιμ.), *Η περιπέτεια των χειρογράφων της Νεκρής Θάλασσας*, (Αθήνα, 1997).
- Scott, K., *The imperial cult under the Flavians*, (Νέα Υόρκη, 1975).
- Silberman, N., “Introduction”, στο: Stern, E., *The new encyclopedia of Archaeological excavations in the Holy Land*, 5: supplementary volume, (Ιερουσαλήμ, 2008), x.

- Smallwood , E.M., Rajak, T., “Masada”, στο: S. Hornblower, A. Spawforth, E. Eidinow, *Oxford Classical dictionary, OCD⁴*, (Λονδίνο, 2012), 908.
- Smallwood, E.M., *the Jews under roman rule: From Pompey to Diocletian*, (Λάιντεν, 1976).
- Sorek, S., *the Jews against Rome: War in Palestine AD 66-73*, (Λονδίνο, 2008).
- Spilsbury, P., “Zealots (Jewish)”, στο: R. S. Bagnall, K. Brodersen, κ.ά., *The Encyclopedia of Ancient History*, XII , (Μάλντεν, 2013), 7165-66.
- Syon, D., “Gamla”, στο: Berlin, A. M., Overman, J. A., (επιμ.), *The First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology*, (Νέα Υόρκη, 2002), 134-155.
- van Krooten, G. H., “The Jewish war and the Roman civil war of 68-69 B.C.: Jewish, Pagan and Christian perspectives”, στο: M. Popovic, *The Jewish Revolt against Rome: Interdisciplinary Perspectives*, (Λάιντεν, 2011), 134-155.
- Wendt, H., *At the Temple Gates: The Religion of Freelance Experts in the Roman Empire*, (Οξφόρδη, 2016).
- Woolf, G., “Provincial revolts in the Early Roman empire”, στο: M. Popovic, *The Jewish Revolt against Rome: Interdisciplinary Perspectives*, (Λάιντεν, 2011), 27-45.
- Yavetz, Z., “Reflections on Titus and Josephus”, *GRBS* 16 (1975), 411-432.

Ιστότοποι

<http://www.josephus.org/> (τελευταία επίσκεψη 4/5/2016)